

Uppdraget slutfört.

Uppdraget slutfört – Hjälpmedelsinstitutets historia

Hjälpmedelsinstitutet

UPPDRAGET SLUTFÖRT

Hjälpmedelsinstitutets historia

© Hjälpmedelsinstitutet och författaren, Malena Sjöberg, 2016
Text: Malena Sjöberg, journalist
Projektledare: Lise-Lott Fröding, kanslichef, Hjälpmedelsinstitutet
Formgivning: Svensk Information AB
Tryck: åtta45, december 2016
ISBN tryckt version: 978-91-639-2217-6
ISBN pdf-format: 978-91-639-2218-3

Boken är tryckt i 500 exemplar och kan inte beställas i tryckt form.
Publikationen kan hämtas i pdf-format på www.kb.se

Förord

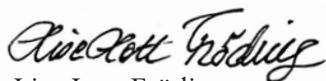
Den 30 april 2014 var den sista arbetsdagen på Hjälpmedelsinstitutet, utom för ett litet kansli som fanns kvar för att administrera den ideella föreningens upplösning. I boken kan du läsa om regeringens tanke med beslutet att avveckla HI.

Hjälpmedelsinstitutets uppdrag var slutfört efter drygt femton års arbete för att påverka och driva på utvecklingen av bra och säkra hjälpmedel och en bra hjälpmedelsverksamhet i hela landet. Ett svenskt hjälpmedelsuppdrag som har uppmärksammats och påverkat hjälpmedelsverksamheten i hela världen. Som ett nationellt kunskapscenter har Hjälpmedelsinstitutet arbetat inom de allra flesta funktionshindersområden, och drivit många regeringsuppdrag och andra projekt genom åren. Grunden för arbetet har alltid varit samverkan med olika aktörer inom hjälpmedelsområdet och med funktionshindersrörelsen. Både hjälpmedel och kunskap har kommit personer med funktionsnedsättning i hela världen till del genom institutets arbete och medarbetarnas djupa kunskap, kompetens och engagemang.

Hjälpmedelsinstitutets historia sträcker sig egentligen tillbaka ända till 1911, då till och med August Strindberg spelade en roll för personer med funktionsnedsättning. Uppdraget slutfört handlar främst om de senaste femton årens arbete, men blickar också tillbaka på de tidigare åren.

Boken har kommit till på uppdrag av Socialdepartementet och är skriven av journalisten Malena Sjöberg i nära samarbete med institutets kanslichef Lise-Lott Fröding. En expertgrupp, bestående av de tidigare avdelningscheferna Ulrika Brändström, Susann Forsberg och Claes Tjäder, har bistått med ovärderliga fakta och kunskaper. Vi vill tacka alla medverkande i boken samt Marita Hellbom, Lisa Ledin och ni övriga som har hjälpt till med textgranskning och bildletande!

Vi önskar god läsning!

Lise-Lott Fröding

Kanslichef

Hjälpmedelsinstitutet

Marie Ljungberg Schött

Styrelseordförande

Innehåll

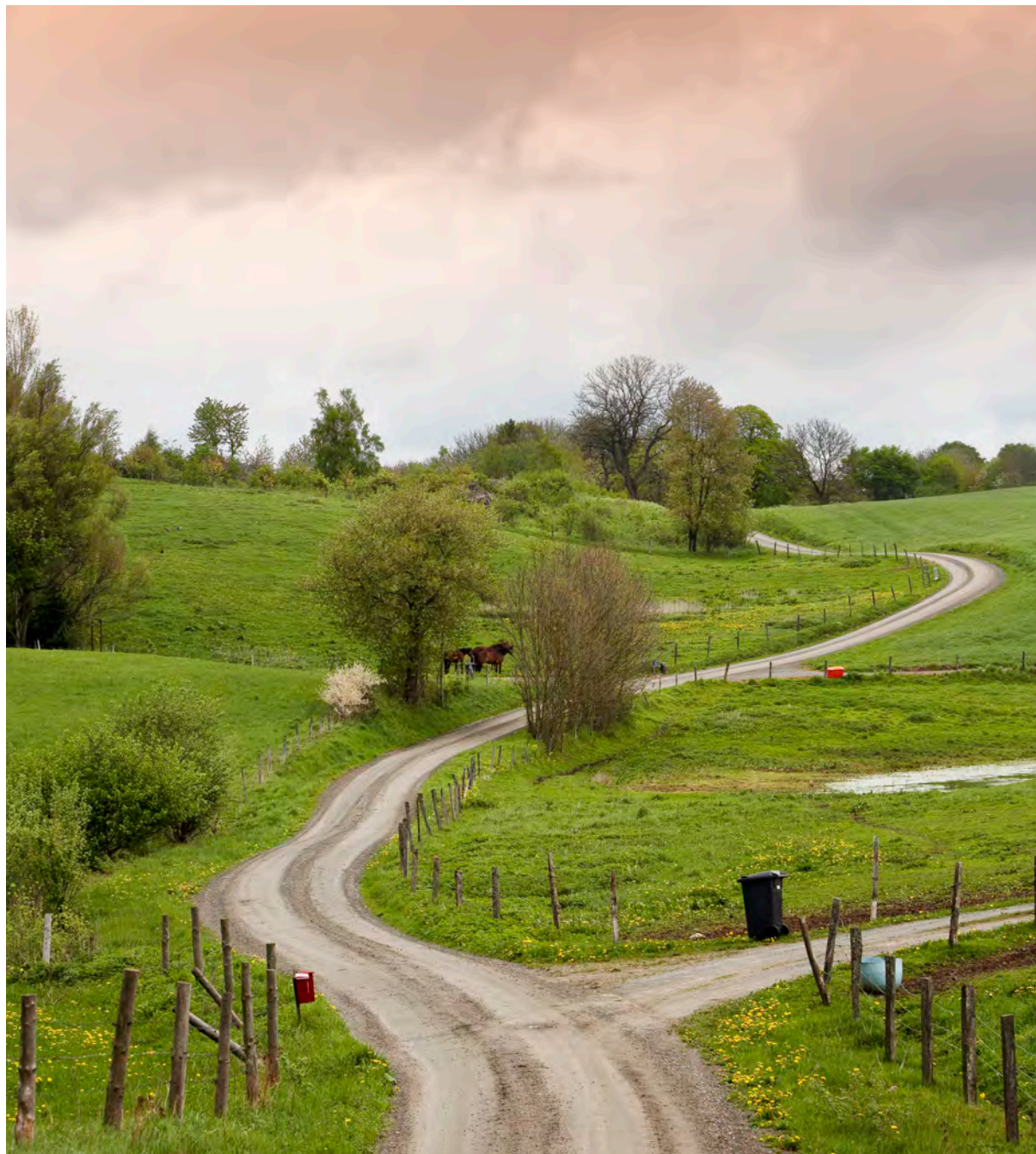
Förord	3
En historiebok som blickar framåt	9
Institutets föränderliga roll	10
En svåröverskådlig verksamhet	13
Välinformerade användare vill välja själv	15
HI:s arbete byggde på samverkan	23
Bra hjälpmedelsverksamhet genom gott samarbete	24
241 projekt fick stimulansbidrag	27
Nätverk för kunskapsutbyte.....	29
Hjälpmedelsarbete i världsklass	31
Institutets internationella betydelse	32
HI samordnade tre stora EU-projekt	37
Standardisering för säkra och funktionella hjälpmedel.....	40
Bildsymboler för många fler.....	42
Tillgänglighetssymbolen som fick ett huvud	43
Hjälpmedelsprovning för hög kvalitet	47
Provingen styrde upphandlingen	48
Kamp om hur en rullstol skulle se ut.....	51
Två uppdrag om människans bästa vän.....	53
IT för alla är en demokratifråga	57
Ny teknik för självständighet och delaktighet.....	58
IT i Praktiken utvecklade och tillämpade tekniken	63
I Frida Kahlos fotspår	65
Alternativ telefoni behövs som komplement	66
Åtta REDAH-center för högre IT-kompetens	67
DART ger stöd för kommunikation och kognition.....	68
DART är det bästa som hänt oss	70

Kognitionshjälpmedel ger struktur i vardagen	73
Kvarturet fick många efterföljare.....	74
Uppdrag med fokus på psykisk ohälsa	76
Hjälpmedel gör livet bättre vid demenssjukdom	77
Barn behöver hjälpmedel för sin utveckling	81
På datateket är leken i centrum	82
Ungaifocus lät barnen prova olika hjälpmedel	83
Barntågsutställningen besökte fjorton länder.....	84
Tekniken och pedagogiken måste följas åt	86
Emeli får den hjälp hon behöver i skolan	89
Teknikstöd mot livslångt utanförskap	91
Med en surfplatta har man koll på allt.....	92
Jag är inte lat, jag blir bara väldigt trött i skolan	96
När skolan fick arbetsterapeuter.....	97
Elin har fått A på ett prov.....	100
HI fick en viktig roll i äldrepolitiken	103
Tekniken ger hjälp till delaktighet.....	104
Carl-Oskar är min bästa vän	107
Regeringsuppdrag för bättre teknik till äldre och anhöriga.....	110
Trygghetslarm kräver tekniskifte	113
Rehabilitering i primärvården för äldre med synnedläggelse.....	114
Nationellt ansvar för kommunikation och utbildning	117
Biblioteket och Allt om hjälpmedel	118
Utbildning om hjälpmedelsförskrivning	119
Webbplats och webbavsnitt.....	120
Hjälpmedelsinformation på 1177	122
Nikola, ett nätverk för bra inkontinensbehandling	123
Årliga ID-dagar	125
Bygg ikapp blev en storsäljare.....	126
HjälpmedelCenter lär ut kunskap om förflyttning	127
Från SmartBo till Inspirationsmiljö	128

Efter Hjälpmedelsinstitutet	133
Ett nationellt nav i hjälpmedelsarbetet	134
Vad händer nu?	136
HI knöt ihop tre viktiga kompetenser	143
Det började 1911	147
Torra fakta om Hjälpmedelsinstitutet	152
Stadgar	153
Ekonomi och medarbetare.....	154
Organisation.....	158
Förkortningar	160
Referenser	162

Hjälpmiddelsinstitutets arbete gick ut på att blicka framåt och att hitta nya vägar för utveckling. Den här bilden fanns på HI:s rapport "Att finna nya vägar" som gavs ut 2007. Foto: Robert Matton AB.

En historiebok som blickar framåt

Hjälpmiddelsinstitutet, HI, bildades 1999 och verkade till 2014. Innan dess fanns Handikappinstitutet från 1968 och före det Svenska Kommittén för Rehabilitering, SVCR, och ursprunget Svenska Vanförestalternas Centralkommitté, SVCK, som bildades 1911. Av den hundraåriga historien, 1911 till 2014, ligger fokus i den här boken på Hjälpmiddelsinstitutets dryga femton år med nationellt arbete tillsammans med andra för att utveckla bra hjälpmedel och en effektiv hjälpmedelsförsörjning. Boken gör också tillbakablickar på tidigare års arbete.

HI verkade genom åren på väldigt många områden och det är omöjligt att ge en heltäckande bild av allt som åstadkommit av medarbetare som brann för sitt jobb. Boken skildrar mångfalden i institutets arbete genom att redovisa verksamheter, inklusive många projekt och program, vissa kortfattat och andra lite utförligare. Det är en historiebok som också blickar framåt och berättar vad det blev av några av institutets alla insatser och initiativ. Runt om i landet finns det viktiga och uppskattade verksamheter som har sitt ursprung i idéer, försök och projekt som institutet stod bakom. Några exempel: Visningslägenheten SmartBo som blev inspirationsmiljöer på en rad platser. REDAH-centren, som betydde mycket för att höja IT-kompetensen i hjälpmedelsverksamheten. Datateken för förskolebarn, som inrättades på 1990-talet och fick många efterföljare, och skoldatateken som kom lite senare och fick ännu fler efterföljare. Institutets arbete med provning och utveckling för att få fram bra och säkra hjälp-

Boken "Några drag ur Handikappinstitutets 25-åriga historia" kom ut 1993.

Handikappinstitutets tidiga historia skildras också i "Vision – Verklighet. Handikappinstitutet 1968–1988".

medel. Och inte minst allt arbete med att sprida information om hjälpmedel och hjälpmedelsförsörjningen.

Boken berättar också bland annat om institutets internationella samarbete, om arbetet för att funktionshindersperspektivet inte skulle glömmas bort i den snabba IT-utvecklingen, om stora projekt och regeringsuppdrag som handlade om teknik för skolelever och för äldre och om pionjärbetet för att utveckla kognitionsstödjande hjälpmedel.

Sedan 1980-talet har synen på människor med funktionsned-sättning förändrats och bemötandet i hjälpmedelsverksamheten med den. Institutets arbete har bidragit till det. Idag är många användare välinformerade och vet vad som finns och vad som passar just dem bäst. Ibland behöver de inte ens ha kontakt med hjälpmedelsverksamheten utan går in på App Store eller Google Play och hämtar hem en telefonapp med den funktion de vill ha. Hjälpmedelsverksamheten är inne i en ny tid.

Hjälpmedelsinstitutets tidiga historia skildras av Karl Montan i boken "Några drag ur Handikappinstitutets 25-åriga historia", som kom ut 1993, och av Ingrid Wikholm i boken "Vision – Verklighet. Handikappinstitutet 1968–1988".

Institutets föränderliga roll

Under de år som institutet fanns och verkade var det mycket som förändrades i samhället i stort, i funktionshinderspolitiken och i kommunernas och landstingens hjälpmedelsarbete. Utvecklingen förändrade HI:s roll och uppdrag.

På 1960- och 70-talen hade institutet en omfattande praktisk verksamhet, framför allt hjälpmedelsprovning. Det uppdraget gav HI en central och styrande roll i många år. När provningsverksamheten minskade och till sist upphörde tre år innan HI avvecklades innebar det en förändrad roll.

HI hade också mycket kontakt med enskilda hjälpmedelsanvändare, man anpassade bostäder, arbetsplatser, bilar och hjälpmedel och gav råd och tips. Den tekniska servicen byggdes upp redan av SVCR och fanns kvar till slutet av 1980-talet. Serviceverkstaden för bilar var en del av HI fram till 1997 och fortsatte sedan i privat regi. Efterfrågan på service hade vuxit med åren

och av praktiska skäl kunde institutet i huvudsak bara hjälpa dem som bodde i Stockholmstrakten, så allteftersom landstingen byggde ut sin hjälpmedelsverksamhet minskade den typen av arbete på HI. Men ända tills institutet avvecklades hände det att allmänheten hörde av sig med frågor om hjälpmedel.

1976 övertog hälso- och sjukvårdshuvudmännen ansvaret för hjälpmedelsförsörjningen från staten. Hjälpmedelsverksamheten tog rejäl fart, det behövdes alltmer av hjälpmedel, anpassade bostäder och en tillgänglig utemiljö. Ett skäl var att institutionerna för personer med funktionsnedsättning hade börjat stängas. Människor med utvecklingsstörning, autismspektrumtillstånd, psykiska funktionsnedsättningar och nedsatt rörelseförmåga flyttade ut i samhället och fick en chans att börja leva ett liv som andra. Andra skäl till att hjälpmedelsverksamheten växte var att de äldre blev allt fler och att kunskapen om värdet av hjälpmedel och ny teknik ökade.

1978 blev HI samhällets centrala organ för hjälpmedelsverksamheten och fick en normerande roll. Institutet höll samman kunskaperna och kompetensen på hjälpmedelsområdet och svarade för utbildning och information till olika personalgrupper. HI började ge ut hjälpmedelsförteckningen som styrde vilka hjälpmedel som förskrevs. Den innehöll regelverk och sortiment, provning, bedömning och underlag för upphandling samt klassificering av hjälpmedel. HI förde även nationell statistik på hjälpmedelsområdet. På 2000-talet fick institutet uppdraget att upphandla hjälpmedel centralt. HI åtog sig också konsultuppdrag åt enskilda kommuner och landsting, bland andra Västernorrland, Östergötland, Värmland, Västra Götaland, Kronoberg och Stockholms läns landsting. Uppdragen handlade exempelvis om samverkansformer, organisation och utbildning.

Till och från genom åren har HI arbetat med frågan om funktionsnedsättning och sexualitet. Det har mest handlat om att sprida kunskap och information till dem som möter personer med funktionsnedsättning i sitt arbete.

På 1980- och 1990-talen hade institutet som flest medarbetare, handläggarna var specialiserade på olika funktionsnedsättningar och HI:s arbete och projekt bedrevs utifrån den kompetensen. Hjälpmedelsområdet växte, det kom nya användargrupper och

HI initierade hjälpmedelsutveckling

Genom åren tog HI initiativ till att många nya hjälpmedel utvecklades och producerades. Det handlade ofta om hjälpmedel på områden där användarna är få eller där det inte fanns en fungerande marknad. Det kunde vara vardagshjälpmedel eller produkter och tjänster som byggde på digital teknik. Ett område som institutet arbetade mycket med de sista åren var kognitionsstödjande hjälpmedel.

nya hjälpmedel. När antalet medarbetare sedan minskade var det inte möjligt att upprätthålla specialistkunskapen och institutet började arbeta utifrån en mer generell kompetens med djupdykningar i olika frågor, till exempel kognition. Nu förändrades också de ekonomiska förutsättningarna. Utöver basanslaget ur statsbudgeten hade den största delen av institutets projektarbete tidigare finansierats av stiftelser och fonder, framför allt Arvsfonden. Nu tillkom särskilda uppdrag och medel från regeringen.

Institutet har alltid haft rollen som nav, påskyndare och nydanare och på 2000-talet blev den rollen starkare. HI hade en samlande roll i ett antal nätverk, fungerade som mötesplats, ansvarade för att sprida kunskap och att samordna samtal och diskussioner i nationella hjälpmedelsfrågor och policyfrågor. Uppgiften att stimulera utvecklingen på hjälpmedelsområdet blev dominerande. HI fick en stark roll i kraft av sitt allt större nätverk och sitt samarbete med framför allt funktionshindersrörelsen, sjukvårdshuvudmännen, forskare, myndigheter, forskare och hjälpmedelsleverantörer. HI höll i försöksverksamheter och pilotprojekt runt om i landet, spred resultat och skapade underlag för fortsatt utvecklingsarbete. Regeringsuppdragen fick allt större betydelse för verksamhetsinriktningen och det blev mer fokus på äldreområdet.

Ända fram till avvecklingen arbetade HI med omvärldsbevakning. Institutet följde samhällsutvecklingen, både nationellt och internationellt, och analyserade hur förändringar på olika områden påverkade hjälpmedelsverksamheten. Bevakningen och analysen behövdes för institutets egen verksamhet men var också till nytta för HI:s samarbetspartners.

En svåröverskådlig verksamhet

Idag är hjälpmedelsförsörjningen utspridd och svåröverskådlig. Allteftersom verksamheten har vuxit har aktörerna blivit fler. Man kan få hjälpmedel från hjälpmedelscentraler, hörcentraler, syncentraler, barnhjälpmedelscentraler, vårdcentraler, privata hörselmottagningar, habiliterings- och rehabiliteringsavdelningar, ortopedavdelningar, specialistkliniker, kommuner, skolor, datatek, skoldatatek, högskolor, arbetsgivare, Arbetsförmedlingen, För-

säkringskassan och Myndigheten för tillgängliga medier. Ibland dröjer det innan man får ett hjälpmedel därför att ansvarsfördelningen är oklar och det saknas samarbetsavtal mellan aktörerna.

Förut fanns Hjälpmedelsinstitutet som ett nav för alla dessa aktörer och var både ett nationellt kunskapscentrum och ett stöd för kommunerna och landstingen. 2015, året efter det att institutet avvecklades, presenterade regeringen direktiven till en ny hjälpmedelsutredning. Utredaren ska bland annat se över frågan om tillgång och användning av hjälpmedel och hur man kan minska skillnaderna i sjukvårdshuvudmännens regler och avgifter. Utredaren ska fundera på om det behövs en nationell reglering och ett samlat huvudmannaskap. Utredningen beräknas vara klar i början av 2017.

Användarna betalar själva allt fler hjälpmedel

Sedan omkring tjugo år tillbaka tar användarna själva mer ansvar för sin hjälpmedelsförsörjning och har större inflytande över den. Den utvecklingen har flera orsaker. Förskrivningen av hjälpmedel har begränsats, vissa hjälpmedel är det inte längre självklart att man får kostnadsfritt. Samtidigt har det kommit många nya hjälpmedel som ger nya möjligheter. Användarna bekostar själva fler hjälpmedel, både därför att hjälpmedlen inte längre förskrivs kostnadsfritt och därför att man vill välja ur ett större sortiment. Idag kan man också hitta information på internet om vad som finns och användarna har mer än tidigare egna tankar om vad som passar dem och deras livssituation.

I datorernas, surfplattornas och de smarta telefonernas tid har hjälpmedelsförsörjningen förändrats även på andra sätt. Hjälpmedel för att kommunicera, få information, komma ihåg och få struktur på sin vardag finns som appar till surfplattan och telefonen.

Ordet hjälpmedel har en bred innebörd. Det täcker sådant som förskrivs i hälso- och sjukvården men det kan också vara en konsumentprodukt som användaren köper i en affär. Det kan även vara så kallad välfärdsteknologi, ett begrepp som har vuxit fram i det nordiska samarbetet de senaste tio åren och handlar om kunskapen om och användningen av välfärdsteknik. Enligt

Socialstyrelsens termbank är välfärdsteknik ”digital teknik som syftar till att bibehålla eller öka trygghet, aktivitet, delaktighet eller självständighet för en person som har eller löper förhöjd risk att få en funktionsnedsättning”. Välfärdsteknik kan till exempel vara digitala trygghetslarm, tillsyn via kamera och sensorer för påminnelser. Det är en teknik som ger nya möjligheter men också väcker frågor om delaktighet, arbetsmiljö, etik och inte minst kostnader. Framtiden får utvisa i vilken omfattning välfärdstekniken blir en del av hjälpmedelsverksamheten, kommunens bistånd och bostadsanpassning och hur mycket användarna får betala själva.

Oklar gräns mellan hjälpmedel och andra produkter

Begreppet hjälpmedel är alltså vidare och mera oklart än tidigare. Gränsen mellan hjälpmedel och produkter som finns i vanliga handeln har delvis suddats ut, och eftersom det inte finns någon hjälpmedelsdefinition i lagen kan varje sjukvårdshuvudman själv bestämma om man ska förskriva konsumentprodukter.

Lagen har ingen definition på hjälpmedel

Det finns ingen definition på hjälpmedel i Hälso- och sjukvårdslagen. Uppfattningen om vad ett hjälpmedel är har vuxit fram som gemensamt tankegodis i hjälpmedelsverksamheten och det har inte funnits något behov av att definiera det för varje enskild produkt. Sedan 1990-talet är sjukvårdshuvudmännen skyldiga att tillhandahålla hjälpmedel för den dagliga livsföringen och för vård

och behandling. Men idag går det inte att tala om hjälpmedel på samma sätt som tidigare. Texttelefonen, exempelvis, kom på 1970-talet och blev ett hjälpmedel som betydde mycket för döva personer. (Apparaten var stor och svart och kallades allmänt Svarta Maja, precis som polisens piketbilar på 1940- och 1950-talen!) Idag använder vi sms, döva som hörande. Och Facetime och

Skype är hjälpmedel som allt fler utnyttjar för att kunna se varandra när man kommunicerar. Visst används texttelefonen än idag men den har fått konkurrens. Och döva och hörande har fortfarande ett ömsesidigt behov av hjälpmedel i form av förmedlingstjänster för att kunna kommunicera med varandra i telefon.

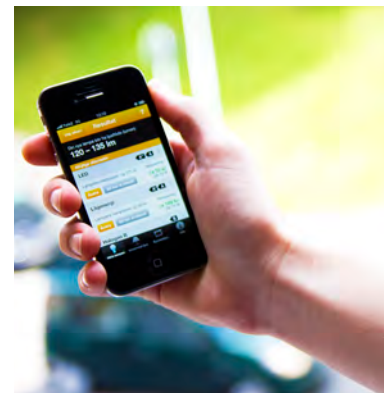
Att gränsen mellan hjälpmedelsutbudet och den vanliga marknaden har luckrats upp är på gott och ont. Valmöjligheterna har blivit större men man måste kunna ta reda på vad som finns och ha råd att köpa det man behöver. Man måste på egen hand lära sig att använda produkterna och ofta teckna försäkringar.

Om det var lättare att få råd och support även för produkter som inte förskrivs skulle det vara enklare för många att hantera valfriheten. Två år innan HI avvecklades fick man i uppdrag av Sveriges Kommuner och Landsting, SKL, att utreda förutsättningarna för att förskriva konsumentprodukter. Det kunde konstateras att det inte finns några juridiska hinder men förskrivaren måste ha rutiner för att bedöma om produkten är säker för användaren. Användarna måste också få veta att patientskadelagen inte gäller konsumentprodukter. Slutrapporten ”Konsumentprodukter som hjälpmedel och på 1177.se” överlämnades till SKL 2013.

De särskilda hjälpmedel som framställs just för personer med funktionsnedsättning är lika viktiga och nödvändiga som förut, vid sidan om den nya floran av konsumentprodukter och välfärdsteknik. Även om döva och personer med hörselnedsättning idag använder vanliga telekomprodukter så behövs det hjälpmedel för alternativ telefoni. Personer med synnedsättning kan hitta teknik för syntetiskt tal i det ordinära utbudet men det behövs fortfarande bra hjälpmedel för att orientera sig och få tillgång till information, kultur med mera. Och rullstolar, proteser och hörapparater, för att nämna några exempel, måste fortsätta att utvecklas och förskrivas för människors olika livssituationer och aktiviteter. Sjukvårdshuvudmännens skyldighet att tillhandahålla hjälpmedel enligt Hälso- och sjukvårdslagen gäller fortfarande.

Välinformerade användare vill välja själv

Människor med funktionsnedsättning har genom historien betraktats och behandlats som objekt. Objekt för omvårdnad och välgörenhet, segregering, instängning och förtryck. Institutionernas tid som varade från mitten av 1800-talet till andra hälften av 1900-talet i Sverige, och fortfarande råder i stora delar av världen, är det mest tydliga uttrycket för den människosynen.

Gränsen mellan hjälpmedel och produkter på den vanliga marknaden har delvis suddats ut.
Foto: Erik Sundler.

Betraktelsesättet ligger inte många årtionden bort i vårt land och gör sig fortfarande påmint trots stolta nationella program för funktionshinderspolitiken.

Funktionshindersrörelsen var stark på 1970- och 1980-talen och lyckades nå ut med en ny och radikalt annorlunda syn på handikapp, det ord som användes då. Den nya synen gick ut på att handikapp inte är en egenskap utan en konsekvens av mötet mellan individen och en otillgänglig miljö. Det synsättet blev en ny definition av funktionshinder och brukade kallas det relativa handikappbegreppet. Det beskrevs första gången officiellt i handikapputredningens betänkande ”Kultur åt alla”, som kom 1976, och började slå rot i samhället. Sedan dess har WHO antagit en ny klassifikation, ICF, som bland annat utgår från begreppen funktionstillstånd, aktivitet och delaktighet. Men ICF, som kom 2001, har aldrig fått samma genomslagskraft som det relativa handikappbegreppet. Funktionshindersrörelsen har hela tiden utgått från det senare i sitt intressepolitiska arbete.

Rättighetslagen om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, kom 1994 för att ge människor med omfattande funktionsnedsättningar möjlighet att leva som andra. Det var en revolutionerande lag som hjälpte till att förstärka det politiska budskapet om rätten till delaktighet. 2008 ratificerade regeringen den nya FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Nu handlade funktionshinderspolitiken om mänskliga rättigheter. Rätten till hjälpmedel finns med i konventionen och funktionshindersrörelsen har ett starkt dokument bakom ryggen i sina krav på samma rättigheter och möjligheter som andra medborgare.

Subjekt med rätt att styra sitt eget liv

Sedan 1960-talet har mycket förändrats. Idag är personer med funktionsnedsättning subjekt med rätt att styra sitt eget liv. Förändringen har skett i hjälpmedelsverksamheten också. För även där har hjälpmedelsanvändarna tidigare allt som oftast betraktats som objekt. Andra har ansett sig veta deras bästa och bestämt vilka hjälpmedel de har behövt. Den inställningen är inte gångbar längre. Användarna kan informera sig om vad som finns på ett

sätt som inte var möjligt för tjugo år sedan. De söker och läser på internet, jämför produkter och har egna uppfattningar om vad de behöver. Hjälpmedelsförskrivarna har fått en förändrad roll. De ska ge råd och support och samarbeta med användaren.

Ett försök att praktisera ett nytt synsätt och ge användarna mer inflytande och makt var ”Fritt val av hjälpmedel”, ett regeringsuppdrag som Hjälpmedelsinstitutet drev 2007 till 2011 i tre landsting och några kommuner. Förskrivaren bedömde behovet och användaren fick en rekvisition och kunde sedan själv välja och skaffa vissa hjälpmedel. Användaren blev ägare till hjälpmedlet och fick ansvaret att sköta om det, skaffa försäkring och ordna med reparation om det behövdes. Det var ett nydanande och framåtblickande projekt där några landsting skaffade många bra fritidshjälpmedel att välja bland. Möjligheten till fritt val blev inte så utbredd i landet, men finns kvar i de kommuner och landsting som var med i projektet och i något landsting till. Det gäller några hjälpmedel och vanligast är hörselhjälpmedel.

I regeringsuppdraget ”Personlig hjälpmedelsbudget” som följde på ”Fritt val av hjälpmedel” prövade HI en metod som kan ge användare fullt ansvar för sin hjälpmedelsanvändning och en personlig hjälpmedelsbudget. Projektet visade att lagen tillåter att sjukvårdshuvudmännen prövar att erbjuda personlig hjälpmedelsbudget. De villkor som gäller är att man gör en rehabiliteringsplan, skriver ett avtal och följer upp hur det går. En personlig hjälpmedelsbudget ger ytterligare frihet, jämfört med fritt hjälpmedelsval med rekvisition. Användarna kan köpa den produkt eller modell de vill, bara den motsvarar behoven. Efter projektet presenterade regeringen propositionen ”Mer inflytande för den enskilde i valet av hjälpmedel”. Rätten till fritt val av hjälpmedel infördes sedan, men inte rätten till personlig hjälpmedelsbudget.

Hjälpmedel, frihet och oberoende

En annan satsning som syftade till att stärka användarnas roll var Hjälpmedelsinstitutets tvåstegsprojekt om egen vård, ”Bättre hjälpmedel för ökad frihet och oberoende”, som pågick 1999 till 2002. Med projektet ville man öka kunskapen om hur hjälpmedelsförsörjningen fungerar för personer med medicinska

---

Hjälpmedel lönar sig

”Hjälpmedel är per definition lönsamma, om de fungerar. Se på min strumppådragare, för att ta ett banalt exempel. Jag har haft den i trettio år. Jämför den kostnaden med om jag hade behövt hjälp med strumporna varje dag i alla dessa år. Bra hjälpmedel behövs för att vi ska kunna vara delaktiga, aktiva och rörliga medborgare. Men samtidigt som det står klart att hjälpmedel lönar sig kan ett välfärdssamhälle inte sätta prislappar på oss som behöver dem. Bra hjälpmedel bidrar till ett bra liv och det behövs inga kostnads-nyttanalyser.”

Lars Hagström, ledamot
i Hjälpmedelsinstitutets styrelse
1986–2006

funktionsnedsättningar. Projektet fick stöd ur Arvsfonden och drevs i samarbete med Riksförbundet Cystisk Fibros, Förbundet Blödarsjuka i Sverige, Svenska Diabetesförbundet, dåvarande Riksförbundet för Mag- och Tarmsjuka och Riksförbundet för Njursjuka. Först kartlades försörjningssystemet för de hjälpmedel det handlar om och därefter intervjuades användare om sina synpunkter och erfarenheter. Projektet visade att många lade ner stora insatser på sin egen vård. Hjälpmedlen fungerade generellt sett bra men ett problem var att den personal som har störst produktkunskap och tätast kontakt med användarna inte har rätt att förskriva hjälpmedel.

Många hittar själva det de behöver

Hur anser hjälpmedelsanvändarna att hjälpmedelsverksamheten har förändrats på senare år? För personer med kognitiva svårigheter har det kommit många användbara produkter men de flesta har inte mycket kontakt med hjälpmedelscentralerna, berättar Anki Sandberg, ordförande i Riksförbundet Attention.

– Många hittar själva det de behöver. Kalendrar, Google Maps, timer och väckarklocka hjälper många att hålla ordning på tiden och få struktur på vardagen. En ung kille som jag träffade nyligen hade räknat ut att han har sju snooze på sig från det han vaknar tills han måste ge sig iväg till jobbet.

”En ung kille som jag träffade nyligen hade räknat ut att han har sju snooze på sig från det han vaknar tills han måste ge sig iväg till jobbet.”

Men för dem som har stora kognitiva problem är det svårt att leta upp rätt teknikstöd. Och för att sedan ha nytta av det måste man vilja och kunna jobba med sina vardagsstrukturer på egen hand och det vill och kan inte alla. Många kan behöva råd av en IT-kunnig person om hur man använder produkterna och hjälp med att lägga upp enkla strategier, men det är inte lätt att komma åt den hjälpen. IT-tekniken är fantastisk, konstaterar Anki Sandberg, men den kan vara stressande också.

– Alla kan inte läsa in meddelanden på telefonen till exempel, utan vill hellre använda mail och sms där man kan skriva i sin egen takt. Tekniken kostar också en hel del, och det kan bli för mycket pengar för den som har svag ekonomi.

Döva vet vilka hjälpmedel som finns

Produkter som är viktiga för döva är texttelefonen, bildtelefonen och hjälpmedel för väckning och varseblivning, till exempel lampor som blinkar när det ringer på dörren eller när barnet gråter i sin säng. Det säger Hanna Sejlitz och Tomas Hellström, som är förbundsordförande respektive styrelseledamot i Sveriges Dövas Riksförbund.

– Visst finns det de som behöver information från hörcentrallen men många döva vet vad som finns och vad de vill ha, säger de. En stor del av de döva som använder teckenspråk är medlemmar i en dövförening och får information från andra döva.

Utvecklingen av hjälpmedlen är bra på de flesta sätt, men det finns bekymmer.

– Man kan till exempel inte använda energisnåla lampor som blinkande lampor, de är för långsamma, berättar Hanna Sejlitz. Och hur vet vi när batteriet har tagit slut i apparaten som gör att lampan blinkar? Om den inte blinkar vet vi ju inte när det ringer på dörren. Det är också besvärligt att man bara får blinkfunktion till en enda lampa som kostnadsfritt hjälpmedel. Var ska man sätta den om man bor i ett hus med flera våningar eller har en stor lägenhet? Då är det tur om man har öppen planlösning!

”... hur vet vi när batteriet har tagit slut i apparaten som gör att lampan blinkar?”

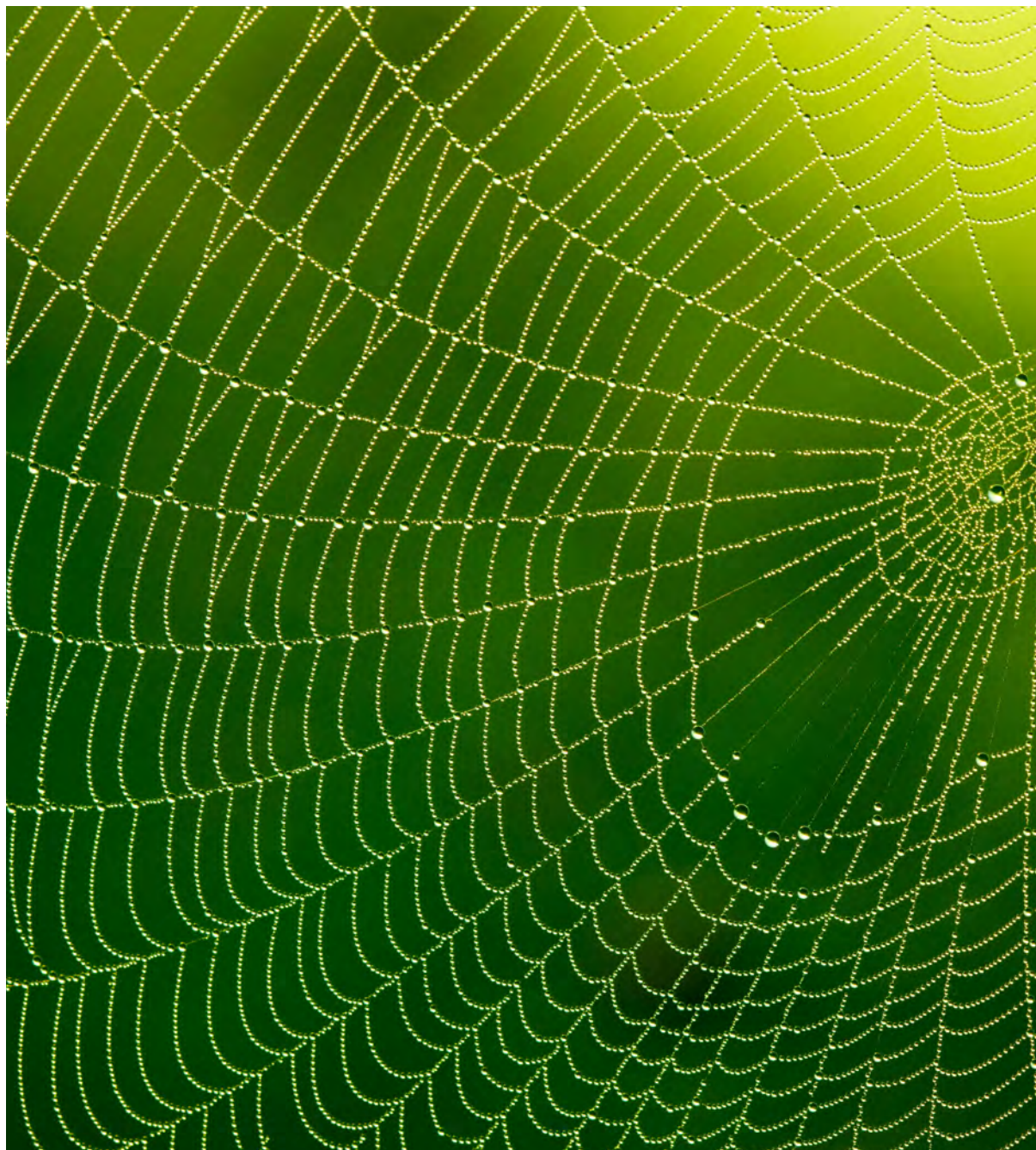
Kompetensen om dövas förutsättningar försvinner

Hjälpmiddelssystemet har blivit mer sårbart för döva med decentraliseringen och privatiseringen, anser Hanna Sejlitz och Tomas Hellström. I många landsting har det funnits en samlad kompetens om dövhet och teckenspråkskunnig personal i hörselvården och på hörcentralerna.

– Nu upphandlas tjänster inom hörselvården regelbundet och när upphandlarna själva inte har kunskap om döva ställer de inte krav på det och då försvinner både tjänster och kompetens.

Videoporttelefon ger trygghet för döva personer. Foto: Philippe Rendu.

HI samarbetade med intressenter på många nivåer och fick rollen som spindel i nätet för hjälpmedelsutvecklingen. Foto: iStockPhoto.

HI:s arbete byggde på samverkan

Samverkan var en viktig grund för institutets arbete. HI hade en betydelsefull uppgift som kunskapsförmedlare och verkade för att olika kompetenser skulle befrukta varandra så att tekniken och hjälpmedelsförsörjningen skulle bli så bra som möjligt.

Institutet samarbetade med forskrivare, användare, forskare, utvecklare och tillverkare och samarbetet bidrog till att allt fler och allt bättre hjälpmedel kom till och blev mer och mer efterfrågade. Samarbetet skedde på alla nivåer, från samverkan med regeringen när det gällde exempelvis nationella planer och strategier i hjälpmedelsfrågan och de många regeringsuppdrag som institutet fick, till samarbetet på individnivå med att anpassa bilar, bostäder och hjälpmedel.

Samarbetet med funktionshindersrörelsen hade en lång tradition. Några organisationer blev medlemmar i företrädaren SVCK redan på 1950-talet och i många år var användarna delaktiga i hjälpmedelsprovningen och i standardiseringsarbetet.

Det viktigaste samarbetet hade institutet i alla projekt genom åren, framför allt med funktionshindersrörelsen, SKL och hjälpmedelsverksamheter runt om i landet. Samarbetet med olika delar av hjälpmedelsverksamheten och med olika kategorier av yrkesverksamma fick också formen av nätverk. Nätverken träffades regelbundet, oftast med HI som samordnare. (Läs om nätverken på sidan 29.)

Institutet hade en god kunskap om funktionshindersfrågor som var till nytta i samarbetet, säger Lars-Åke Berglund, chef för dåvarande hjälpmedelsföretaget Handitek.

– De arbetade med ett användarperspektiv och påminde alltid

”Institutets roll var ju bland annat att få fram nya hjälpmedel och det gjorde vi bäst i samarbete med användarna.”

om det i samarbetet med andra. Det blir svårare för användarna och deras organisationer att föra sin talan i hjälpmedelsfrågor nu när det inte finns någon övergripande, samordnande funktion i landet.

Bra hjälpmedelsverksamhet genom gott samarbete

Året då Handikappinstitutet bytte namn till Hjälpmedelsinstitutet, 1999, inrättades ett brukarråd med representanter som styrelsen utsåg på förslag från funktionshindersrörelsen. Det var rörelsen som föreslog att HI skulle ha ett sådant råd. Den ansåg att det behövdes därför att användarna inte fick den information de behövde och hade svårt att göra sin röst hörd i hjälpmedelsverksamheten. Brukarrådet förstärkte samarbetet mellan HI och funktionshindersrörelsen. Pensionärsorganisationerna var representerade i rådet genom Pensionärernas Riksorganisation, PRO. Efter några år fick Sveriges Pensionärsförbund, nuvarande SPF Seniorerna, utse en egen representant.

Brukarrådet var ett rådgivande organ till institutets styrelse. Pelle Kölhed, som var ordförande i Personskadeförbundet RTP, kom in i rådet 2007 och var dess ordförande tills HI avvecklades. Han menar att samarbetet mellan HI och funktionshindersrörelsen blev bättre när Brukarrådet hade inrättats.

– Det fanns ett samarbete tidigare också, men det hade ofta prägel av att andra visste vårt bästa. Med Brukarrådet blev det ett mera jämlikt samarbete och större plats för våra åsikter. Det fungerade bra att vara ett rådgivande organ till styrelsen, den tog till sig våra synpunkter, säger Pelle Kölhed.

Det fanns ett motstånd mot Brukarrådet och samarbetet med funktionshindersorganisationerna. Det drev upp hjälpmedelskostnaderna, ansåg hälso- och sjukvårdshuvudmännen.

– Det stämmer säkert, säger Eva Jacobsson, tidigare direktör för Hjälpmedelsinstitutet. Institutets roll var ju bland annat att få fram nya hjälpmedel och det gjorde vi bäst i samarbete med användarna. Om man tar hjälp av deras kunskap både i utvecklingen av hjälpmedel och i förskrivningen får man fram bra hjälpmedel. Och chansen är större att de används och inte hamnar i byrålådan eller ute på balkongen.

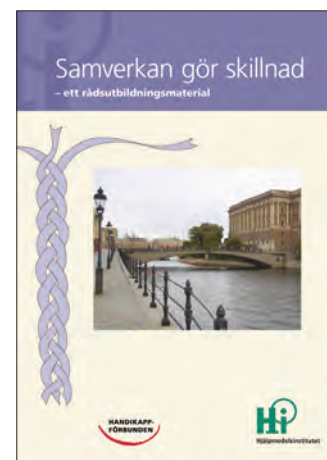
Hjälpmedelsverksamheten och funktionshindersrörelsen samverkade

Samarbetet med användarna skulle inte bara finnas centralt, ansåg HI.

– Vi arbetade för att länshandikappråden och de kommunala handikappråden skulle kunna påverka regionala och lokala beslut i hjälpmedelsfrågor, säger Eva Jacobsson.

Tät dialog med kommunerna

Kontakterna med kommunerna blev tätare efter 1999 när Svenska Kommunförbundet blev medlem i institutet. Redan året innan hade institutet en referensgrupp med representanter från kommuner och landsting där man diskuterade gemensamma frågor. För att stärka kontakterna ännu mer bildades ett nätverk 2001. Nätverket arbetade med frågor som handlade om rehabilitering och hjälpmedel för äldre. Redan första året anslöt sig 210 kommuner till gruppen och 2010 var fler än 270 kommuner anslutna. Genom nätverket fick kommunerna information och bjöds in till kurser och konferenser i olika äldre frågor. Under årens lopp kom många kommuner att delta i HI:s projekt och aktiviteter.

Forskare och leverantörer viktiga partners

Samarbetet och utbytet med forskningen var en förutsättning för att institutets arbete skulle hålla hög kvalitet. HI följde forskningen och samarbetade med bland annat Kungliga Tekniska högskolan,

Höjd kompetens för gott samarbete

HI verkade för samarbete mellan funktionshindersorganisationerna och hjälpmedelsverksamheten i landet. Ett projekt som kort och gott hette "Samverkansprojektet" var ett försök att bygga upp en samverkan genom att höja kompetensen hos personer som med-

verkade i olika samverkansformer och att klargöra mandat och roller. Projektet bedrevs tillsammans med Handikappförbunden. Man prövade samarbete på hörselområdet i Örebro län, på synområdet i Västernorrland och i frågor om neurorehabilitering i

Västmanland. Både i de tre länen och i andra gav projektet goda erfarenheter av samverkan. Utbildningsmaterialet "Samverkan gör skillnad" kom också till. Projektet pågick 2003 till 2005 med hjälp av arvsfondsmedel.

”HI hade engagerade, kompetenta tjänstemän som var bra bollplank för oss producenter.”

Karolinska Institutet, Linköpings universitet, Örebro universitet, Certec vid Lunds Tekniska Högskola och Robotdalen vid Mälardalens högskola. Samarbetet med forskningsstiftelsen ALA, Anpassning till Liv och Arbeta, började redan i slutet av 1970-talet. Man arbetade tillsammans främst för att utveckla kommunikationshjälpmedel för personer med utvecklingstörning. HI anlidade också forskare för att följa och utvärdera projekt.

Institutets samarbete med hjälpmedelsleverantörerna resulterade i en mängd nya, bra hjälpmedel. Idén och initiativet till ett nytt hjälpmedel kunde komma från båda parter. HI kunde ge företagen utvecklingsstöd, som de sedan betalade tillbaka när de började sälja produkten. Kvarturet är ett hjälpmedel som utvecklades genom ett sådant samarbete. (Läs om Kvarturet på sidan 74.) Det hade inte kommit till utan institutet, säger Lars-Åke Berglund, chef för dåvarande Handitek som producerade Kvarturet.

– HI hade engagerade, kompetenta tjänstemän som var bra bollplank för oss producenter. De förstod att hjälpmedel är en speciell marknad, särskilt när det handlar om bra hjälpmedel till små grupper.

Myndighetssamarbete

Institutet har samarbetat med många myndigheter genom åren. Redan på 1960-talet, när Konsumentverket hette Konsumentinstitutet och tvättmaskiner kunde förskrivas som hjälpmedel, samarbetade HI och Konsumentinstitutet om att prova tvättmaskiner. De fortsatte provningssamarbetet med andra hushållsmaskiner. Samarbetet med Konsumentverket handlade också bland annat om tillgänglighet i butiker och vid telefonsupport. Man arbetade tillsammans med information och utbildning om ekonomi för personer med kognitiva funktionsnedsättningar. Konsumentverket fanns också med i arbetet med att standardisera grafiska symboler (Läs om det på sidan 42) och att göra begreppet Design för alla mer känt.

Runt millennieskiftet antog riksdagen ”Från patient till medborgare – en nationell plan för handikappolitiken”. Funktionshindersperspektivet ska genomsyra alla samhällssektorer, slogs det fast, och fjorton statliga myndigheter fick ett så kallat sektorsansvar, vilket innebär att de har ett särskilt stort ansvar för att

den nationella funktionshinderspolitiken genomförs. Institutet har genom åren samarbetat med de flesta av sektorsmyndigheterna, bland andra Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Konsumentverket, Post- och telestyrelsen, Skolverket, Socialstyrelsen och Vägverket, nuvarande Trafikverket. I projektet ”Bo bra på äldre dar” samarbetade institutet med Boverket som också är en sektorsmyndighet. Regeringsuppdraget ”Alternativ telefoni” bedrev HI tillsammans med Post- och telestyrelsen, SKL och Handisam, den myndighet som hade samordningsansvaret för den nationella funktionshinderspolitiken. (Läs om ”Bo bra på äldre dar” på sidan 105 och om ”Alternativ telefoni” på sidan 66.)

Andra statliga myndigheter som HI samarbetade med var Läkemedelsverket, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Specialpedagogiska skolmyndigheten och Folkhälsoinstitutet, som numera ingår i Folkhälsomyndigheten. Institutet samarbetade också på ledningsnivå med Handisam.

241 projekt fick stimulansbidrag

I början av 1990-talet blev det ekonomisk kris i Sverige och krisen märktes också i landets hjälpmedelsverksamheter. Därför ville Handikappinstitutet skynda på kompetensutvecklingen i hela landet för att så många människor som möjligt skulle kunna få del av de hjälpmedel som fanns.

Det här var året efter Handikapputredningens slutbetänkande ”Ett samhälle för alla” som hade innehållit många löftesrika ord om tillgänglighet, anpassning och människors tillgång till hjälpmedel. Det var också en tid när teknik och kunskap, som skulle kunna användas på hjälpmedelsområdet, utvecklades snabbt. Socialdepartementet överlade med institutet om vad som behövde göras och resultatet blev ett anslag på etthundramiljoner fördelade på fyra år. Landsting, kommuner, funktionshindersorganisationer, högskolor med flera kunde ansöka om bidrag till olika projekt.

– Det kallades stimulansbidrag för kompetenshöjning inom hjälpmedelsområdet och det handlade både om att hålla stånd mot försämringar och att stödja arbetet för en bättre hjälpmedelsverksamhet, säger Peter Lorentzon, som var anställd på HI och ansvarig för projektet.

Utbildning, metodutveckling och samverkan

Det kom in över femhundra ansökningar och 241 av dem fick bidrag. Nyckelorden för att få stimulansbidrag till ett projekt var utbildning, utveckling av kunskaper och metoder samt samverkan med hjälpmedelsanvändarna. Det var också klart uttalat att Handikappinstitutet skulle ha en aktiv roll i projektarbetet, inte bara dela ut pengar. En viktig tanke med stimulansbidragen var att människor med funktionsnedsättning skulle få del av IT-teknikens alla nya möjligheter. Men bidragen gick inte bara till projekt som hade med IT att göra, och de gick inte till produktutveckling.

Institutet betraktade stimulansbidragen som en lyckad satsning. Det byggdes bland annat upp ett antal enheter och centra med specialkompetens om eftersatta grupper, som HI sedan samarbetade med. I slutrapporten skrev man att projekten gav en mätbar och konkret kompetenshöjning. Ny kunskap och nya metoder utvecklades och dokumenterades i 150 projekt. HI gav ut rapporter, böcker och videofilmer. Många hjälpmedelsanvändare fick högre kunskap och mer inflytande i hjälpmedelsverksamheten. Nya samverkansformer byggdes upp och 25 000 personer deltog i utbildningar som mestadels arrangerades av HI. Projektarbetet gav också HI många värdefulla bestående kontakter och samarbetspartners i landet.

Stöd till självständighet en ny tanke

Stimulansbidragen gick speciellt till projekt som vände sig till ”eftersatta grupper”. Dit räknades bland andra personer med utvecklingsstörning. Projekten som rörde just den gruppen hade särskilt stor betydelse. Det byggdes upp nya center och skapades nätverk och specialisttjänster men framför allt förändrades synen på människor med utvecklingsstörning.

– Det var första gången som det satsades på begåvningshjälpmedel i den omfattningen, säger Peter Lorentzon. Projekten visade människors förmåga att klara mycket i sin vardag bara de får rätt stöd. Det växte fram en kunskap om att personer med utvecklingsstörning inte behöver få hjälp med allting och hålla någon i handen i alla lägen. Det bidrog till att ändra synen på människor med utvecklingsstörning. Stöd till självständighet blev det nya.

Nätverk för kunskapsutbyte

I många år var Hjälpmedelsinstitutet spindeln i nätet för hjälpmedelsverksamheten i Sverige. Det blev naturligt att det bildades nationella nätverk där institutet hade en central roll. I nätverken samlades personer som arbetade med olika frågor som hade med hjälpmedel att göra. Här är de nätverk som fanns kvar när institutet avvecklades.

Nätverket för cheferna för hjälpmedelsverksamheterna

Nätverket övertogs av SKL. Flera av nätverken som nämns här är nu organiserade under hjälpmedelschefernas nätverk.

Alternativ telefoni

Alternativ telefoni var ett nätverk inom regeringsuppdraget med samma namn. Socialstyrelsen har utsett Centrum för hjälpmedel i Region Örebro län till Nationellt centrum för samordning av arbetet med utrustning för elektronisk kommunikation, enligt förordning- en SFS 2014:299.

Barnhjälpmedelskonsulenterna

Hjälpmedelscheferna har övertagit ansvaret för nätverket.

Funktionella begreppsgruppen (hörsel)

Nätverket svarar för en termbank med leverantörsoberoende begrepp som är tänkt att vara ett stöd för upphandlingsarbete och för professionen inom hörselhabilitering och rehabilitering. Gruppen fortsätter sitt arbete och

deltagarna är med på mandat från Svenska Audionomföreningen och Svensk Teknisk Audiologisk Förening.

Föreningen Sveriges Hörselchefer

Nätverket arrangerar årliga hörselchefs konferenser i samarbete med Forskningsinstitutet Hörselbron.

Hjälpmedelstekniker

Nätverket är ett forum för att diskutera hjälpmedelsteknik. Hjälpmedelscheferna har övertagit ansvaret för nätverket. Samverkan med Svensk Hjälpmedelsteknisk förening fortsätter.

Kognet

Kognet är ett nätverk för hjälpmedelskonsulenter som arbetade med kognitionsfrågor. Hjälpmedelscheferna har övertagit ansvaret för nätverket.

Nikola

Nikola är ett nätverk för personer som arbetar med inkontinensfrågor i kommuner, landsting och hos privata vårdgivare. Nikola

ordnar årliga konferenser. Nätverket har bildat en ideell förening som har övertagit webbplatsen www.nikola.nu från institutet.

Nätverket för visningsmiljöer

Nätverket är ett forum för att utbyta erfarenheter. De flesta miljöerna riktar sig främst till allmänheten och till personal som förskriver hjälpmedel. Micasa Fastigheter i Stockholm AB, som har hand om Stockholms stads omsorgsfastigheter, har övertagit ansvaret för nätverket.

Omnet

Omnet är ett öppet nätverk för hjälpmedelskonsulenter och hjälpmedelstekniker som arbetar med omgivningskontroll. Hjälpmedelscheferna har tagit ansvar för nätverket.

Sitnet

Sitnet är ett nätverk för hjälpmedelspersonal som arbetar med sittande och positionering. Hjälpmedelscheferna har tagit ansvar för nätverket.

Syncentralscheferna

Nätverket arbetar med frågor som gäller synnedsättningar. Nätverket arrangerar en årlig konferens som HI ansvarade för tidigare.

Hjälpmedelsarbetet i Sverige låg i världsklass i många år och HI har haft stort inflytande på den internationella hjälpmedelsutvecklingen. Foto: Julia Sjöberg.

Hjälpmedelsarbete i världsklass

I många år låg Sverige i särklass i världen när det gällde hjälpmedel. När institutets medarbetare träffade representanter för andra länder mötte de förundran och beundran över den svenska hjälpmedelsförsörjningen där människor fick de hjälpmedel de behövde, i alla fall oftast. Från andra länders sida var man också imponerad av den nationella samlade kompetens som Sverige höll sig med i form av HI.

Institutets hjälpmedelssamarbete sträckte sig över flera världsdelar. HI samverkade bland annat med WHO, Världsbanken, EU, Sida, Rehabilitation International och de nordiska länderna. I många år var institutet en aktiv och pådrivande part i standardiseringsarbetet för att få fram bra och säkra hjälpmedel. Det arbetet drevs, och drivs fortfarande, både nationellt, internationellt, i Norden och i EU. Institutet var också medlem i flera europeiska nätverk för utveckling på olika områden.

HI:s inflytande på utvecklingen inom det internationella hjälpmedelsområdet började tidigt. Institutets första direktör Karl Montan insåg att tekniken alltmer skulle komma att flytta över gränserna och medverkade till att tekniker på hjälpmedelsområdet kunde träffas. På senare år spelade Bengt Lindqvist en viktig roll. Han var Hjälpmedelsinstitutets ordförande samtidigt som han var FN:s rapportör i funktionshindersfrågor och deltog i arbetet att få fram FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som generalförsamlingen antog 2006. Hjälpmedel nämns på några ställen i konventionen. I artikeln om staternas allmänna åtaganden står det att de ska främja forskningen om och tillgången till hjälpmedel och teknik. Artikeln om

internationellt samarbete säger att staterna ska dela med sig av tillgänglig och stödande teknik genom teknologiöverföring. Rätten till hjälpmedel och teknik slås fast i artikeln om habilitering och rehabilitering. I artikeln om utbildning nämns bland annat punktskrift och medel för kommunikation.

Institutets internationella betydelse

HI samarbetade med Sida i flera projekt och anlätades också av myndigheten som konsult i biståndsprojekt. Med stöd från Sida hade HI ett projekt i franskspråkiga länder i Västafrika från 2004 till 2009. Projektet drevs tillsammans med Fédération Africaine des Techniciens Orthoprothésistes, FATO, ett förbund för nationella teknikerföreningar i Afrika. Syftet var att ge hjälpmedelstekniker i franskspråkiga länder i Västafrika möjlighet att höja sin kompetens.

Från mitten av 1980-talet samarbetade HI med Världshälsoorganisationen WHO. Institutet var ett av WHO:s expertorgan i frågor om hjälpmedel och hjälpmedelsförsörjning och var också under en period ett WHO Collaborating Centre, det vill säga ett internationellt expertcenter i hjälpmedelsfrågor. HI hade ambitionen att föra in hjälpmedel för äldre och för personer med kognitiva funktionsnedsättningar i samarbetet. HI deltog också i arbetet med att skriva en guide om lokal tillverkning av hjälpmedel.

Hjälpmedelsinstitutet gjorde också några uppdrag åt Världsbanken. I fyra länder i Latinamerika samarbetade HI med Rehabilitation International i en förstudie om att starta lokal produktion av hjälpmedel. Projektet var ett uppdrag av Interamerikanska utvecklingsbanken och pågick åren 2005 till 2007.

Hjälpmedel till barn i Sankt Petersburg

Institutets största projekt med Sidamedel pågick i Sankt Petersburg i tre år med början 2006. HI samarbetade med Stockholms läns landsting och Early Intervention Institute, EII, i Sankt Petersburg. Det byggdes upp en visningsmiljö med hjälpmedel och 225 barn fick hjälpmedel för sitt dagliga liv och förskolor och skolor fick låna mer än sammanlagt tusen hjälpmedel, mest rullstolar,

sitthjälpmedel och hygienhjälpmedel. Psykologer, barnläkare, specialpedagoger och andra yrkesgrupper från olika delar av Ryssland fick utbildning om förskrivning av barnhjälpmedel.

Barn prövar datorlek på Early Intervention Institute.

Femhundra rullstolsramper till Ryssland

HI:s arbete i andra länder hjälpte till att öppna vägen ut på den internationella marknaden för svenska hjälpmedelsproducenter. Bara i Kina är marknaden ofantligt stor, den statliga organisationen för personer med funktionsnedsättning hade 88 miljoner medlemmar för några år sedan. Den

ryska marknaden är också stor. En dag fick en ramptillverkare i Västmanland en order på femhundra rullstolsramper från ett litet nystartat företag i Ryssland. Ramptillverkaren blev fundersam, kunde det verkligen stämma, var det ett pålitligt företag och en seriös beställning? Han ringde till

HI och hörde sig för. Jo då, Birgitta Göthberg, som drev arbetet i Ryssland, kände den ryska företagaren, en barnläkare som hade arbetat i HI-projektet, och kunde försäkra att allt var i sin ordning. Ramperna levererades, betalades och gör nu nytta på femhundra platser i Ryssland.

Helen Keller.

Helen Keller

Helen Keller var författare, politisk aktivist och föreläsare. Hon föddes i USA 1880 och dog 1968. När hon var ett och ett halvt år blev hon dövblind efter en sjukdom. Vid Perkins institut för blinda fick hon hjälp att hitta ett sätt att förstå omvärlden och kommunicera med andra människor. Det hävdas att hon var den första person med dövblindhet som tog en akademisk examen. Hon ägnade sedan en stor del av sitt liv till att verka för rättigheter för kvinnor, arbetare och personer med funktionsnedsättning. Den Oscarsbelönade filmen *Miraklet* från 1962 skildrar läraren Anne Sullivans (spelad av Anne Bancroft) arbete för att ge Helen ett språk och en omvärldsuppfattning.

I november 2010 genomförde Early Interventions Vänner en välgörenhetsgala på Liedeteatern i Sankt Petersburg. Syftet var att få företag och andra att ge finansiellt stöd till EII:s verksamhet. Mer än fyrahundra personer var inbjudna till kvällen som inleddes med att EII presenterades och att samarbetet med HI lyftes fram. Det bjöds på en teaterföreställning om Helen Kellers liv och verksamhet där flera välkända ryska skådespelare medverkade. Hela ensemblen och teatern deltog utan arvode. Ett femtiotal ryska företag visade intresse av att stödja EII:s verksamhet ekonomiskt.

Medlem i europeiska nätverk

Institutet var medlem i många europeiska nätverk, varav några fortfarande finns kvar. Ett är EDeAN där 160 partners arbetar för att alla ska få tillgång till informationssamhället. Namnet står för European Design for All eAccessibility Network. Det andra nätverket som Hjälpmedelsinstitutet var medlem i var AAATE, en tvärvetenskaplig europeisk sammanslutning som arbetar med forskning, utveckling och användning av välfärdsteknologi. Namnet står för Association for the Advancement of Assistive Technology in Europe.

Studiebesök och hjälpmedelsexport

Intresset för svensk hjälpmedelsförsörjning har varit stort ute i världen och Hjälpmedelsinstitutet tog emot många studiebesök genom åren. I början kom de flesta från Europa. På 1980-talet kom exempelvis en spansk delegation till Sverige för att studera vår hjälpmedelsförsörjning. Besöket ledde till att det bildades ett institut i Madrid som liknade HI. Det blev sedan i sin tur förebilden för ett institut i Argentina.

Senare kom många studiebesök från Japan, vilket hade med företaget Swedish Care Institute, SCI, att göra. Det startades 2001 för att främja svensk export av tjänster och produkter för personer med funktionsnedsättning. HI och dåvarande Swecare blev ägare av företaget som också skulle arbeta med att stärka Sveriges samarbete med utländska myndigheter och institutioner. Arbetet kom att avgränsas till Japan där SCI medverkade till att

svenska hjälpmedel, i synnerhet för personer med demenssjukdom, kunde exporteras. 2008 sålde HI sin andel i SCI till Stiftelsen Silviahemmet.

Under 2000-talet kom fler och fler besökare från Kina och Korea. Ibland ordnade institutet program för flera dagar med besök på hjälpmedelscentraler, kommuner och landsting. Institutet har också fått visa upp sin verksamhet när Sverige har haft statsbesök, till exempel av Estlands president, Kinas civilminister och USA:s socialminister. HI har också deltagit i svenska regeringsdelegationer till bland annat Kina, Japan, USA, Thailand och Indonesien. När Sverige var ordförandeland i EU våren 2001 var institutet med vid ett ministermöte och visade upp det senaste i teknik för personer med funktionsnedsättning. Men vid det laget hade Sveriges försprång på hjälpmedelsområdet blivit mindre, på samma sätt som försprånget hade minskat i hela välfärdssektorn. När HI senare avvecklades väckte det uppmärksamhet på många håll i världen. Tomas Lagerwall, som i många år arbetade med internationella frågor på HI, har fått frågor om det från andra länder.

– Människor från både Japan, Korea och andra länder har undrat varför ett så väl etablerat och respekterat institut som HI har lagts ner, berättar han.

Gemensamt nordiskt hjälpmedelsarbete

I alla år samverkade HI med de nordiska länderna. Samarbetet skedde ofta inom ramen för Nordiska Ministerrådet och handlade om både teknikstöd och tillgänglighet. Av särskild betydelse var samarbetet med Nordiska samarbetsorganet för handikappfrågor, NSH och dess dotterinstitution Nordiska Utvecklingscentret för Handikapphjälpmedel, NUH. Ett gemensamt projekt handlade om att göra museer tillgängliga för fler. Ett annat handlade om brukarmedverkan i hjälpmedelsutvecklingen. Det gjordes också gemensamma studier om hjälpmedelsförsörjningen i Norden. HI upplät lokaler och skötte bokföringen åt NSH fram till 2009 då det ersattes av Nordens Välfärdscenter.

De nordiska länderna delade på ansvaret att prova hjälpmedel. På det sättet fick länderna olika specialistkompetens i prov-

”De nordiska länderna delade på ansvaret att prova hjälpmedel.”

ningsarbetet och alla kunde spara arbete och pengar. Under ett antal år från åttiotalet provade institutet rullstolar, de danska kollegerna provade sängar och lyftar och i Norge provades gånghjälpmedel och förstörande tv-system. När det gällde hörsel-hjälpmedel fanns det ett nära samarbete kring både provning och upphandling. Länderna hade också ett nära samarbete kring standardisering. De nordiska hjälpmedelsinstituterna såg till att Norden agerade gemensamt i det internationella standardiseringsarbetet för att få större genomslagskraft och HI hade en viktig roll i det arbetet.

Nordiskt klassificeringssystem

I början av 1980-talet arbetade de nordiska länderna med ett gemensamt klassificeringssystem för hjälpmedel. Det utvecklades i nära samarbete mellan ett hundratal experter från de fem nordiska länderna och antogs efter en rekommendation från dåvarande Nordiska nämnden för handikappfrågor. Det nordiska klassificeringssystemet väckte stor internationell uppmärksamhet och ISO, International Organization for Standardization, använde det sedan som utgångspunkt vid utvecklingen av ett internationellt klassificeringssystem. I det arbetet var institutet mycket aktivt. 1992 beslutades det om den internationella standarden, ISO 9999 Technical aids for disabled persons – Classification.

Logotype för Nordiskt sittersymposium.

Sittkomfort i rullstol

Ett nordiskt nätverk arbetar med frågan om att sitta bra i rullstol. Det började med att Handikappinstitutet bildade det svenska nätverket Sitnet Sweden 1995. Nätverket ordnade kurser och nätverksträffar för att hjälpmedelskonsulenter och hjälpmedelstekniker skulle få tillfälle att utbyta kunskap och erfarenheter i frågan om sittkomfort. De nordiska kollegerna blev intresserade och efter några år bildades ett nordiskt sittnätverk som fortfarande finns och ordnar nordiska sittersymposier vart tredje år. Hjälpmedelsinstitutet ordnade det första symposiet 2001 och ansvarade för sitt sista 2012.

Nordiskt projekt om teknik och demenssjukdom

”Teknik och demens i Norden” var ett stort projekt där de fem nordiska länderna deltog och delade kunskaper om förskrivning av kognitionshjälpmedel. Projektet pågick 2006 och 2007 och samordnades av två arbetsterapeuter från varje land. Det fanns gott om erfarenheter att utgå från när det nordiska projektet startade. Förutom det svenska projektet ”Teknik och demens” (Läs om det på sidan 78.) hade det funnits ett par EU-projekt som Sverige inte hade deltagit i, men som hade gett mycket kunskap. Ingela Månsson från institutet var projektledare. Hon konstaterar efteråt att nordiskt samarbete på hjälpmedelsområdet har mycket att ge.

– Det är ganska enkelt att administrera ett nordiskt projekt och det är lätt att utbyta erfarenheter och jämföra eftersom våra samhällen och kulturer är lika. Det finns naturligtvis skillnader i befolkningsunderlag och i hur mycket de olika länderna har satsat på just det område det handlar om, men det är ofta lätt att kommunicera över gränserna, säger Ingela Månsson.

Norge ett tillgängligt land 2025?

Inför det närmaste årtiondet har Norge gett de andra nordiska länderna en rejäl utmaning. Regeringen har visionen att Norge ska vara ett tillgängligt land 2025. I aktionsplanen från 2009 använder man begreppet Universell utformning, en motsvarighet till uttrycket Design för alla. Den norska planen utgår från tanken att universell utformning ger en bättre och mer jämlik miljö, inte bara för personer med funktionsnedsättning utan för hela befolkningen och samhället. Universell utformning bidrar också till social och ekonomisk hållbarhet och är därför en del av den nationella hållbarhetsstrategin. Aktionsplanen berör de flesta samhällsområden och alla departement är med i arbetet.

HI samordnade tre stora EU-projekt

Genom HI hade Sverige stort inflytande i EU:s gemensamma hjälpmedelsfrågor som bland annat handlade om utveckling, produktion, säkerhet, standardisering och användarnas tillgång till

hjälpmedel. Institutet deltog i flera EU-projekt och var samordnare av tre stora projekt inom EU: HEART, TASC och MonAMI. Det första pågick redan före 1995, då Sverige blev medlem i EU.

HEART

”HEART, Horizontal European Activities in Rehabilitation Technology”, var en stor EU-utredning, där 21 institutioner, organisationer och företag i tolv länder arbetade tillsammans för att studera hjälpmedelsområdet i Västeuropa. Till projektet knöts ett brukarråd som bestod av representanter för flera europeiska användarorganisationer. Projektet kartlade förhållandena, beskrev behoven i de olika länderna och föreslog åtgärder för att äldre och människor med funktionsnedsättning skulle kunna utnyttja tekniken och leva ett oberoende liv. Målet var att förbättra livssituationen genom att skapa en gemensam marknad för tekniska hjälpmedel och forma gemensamma handlingsprogram. Trots att projektet bara pågick i ett och ett halvt år kom det fram viktiga rekommendationer och förslag som hade stor betydelse långt efteråt. HEART visade att tekniken är oerhört viktig i hjälpmedelssammanhang och att många aktörer behöver vara involverade för att tekniken ska kunna utnyttjas på bästa sätt för hjälpmedelsanvändarna.

I projektet producerades ett femtiotal rapporter, bland annat en som beskrev hur hjälpmedelsförsörjningen fungerade i sexton europeiska länder och beskrev villkoren för en bra verksamhet. Slutdokumentet från 1994 innehöll omkring 130 förslag, bland annat att EU-kommissionen skulle skapa informationsprogram för att öka kunskapen om hjälpmedel, utreda hur hjälpmedelsinsatserna i Europa ska kunna samordnas och ta initiativ till att ändra lagstiftningen så att personer med funktionsnedsättning garanteras jämlikhet och tillgänglighet.

Projektet visade att hjälpmedelsförsörjningen är fragmentiserad i Europa, bland annat därför att den tillhör olika samhällssektorer och att företagen ofta är små och arbetar på avgränsade områden, både geografiskt och produktmässigt. Tillgången till hjälpmedel för människor varierar beroende på hur gammal man är, var man bor, hur man har fått sin funktionsnedsättning och i

vilka situationer man ska använda hjälpmedlet. I HEART försökte man utveckla gemensamma begrepp när det gäller standardisering, försörjning, socioekonomiska utvärderingar, utbildning och forskning.

TASC

1996 fick institutet EU:s uppdrag att leda projektet ”TASC, Telematics Applications Supporting Cognition”. Projektet handlade om att utveckla datorstöd för personer med kognitiva funktionsnedsättningar som utvecklingsstörning, demenssjukdom och hjärnskada. Elva organisationer, institutioner och företag i sex europeiska länder deltog i projektet. TASC utvecklade prototyper till datorstöd för personer med kognitiva funktionsnedsättningar och några vidareutvecklades till kommersiella produkter. Projektet avslutades 2000.

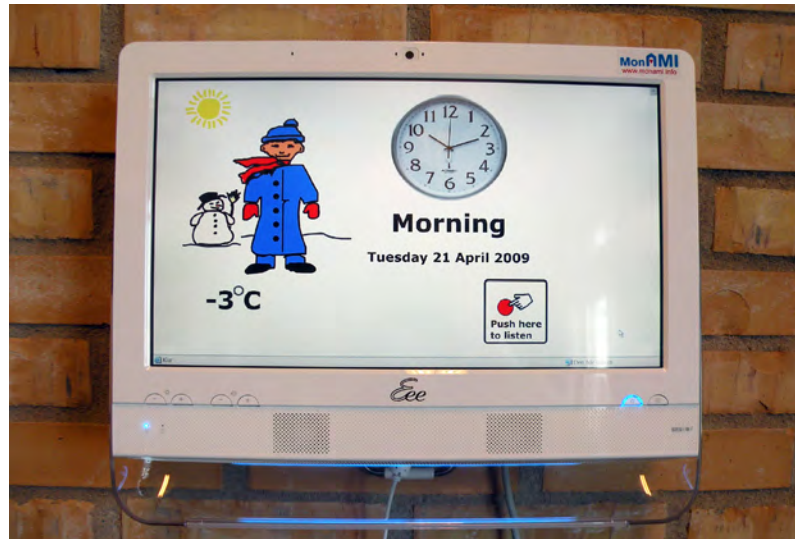
MonAMI

”MonAMI, Mainstreaming on Ambient Intelligence”, var ett stort projekt som handlade om digital delaktighet för äldre och personer med funktionsnedsättning. Projektet pågick åren 2006 till 2011 med en budget på 13,7 miljoner euro. I projektet kombinerades forskning och utveckling med storskaliga försök. Design för alla-perspektivet och samarbete med användarna var krav som ställdes på försöken.

Ett viktigt syfte med MonAMI var att visa att vissa tjänster som vänder sig till äldre och till personer med funktionsnedsättning kan levereras via befintliga system. MonAMI utvecklade och provade tjänster som kan användas via mobiltelefon, internet, dator och digital-tv. Fokus låg på tjänster som ger ökad trygghet, självständighet, säkerhet och livskvalitet, exempelvis trygghetssystem som larmar om någon råkar ut för en fallolycka, om ytterdörren har lämnats öppen ovanligt länge eller om bostaden fylls av rök. Andra tjänster var sådana som ger information om vilka hushållsapparater eller lampor som är påslagna och som hjälper människor att planera, komma ihåg och att hålla sig aktiva, fysiskt och socialt.

Fjorton partners från sju länder var med i projektet, bland andra Kungliga Tekniska högskolan i Stockholm, telekomföretagen Telefonica från Spanien, France Telecom och Siemens.

En skärm som visar vädret och ger hjälp att välja rätt kläder. Hjälpmidlet testades i HI-projekten HumanTeknik och MonAMI. Foto: Oskar Jonsson.

Projektet bidrog med kunskap om hur tjänster för äldre och personer med funktionsnedsättning kan levereras via allmän teknik på ett ekonomiskt och socialt hållbart sätt. De inblandade företagen har använt resultaten när de har utvecklat kommersiella tjänster. MonAMI har också gett bidrag till fortsatta EU-projekt som handlar om aktivt och hälsosamt åldrande, om integrerade lösningar för social omvårdnad samt om hälso- och sjukvård för äldre.

Standardisering för säkra och funktionella hjälpmedel

I slutet av 1970-talet började International Organization for Standardization, ISO, att arbeta med hjälpmedelsstandardisering på global nivå. Standardiseringen är bland annat till för att hjälpmedlen ska vara säkra och funktionella och handlar om att

komma överens om vilka krav som ska ställas på varje hjälpmedel och hur provningen ska gå till. Sverige var ett av de länder som initierade arbetet och svarade för ordförandeskapet i den globala kommitté som ledde arbetet. HI ansvarade för sekretariatet på uppdrag av Swedish Standards Institute, SIS, en ideell förening som samordnar standardiseringen i Sverige. Standardiseringen av hjälpmedel är viktig för svenska företag som behöver den internationella arenan för att kunna växa. För dem var det av stort värde att en svensk oberoende aktör som institutet deltog i standardiseringsarbetet.

Under Hjälpmedelsinstitutets sista år började arbetet med att standardisera hygienartiklar och att skriva en vägledning på kognitionsområdet. På slutet arbetade HI också mycket med standarder på service- och tjänsteområdet. När HI avvecklades hade det beslutats om totalt sextio globala standarder.

”När HI avvecklades hade det beslutats om totalt sextio globala standarder.”

HI:s lutande plan gjorde det möjligt att prova rullstolar enligt de europeiska standarderna.

I början av 1990-talet drogs det europeiska standardiseringsarbetet på hjälpmedelsområdet igång. Även här tog HI på sig ordförande- och sekreterarrollerna. Sekretariatet sköttes på uppdrag av SIS. De flesta europastandarder var harmoniserade med EU:s direktiv för medicintekniska produkter. Arbetet gällde bland annat rollatorer, rullstolar, inkontinens- och stomiprodukter,

Standardisering med manlig mall

Standardiseringen har alltid utgått från en manlig mall, även i Sverige, något som uppmärksammades på senare år, inte minst av HI:s styrelse. Tidigare var det inte heller självklart att beakta barnens behov. Nu finns både barnperspektivet och genusperspektivet med i arbetet i större utsträckning när det skrivs nya standarder på hjälpmedelsområdet. Man har också alltmer börjat beakta olika länders skilda förutsättningar. Standardiseringen kan exempelvis påverkas av att Sverige till skillnad från många andra länder har snö på vintern. Att människor i Japan i genomsnitt är kortare än européer är ett annat exempel.

personlyftar, reglerbara sängar, taktila ledstråk och tillgängliga trafiksignaler. Man såg också löpande över klassificering av nya och modifierade hjälpmedel.

De nordiska länderna samarbetade för att få genomslag för nordiska synpunkter i det europeiska och globala samarbetet om hjälpmedelsstandarder. De nordiska länderna gav också förslag på nya områden att standardisera.

På uppdrag av SIS skötte HI sekretariatet i den nationella tekniska kommitté som arbetade med hjälpmedelsstandardisering inom ramen för SIS verksamhet i Sverige. HI var också ordförande i kommittén. Efter institutets avveckling är det Myndigheten för delaktighet som deltar i den nationella, europeiska och internationella hjälpmedelsstandardiseringen.

Standardisering på andra områden

Standardisering bedrivs på alla samhällsområden. Under en tid från mitten av 1970-talet deltog Handikappinstitutet i det svenska standardiseringsarbetet i byggsektorn. För att även påverka framtida standarder, som inte specifikt har med funktionshinder och hjälpmedel att göra, väcktes tankar på att skapa ett underlag som tydliggör vad Design för alla innebär. Initiativet togs inom både global och europeisk standardisering i början av 2000-talet. Arbetet utmynnade i riktlinjer för hur man beaktar äldre och personer med funktionsnedsättning när man skriver en standard. Riktlinjerna översattes till svenska av Konsumentverket och Hjälpmedelsinstitutet. HI-medarbetare hade uppdraget som ordförande och sekreterare i den grupp som på EU-kommissionens uppdrag skrev de europeiska riktlinjerna.

Bildsymboler för många fler

Projektet ”Bildsymboler för många fler” startade 2005 för att skapa nya grafiska informationssymboler för den offentliga miljön. Det var Hjälpmedelsinstitutet som tog initiativ till projektet tillsammans med Swedish Standards Institute, SIS. Projektet drevs tillsammans med Handisam, Handikappförbunden, Föreningen för kognitivt stöd och dåvarande Specialpedagogiska institutet. Arvsfonden anslog medel.

En förutsättning i projektet var att symbolerna skulle standardiseras och användas i alla offentliga sammanhang. Efter det att man hade gjort en studie om hur människor uppfattade befintliga symboler utlyste institutet en designtävling tillsammans med Svensk Form. Uppdraget var att formge grafiska symboler för vårdcentral, bibliotek, resecentrum, källsortering, lekplats, internetcafé och samlingsplats vid utrymning. Designen skulle ta hänsyn till personer med synnedsättning eller nedsatt kognitiv förmåga. Formgivaren John Jacobsson vann tävlingen och fick uppdraget att formge ytterligare trettio symboler.

Arbetet med att framställa grafiska symboler fortsätter. Det finns nio symboler som anger olika funktionsnedsättningar som offentliga inrättningar kan använda för att visa att en lokal och en verksamhet är tillgänglig för människor med exempelvis nedsatt kognitiv förmåga, synnedsättning eller allergi. Därutöver finns det ett åttiotal symboler för företeelser och inrättningar i samhället, exempelvis internetcafé, bio, bollhav, färdtjänst och återvinning. Symbolerna utgår från bilder som redan finns i Pictogram, ett visuellt språk för personer som har svårt att tala, läsa och skriva. Ibland modifieras bilderna men tanken är att Pictogramanvändare ändå ska känna igen dem. Symbolerna framställs av SIS tekniska kommitté där Specialpedagogiska skolmyndigheten, funktionshindersorganisationer, kommuner, landsting, myndigheter och företag medverkar.

SIS ansvarar för standarden som innehåller alla symboler. SIS ser också till att det framställs fler, att de blir reviderade om det behövs och att de blir kända. De svenska symbolerna och metoderna för att få fram dem har mött stort intresse inom International Organization for Standardization, ISO, och en del av dem har godkänts som internationella symboler.

Tillgänglighetssymbolen som fick ett huvud

Är namnet Susanne Koefoed bekant? Kanske inte. Ändå har hon designat den bildsymbol som lär vara världens näst mest kända, bilden som symboliserar tillgänglighet.

I slutet av 1960-talet fick Handikappinstitutets direktör Karl Montan en fråga från organisationen Rehabilitation Internatio-

Grafisk symbol för internetcafé, överst och grafisk symbol för nedsatt kognitiv förmåga, underst. Båda bilderna ingår i den svenska standarden SS 30600 Grafiska symboler – Publika informations-symboler för ökad tillgänglighet utifrån konceptet Design för alla.

Originalen till den internationella funktionshinderssymbolen, utformat av Susanne Koefoed.

HI:s direktör Karl Montan gav symbolen ett huvud.

nal, RI. Skulle han kunna skaffa fram ett förslag till internationell tillgänglighetssymbol som man kunde presentera på RI:s elfte världskongress i Dublin 1969? Vid den tiden fanns det redan ett antal tillgänglighetssymboler som användes i Frankrike, Australien, Kanada, Storbritannien och USA. Den gemensamma internationella symbolen skulle vara självbeskrivande, enkel men ändå estetisk, utan någon undermening, och lätt att identifiera på rimligt avstånd.

Karl Montan sa ja till uppdraget och utlyste en tävling tillsammans med en organisation för designstuderande i Skandinavien. Av de förslag som kom in gillade han mest det som danskan Susanne Koefoed hade gjort. Han presenterade sitt förslag för en expertpanel på Handikappinstitutet, men först hade han bättrat på bilden lite grand, nämligen gett figuren ett huvud. Symbolen, med huvud, godkändes med entusiasm av expertpanelen och valdes sedan formellt av RI:s världskongress. Vad Susanne Koefoed tyckte om HI-direktörens konstnärliga insats förtäljer inte historien.

Vilken bildsymbol som är den mest kända, mer känd än tillgänglighetssymbolen? Det kristna korset.

Tidigt på 1960-talet såg Permobil grundare Per Uddén att det behövdes en elrullstol som fungerade även utomhus. Den första prototypen var färdig 1963 och sedan dess har utvecklingen fortsatt fram till dagens Permobil.
Foto: Permobil AB.

Rullstolar utsattes för tvåhundrausen cykler i den här dubbeltrummaskinen.

Hjälpmedelsprovning för hög kvalitet

I mer än fyrtio år, ända från slutet av 1960-talet, var uppgiften att prova hjälpmedel en mycket viktig del av institutets arbete. Verksamheten avvecklades successivt några år innan Hjälpmedelsinstitutet lades ner. I provningen bedömdes om ett hjälpmedel var säkert, funktionellt, lätthanterligt och hållbart.

I internationell jämförelse hade Sverige höga krav på alla hjälpmedel och institutet var en garant för kvaliteten. Ett exempel på hur provningen gick till är att rullstolar utsattes för olika belastnings- och stötprov och sedan provades hållfastheten i tvåhundra tusen cykler i en så kallad dubbeltrummaskin. HI arbetade också i många år med att utveckla provningsmetoder och hade bland annat ett laboratorium där man förbättrade metoderna för att prova förbrukningsartiklar, exempelvis inkontinenshjälpmedel och stomihjälpmedel.

Som mest arbetade 28 personer med provningen. Produkterna lämnades in av leverantörerna, provades och bedömdes utifrån de ställda kraven. Om produkten inte klarade kraven fick leverantören information om bristerna och möjlighet att förbättra sin produkt för att sedan få den provad igen.

– Vi hade en bra dialog med leverantörerna och båda parter var klara över våra olika roller, berättar Lars Wärnberg som var chef för institutets provningsavdelning i många år.

All provning utfördes inte vid institutet. HI hade bland annat avtal med dåvarande Institutionen för teknisk audiologi vid Karolinska Institutet som provade hörapparater och hörseltekniska hjälpmedel. Institutet samarbetade också i många år med Konsumentverket och SP Sveriges Tekniska Forskningsinstitut.

”I internationell jämförelse hade Sverige höga krav på alla hjälpmedel och institutet var en garant för kvaliteten.”

Håkan Leander i HI:s provningslaboratorium.

Samarbetet med de andra nordiska länderna kom igång tidigt och länderna fördelade en del provning mellan sig för att spara tid och arbete. Länderna formulerade gemensamma kravspecifikationer och accepterade varandras beslut. (Läs mer om nordiskt och internationellt samarbete på sidan 31.)

Provningen styrde upphandlingen

I många år styrde provningen upphandlingen av hjälpmedel. När kostnadsansvaret för hjälpmedel övergick från staten till sjukvårdshuvudmännen 1976 bildade Landstingsförbundet AB Sjukvårdshuvudmännens Upphandlingsbolag, SUB, för att svara för central upphandling av hjälpmedel. Institutet som provade hjälpmedel och SUB som upphandlade dem hade ett nära samarbete och 2002 flyttades SUB och ansvaret för den centrala upphandlingen över till HI.

Hjälpmedelsförteckning med stark ställning

1978 fick Handikappinstitutet i uppgift att ge ut den hjälpmedelsförteckning som Socialstyrelsen och därefter Landstingsförbundet hade haft ansvar för. Hjälpmedel som klarade provningskraven fördes in i hjälpmedelsförteckningen som institutet gav ut varje år från och med 1978. Förteckningen gav ordinationsanvisningar och rekommenderade hjälpmedel vilket gav institutet en stark ställning när det gällde landets hjälpmedelspolicy. Det gick knappast att förskriva ett hjälpmedel som inte fanns i förteckningen.

SUB träffade prisavtal med respektive leverantör för de produkter som skulle föras upp i hjälpmedelsförteckningen. Institutet gav också ut en förteckning över de kostnadsfria förbrukningsartiklar för personer med stomi, inkontinens och diabetes som Apoteksbolaget träffade avtal om. När upphandlingen var klar fanns det ramavtal som sjukvårdshuvudmännen kunde beställa från utan att själva behöva göra en upphandling. 1991 ändrades institutets stadgar och den normerande rollen försvann. I samband med det bytte förteckningen namn till Förteckning över Bra hjälpmedel.

Institutet gav ut skrifterna ”Förteckning över Bra hjälpmedel”, ”Sortiments- och prisöversikter” och produktblad med fakta och omdömen om produkter.

Databasen HIDA

Institutet och SUB skapade tillsammans produkt databasen HIDA, Hjälpmedel i databas, som togs i drift 1999. Utvecklingen av databasen skedde i nära samarbete med Norge och Danmark som bägge valde att använda samma struktur som HIDA för sina produkt databaser. När en produkt registrerades i HIDA använde man det klassificeringssystem som kommit till genom nordiskt och internationellt samarbete. HIDA innehöll information om de flesta hjälpmedel på den svenska marknaden, drygt etthundra tusen produkter och artiklar. HIDA var också ett arbetsverktyg för provning och upphandling. Ur databasen producerades ramavtal, upphandlingscirkulär och produktfakta avsedda för sjukvårdshuvudmännen. På Webb-HIDA var delar av databasen tillgängliga för allmänheten via HI:s webbplats fram till 2011.

Den sista ”Förteckning över Bra hjälpmedel” gavs ut 2006.

2003 startade arbetet med att skapa Hinfo, en IT-plattform som var gemensam för HI, hjälpmedelsverksamheten och hjälpmedelsleverantörerna. (Läs om Hinfo på sidan 122.)

Ett inramat ackrediteringscertifikat överlämnades till HI.

HI blev ackrediterat

I början av 1990-talet infördes ett system för ackreditering av provningslaboratorier i Europa. Ackreditering är en kompetensförklaring och ett bevis på professionalitet. Snart därefter blev Handikappinstitutet ackrediterat av Styrelsen för ackreditering och teknisk kontroll, Swedac, för ett stort antal metoder för att prova stomibandage och urinuppsamlingspåsar. Institutet var det första provningslaboratoriet i Europa som ackrediterades på de områdena. Senare blev institutet som första laboratorium i Europa ackrediterat för att prova manuella rullstolar och därefter eldrivna rullstolar samt flera metoder på området stomi- och inkontinenshjälpmedel. Ackrediteringen var kopplad till den europeiska och internationella standardiseringen av hjälpmedel, där institutet var mycket aktivt och hade stort inflytande. Swedac besökte HI en gång om året för att se om kompetenser och arbetsrutiner följde ackrediteringens fastställda krav.

Förändrade uppgifter för HI

Institutets verksamhet med att prova och bedöma förbrukningsartiklar förändrades i och med en läkemedelsreform 1997. Uppgiften att föra en förteckning över kostnadsfria förbrukningsartiklar upphörde. Sjukvårdshuvudmännen fick kostnadsansvaret för inkontinensprodukterna och dåvarande Riksförsäkringsverket fastställde priset på stomi- och diabetesprodukterna. På uppdrag av enskilda kommuner och landsting åtog sig institutet att producera lokal produktinformation. Upphandlingsmodellen där avtal tecknades nationellt med flera leverantörer med likvärdiga produkter förändrades radikalt när det kom en ny lag om offentlig upphandling 2007. Lagen var baserad på EU:s nya direktiv om offentlig upphandling. Till bilden hör också att sjukvårdshuvudmännens medverkan i HI:s centrala upphandlingar hade minskat, flera huvudmän gjorde i stället egna upphandlingar på lokal och regional nivå. Institutets styrelse beslutade att den

centrala upphandlingen skulle avvecklas. Den sista ramavtalsupphandlingen gällde hörseltekniska hjälpmedel och det sista avtalet löpte ut 2010.

Det blev nödvändigt att förändra provningsverksamheten också eftersom det inte längre fanns någon koppling mellan upphandling och provning utifrån institutets kravspecifikationer. Situationen medförde också att arbetet med att ge ut ”Förteckning över Bra hjälpmedel” inte kunde fortsätta. Den ackrediterade provningsverksamheten och uppdragsprovning som utfördes på beställning fortsatte dock som tidigare.

2010 gjorde HI en affärsplan för uppdragsprovning och ackrediterad provning av rullstolar och hygienhjälpmedel. Planen visade att det skulle vara svårt att få verksamheten lönsam och att institutet inte kunde subventionera den typen av provning. Efter ett beslut av HI:s styrelse avvecklades uppdragsprovningen av rullstolar och hygienhjälpmedel och SP Sveriges Tekniska Forskningsinstitut övertog institutets provningsutrustning. Inför institutets avveckling upphörde uppdragsprovningen av förbrukningsartiklar och delar av laboratorieutrustningen såldes.

Kamp om hur en rullstol skulle se ut

Institutet samarbetade mycket med användarna och med hjälpmedelsverksamheterna när man provade hjälpmedel. På 1980-talet inrättade man sortimentsgrupper för att få del av olika kunskaper om bland annat hjälpmedel för förflyttning, syn och hörsel. Det var sortimentsgruppen som gjorde den slutliga bedömningen om ett hjälpmedel klarade kraven. Som mest fanns det tio olika sortimentsgrupper. Ibland provades hjälpmedlen av användare ute på en hjälpmedelscentral. En gång provades halkbroddar och resultatet aktualiserades av media varje år när ishalkan slog till.

Det är inte alltid som användarna och professionen har haft samma åsikter om hur hjälpmedel ska provas och bedömas. Rullstolar är ett exempel. Pelle Kölhed, som i många år var ordförande i Personskadeförbundet RTP, satt i en sortimentsgrupp och har följt utvecklingen av rullstolar i många år. Fram till 1960-talet hände inte så mycket, anser han.

”Institutet samarbetade mycket med användarna och med hjälpmedelsverksamheterna när man provade hjälpmedel.”

– Rullstolarna var tunga, otympliga och hade alltid handtag för att kunna köras av någon annan. På 1970-talet hände det saker på rullstolsfronten i Europa och USA. Handikappidrotten växte och det började komma rullstolar i lätt material och med hjul som var enkla att ta av så att man själv kunde lägga in stolen i bilen.

Unga rullstolsanvändare i Sverige började kräva moderna rullstolar och 1983 ordnade Riksförbundet för Trafik- och Polio-skadade, nuvarande Personskadeförbundet RTP, den första mässan för rullstolar, Hjultorget. Där visade man upp sjutton rullstolsmodeller och provade ut rullstolar till intresserade besökare. Många upprördes eftersom de inte var godkända i Sverige så det var komplicerat att förskriva dem.

Den här rottingrullstolen stod i många år i HI:s lokaler. Inför flytten till Sundbyberg skänktes den till Tekniska museet i Stockholm.

– Nu började det hända saker, men det tog ändå tre år att ändra kravspecifikationen så att de första lätta rullstolarna kunde godkännas. Det var en kamp mellan oss användare och den gamla omsorgstanken att andra vill vårt bästa och vet vårt bästa, berättar Pelle Kölhed.

Lars Wårnberg minns diskussionerna.

– Motståndet mot de nya lätta rullstolarna utan broms kom från dem som fortfarande såg personer med nedsatt rörelseförmåga som en enda grupp, det vill säga som äldre människor på ålderdomshem som inte körde sin rullstol själv. Man insåg inte att starka ungdomar som sportade, åkte rulltrappa och lätt tog sig över trottoarkanter med rullstol ville ha helt andra produkter.

Två uppdrag om människans bästa vän

Innan Hjälpmedelsinstitutet avvecklades hann man få uppdrag på ett område som var helt nytt för institutet, hundar. Från regeringen kom 2005 uppdraget att upphandla färdigdresserade ledarhundar, ett uppdrag som Synskadades Riksförbund, SRF, hade haft tidigare. 2009 fick HI regeringens uppdrag att i samverkan med Socialstyrelsen genomföra en försöksverksamhet som handlade om service- och signalhundar. Tanken var att fler skulle få möjlighet att använda service- och signalhundar och att utvärdera hur hunden kan vara ett komplement till andra insatser. HI drev projektet och Socialstyrelsen utvärderade det.

SRF har ansvar för att personer med synnedsättning får tillgång till en ledarhund, om de vill och behöver och om omständigheterna är lämpliga. De disponerar hunden, men det är SRF som äger den. Tidigare hade staten ansvar för att föda upp och utbilda hundarna, därefter låg ansvaret på SRF ett antal år. Sedan 2006 är det en konkurrensutsatt marknad, hundarna föds upp och utbildas av privata företag. Under de år som HI upphandlade ledarhundar köptes det ungefär 35 hundar om året från cirka fem olika uppfödare, både i Sverige och utomlands. Den totala kostnaden för en ledarhund är omkring en halv miljon kronor. Nu ligger upphandlingsansvaret på Myndigheten för delaktighet.

Regeringsuppdraget till institutet var att utbilda service- och signalhundar och utvärdera vad det betyder för människor att ha en hund till sin hjälp. I projektet, som slutredovisades 2014, fick 56 användare, de flesta personer med nedsatt rörelseförmåga eller diabetes, och deras hundar utbildning. För personer med nedsatt rörelseförmåga hjälper en servicehund till med praktiska saker,

”Motståndet mot de nya lätta rullstolarna kom från dem som såg personer med nedsatt rörelseförmåga som äldre människor på ålderdomshem som inte körde sin rullstol själv.”

Assistanshundar

Hundar kan vara hjälpmedel och kallas då assistanshundar. Det är en samlingsterm för ledarhundar, servicehundar, signalhundar och alarmerande servicehundar. Information om assistanshundar finns på www.1177.se.

hämta, plocka upp från golvet och annat. En alarmerande hund känner av blodsockerförändringar hos en person med diabetes eller ett annalkande anfall hos en person med epilepsi innan personen själv har märkt något. Hunden lär sig också att skydda sin husse eller matte och att hämta hjälp. En signalhund hjälper en person med hörselnedsättning att uppmärksamma ljud.

Mer självständighet och mindre medicin

Lars Gordér, som var anställd på HI och ansvarig för projektet, berättar att det kan betyda oerhört mycket att ha en hund till sin hjälp.

– Vi såg att många fick större självständighet och behövde mindre medicin och färre läkarbesök än tidigare, säger han. Assistansbehovet minskade också. Det kostar omkring femtiotusen kronor att utbilda en service- och signalhund, och det är lite jämfört med de besparingar hunden kan innebära. Plus tryggheten och den höjda livskvaliteten för den som har hunden.

När HI hade avvecklats fick Myndigheten för delaktighet regeringens uppdrag att upphandla en stödfunktion för assistanshundsverksamheten i Sverige. Resultatet av upphandlingen blev att Svenska Brukshundklubben utsågs till stödfunktion för service- och signalhundar i Sverige från 2016. Uppdraget handlar om att certifiera assistanshundsinstruktörer med jämn fördelning över landet, skapa regelverk och genomföra lämplighetstester, examination och årsprov för assistanshundsekipage.

Ett ledarhundsekipage på joggingtur i skogen. Foto: Synskadades Riksförbund, Pia Nordlander.

Ögonstyrning gör datorn tillgänglig för människor med mycket nedsatt rörelseförmåga. Foto: Claes Jakobsson.

IT för alla är en demokratifråga

Handikappinstitutet började arbeta med IT-frågorna på 1980-talet. Det började stå klart att den nya tekniken skulle kunna göra mycket för självständigheten och delaktigheten för människor med funktionsnedsättning om den användes på rätt sätt. Men man förstod också att den skulle kunna innebära utestängning. Om funktionshindraspekten inte fanns med hela tiden i IT-utvecklingen skulle stora grupper, äldre och personer med olika funktionsnedsättningar, hamna utanför det moderna samhället.

Man kunde inte räkna med att marknaden, IT-företag och produktutvecklare, självmant skulle tänka in funktionshinder i sitt arbete. Samhället var inne i ett avgörande läge, det nya informationssamhället höll på att formas. Det handlade om demokrati, om alla medborgares möjlighet att delta i samhällslivet, i det offentliga samtalet, i den demokratiska processen.

Hjälpmiddelsinstitutets verksamhet åren fram till avvecklingen 2014 handlade naturligt nog alltmer om IT. Det blev en lång rad projekt och flera regeringsuppdrag där ny teknik utvecklades och förmedlades till användarna.

Idag finns det mängder av IT-baserade hjälpmedel. Samtidigt som hjälpmedlen har utvecklats och effektiviserats har vi fått de smarta telefonerna och nya sätt att kommunicera, som mail, sms, Skype och Facetime. Idag är allt detta, tillsammans med appar till telefonen, självklara hjälpmedel för alla och mycket av det fungerar bra även om man har en funktionsnedsättning. Utvecklingen fortsätter och det måste också det arbete göra som syftar till att

”Det nya som kommer ska vara användbart för alla.”

den nya tekniken görs kompatibel med det som redan finns för olika funktionsnedsättningar. Det nya som kommer ska vara användbart för alla. Så är det inte idag. Bildtelefoner kan inte alltid kommunicera med Skype och Facetime. Tekniken för alternativ telefoni fungerar inte alltid tillsammans med nya appar, och de stora leverantörernas produkter är bara ibland användbara för personer med synnedsättning, för att nämna några exempel.

Ny teknik för självständighet och delaktighet

Institutet hade teknisk kompetens och samhällsengagemang, och dessutom kontakt med forskare, politiker, regeringstjänstemän, funktionshindersorganisationer och professionen inom hjälpmedelsverksamheten. Den fruktbara kombinationen gjorde att institutet faktiskt kunde påverka och gå i bräschen i frågan om IT och funktionshinder.

– Vi såg till att det kom fram idéer för arbetet och fick med oss Socialdepartementet och Arvsfonden på planerna så att de anslog pengar. Vi samarbetade också med företag som utvecklade produkter och framför allt med dem som arbetade i hjälpmedelsverksamheten, säger Peter Lorentzon, som arbetade med IT-frågor på institutet från 1980-talet till början av 2000-talet.

Skrifter och dokument från 1980-talet berättar om engagemanget och insatserna. En stor konferens hölls 1983 och dokumenterades i en skrift där orden hot och löfte fanns i titeln. För det var ju mycket som stod på spel, IT-utvecklingen var både ett hot och ett löfte. Året därpå gav HI ut skriften ”Informationsteknologi i handikappades tjänst”, där man förklarade vad informationsteknologi är och beskrev de IT-baserade hjälpmedel som fanns eller höll på att utvecklas. Det var bland annat syntetiskt tal, punktskriftbandspelare, textförstoring och radiosända dagstidningar för personer med synnedsättning, text-tv och kabel-tv för döva och programmerbara hörapparater för personer med hörselnedsättning. Tekniken för taligenkänning var på gång så att personer med nedsatt rörelseförmåga skulle kunna styra olika funktioner i hemmet med rösten, till exempel öppna fönstren eller sätta på teven. Det började också komma teknik som kunde hjälpa

personer med utvecklingsstörning i vardagen, till exempel med att hålla reda på tiden eller slå rätt nummer på telefonen.

Samhällsansvaret är nödvändigt

Sverige var ett av få länder i världen där samhället tog ansvar för att IT-teknik skulle vara tillgänglig för personer med funktionsnedsättning. Texttelefoner, till exempel, fanns i många länder, men det var nästan bara i Sverige som det fanns ett fungerande system för att få tillgång till dem och kunna använda dem i stor skala. Förmedlingscentraler för samtal mellan texttelefoner och vanliga telefoner hade också kommit. Samhället hade tagit ansvar för administration, ordination och kostnader. ”Den medvetenhet som finns borde vara en god grund att stå på i ambitionen att personer med funktionsnedsättning ska kunna vara delaktiga av IT-tekniken”, skrev HI. Under åren 1985 till 1995 satsade staten 225 miljoner kronor på utveckling av IT-teknik för personer med funktionsnedsättning. En av alla satsningar som skedde på HI:s initiativ var att starta åtta REDAH-center för att de som tekniken var tänkt för verkligen skulle få tillgång till den. (Läs om det projektet på sidan 67.)

”Sverige var ett av få länder i världen där samhället tog ansvar för att IT-teknik skulle vara tillgänglig för personer med funktionsnedsättning.”

Ingen svarade när drottningen ringde

HI har haft besök av kungliga personer flera gånger. Kung Gustaf VI Adolf, drottning Louise och prins Bertil var där i olika sammanhang. Drottning Silvia besökte institutet två gånger, 1978 och 1993. Vid det andra besöket fick drottningen se olika IT-hjälpmedel, bland annat

sådana som hjälper dövblinda att kommunicera.

Stig Ohlson, ordförande i Förbundet Sveriges Dövblinda, var med under besöket. För att drottningen skulle få se hur den nya tekniken fungerade ringde Stig upp några dövblinda personer. Ingen

svarade. Stig vände snabbt den misslyckade uppvisningen till en poäng:

– Dövblinda är så aktiva idag därför att de har tillgång till tolkar och bra hjälpmedel så det är klart att de inte sitter hemma och väntar på att drottningen ska ringa!

”Det unika med handlingsprogrammet var bredden och allsidigheten.”

Handlingsprogram på regeringens uppdrag

I mitten av 1990-talet fick Handikappinstitutet regeringens uppdrag att skriva ett förslag till handlingsprogram som fick titeln "IT för funktionshindrade och äldre. Förslag till handlingsprogram för åren 1998–2002". Det unika med handlingsprogrammet var bredden och allsidigheten, säger Margita Lundman, som arbetade med IT-frågor på HI under 1990-talet och början av 2000-talet och ledde arbetet med handlingsprogrammet.

– Vi fick möjlighet att föreslå och sedan förverkliga olika aktiviteter. Det handlade bland annat om teknisk utveckling, kompetensutveckling för användare och hjälpmedelspersonal och om att pröva tekniken i människors hem. Det var sådant som behövde göras för att en ny företeelse som IT skulle få fotfäste.

Enligt handlingsprogrammet fanns det ett stort behov av forskning och utveckling på området IT och funktionshinder. Hjälpmedelsinstitutet, dåvarande Kommunikationsforskningsberedningen och Verket för näringslivsutveckling gick samman och finansierade och genomförde därför ett stort FoU-program där 27 miljoner kronor beviljades till trettio projekt. Några av dem resulterade i doktorsavhandlingar.

Vid den tiden presenterade regeringen också propositionen "Ett informationssamhälle för alla", där det slås fast att personer med funktionsnedsättning ska ha full delaktighet i IT-samhället. Här berättas kort om några av alla projekt med IT-anknytning som institutet arbetade med.

Hemma med IT

I projektet "Hemma med IT" prövade man teknikstöd som hjälp i vardagen hemma hos personer med kognitiva funktionsnedsättningar. Ett exempel på teknik var en nyckelbricka med display som visade om ytterdörren var låst. I projektet uppmärksammade man också problemet med att analoga trygghetslarm inte fungerar bra i digitala nät. Kommunerna Hudiksvall och Tierp samt Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning i Stockholm deltog i projektet som drevs tillsammans med dåvarande Handikappförbundens samarbetsorgan åren 2004 till 2008 med medel ur Arvsfonden. I projektet utvecklades nya tekniska hjälpmedel som finns på

Nyckelbrickan har en display som visar om dörren är låst.

marknaden idag. I Tierp och Hudiksvall inreddes visningsmiljöer. (Läs mer om visningsmiljöer på sidan 128.)

IT-frågan

Hjälpmedelsinstitutet och Post- och telestyrelsen startade projektet "IT-frågan" i november 2006. Projektets inledande syfte var att hitta en metod för att systematiskt kunna samla in önskemål och synpunkter om IT och telekom från personer med funktionsnedsättning. Det konstruerades ett tillgängligt webbenkätverktyg som gjorde det möjligt för de allra flesta att delta, oavsett funktionsnedsättning.

Den första enkätundersökningen genomfördes 2008 och besvarades av 65 personer. Våren 2013 hade deltagandet ökat till 1 567 personer. Panelen bestod av drygt 2 000 personer. HI avslutade projektet i juni samma år som ansvaret för IT-frågan övergick till Handisam. Projektet bytte namn till Rivkraft. Sedan maj 2014 ingår panelen i Myndigheten för delaktighets samlade system för att följa utvecklingen inom funktionshinderspolitiken.

I projektet "IT-support direkt" kunde äldre och personer med funktionsnedsättning få IT-support.

Foto: George Doyle.

Bättre tillsammans

Människor ska ha rätt att påverka utvecklingen av den teknik de ska leva med. Ett projekt som handlade om det var "Bättre tillsammans" som HI genomförde med arvsfondsmedel i samarbete med funktionshindersorganisationer och Kungliga Tekniska högskolan. Projektet gick ut på att skapa förutsättningar för kontakt och utbyte mellan användarna och personalen i hjälpmedelsverksamheten.

IT-support för ovana användare

"IT-support direkt" var ett projekt där äldre och personer med funktionsnedsättning kunde få IT-support per telefon. Projektet var en försöksverksamhet som Hjälpmedelsinstitutet genomförde i samarbete med sju kommuner, Synskadades Riksförbund, Neuroförbundet, Seniornet, Kontakta, Transcom AB och Post- och telestyrelsen som också svarade för finansieringen tillsammans med Arvsfonden.

Projektet pågick 2009 till 2014. Supporten handlade om tekniska problem med datorer, mobiltelefoner, hjälpmedel och annan hemelektronik. Utgångspunkten för försöket var att den grupp som erbjöds support troligen inte skulle vända sig till telefonsupport på marknaden. Företag som säljer telefonsupport är i regel inte heller intresserade av kunder som behöver långa samtal, och marknadsför inte sina tjänster till kunder som saknar grundläggande IT-kunskap. Tjänsten var mycket uppskattad och efterfrågan ökade från några samtal om dagen till omkring 30. De vanligaste problemen som användarna hade var att installera programvara och supporten hjälpte till att lösa cirka 95 procent av problemen. Användarna betalade bara ett lokalsamtal för att få hjälp, men både användare och de medverkande organisationerna sa att man kunde tänka sig att betala en låg avgift. Projektet bidrog till att äldre och personer med funktionsnedsättning i försökskommunerna använde datorer mer än tidigare.

Att människor använder datorer är en samhällsekonomisk vinst och den konsult som utvärderade försöket konstaterade att tjänsten behövs för att fler ska bli delaktiga i informationssamhället. Ett mål efter försöksverksamheten var att skapa en nationell tjänst med IT-support, men det är än så länge en öppen fråga om den blir verklighet.

Alla kan inte använda den nya tekniken

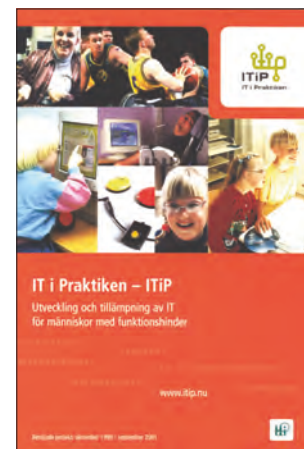
Slutligen är det viktigt att komma ihåg att även om den nya tekniken är fantastisk och revolutionerande kan alla inte använda den. Om man har omfattande funktionsnedsättningar behöver man ofta speciella hjälpmedel med individuella anpassningar som bara yrkeskunniga personer med hög kompetens kan åstadkomma. Resurserna och kunskaperna för det arbetet måste finnas och ständigt utvecklas.

IT i Praktiken utvecklade och tillämpade tekniken

I handlingsprogrammet ”IT för funktionshindrade och äldre”, som nämnts tidigare, föreslogs bland annat ett tillämpningsprogram med utvecklings- och förnyelseprojekt. IT skulle provas i praktiken tillsammans med bland andra funktionshindersorganisationerna och sjukvårdshuvudmännen. Det blev den stora satsningen ”IT i Praktiken”, ITiP, som startade 1998 med stöd av arvsfondsmedel. De sista projekten avslutades 2005.

75 projekt för 25 miljoner

Runt om i landet, framför allt i kommuner, landsting och funktionshindersorganisationer, startade sammanlagt 75 projekt till en kostnad av 25 miljoner kronor. Ett projekt var ”E-demokrati och funktionshinder – krav på tillgänglighet och användbarhet” som dåvarande Handikappförbundens samarbetsorgan drev och som gick ut på att visa vilka krav som måste ställas när samhället ”lägger ut demokratin på nätet”. I projektet utarbetade man också en strategi för hur funktionshindersrörelsen skulle utveckla sin roll när det gäller e-demokrati. Andra projekt var ”Bliss-post – ett post- och www-nätverk av och för unga Bliss-användare”, ”Handledningsstöd via Internet för föräldrar som har barn med en tal- och språkförseening” och ”Interaktivt träningsprogram för hörselskadade studenter”. Ett projekt gick ut på att personer med Aspergers syndrom fick köra budbilar, försedda med gps, vilket var en nyhet då, och i ett annat fick personer med utveck-

lingsstörning digital hjälp med att sköta sin ekonomi. Många av projekten har sedermera helt eller delvis blivit en del av den ordinarie hjälpmedelsverksamheten och flera projekt har i sin tur genererat nya verksamheter.

Parallellt med ITiP skaffade HI fram statistik om i vilken utsträckning personer med funktionsnedsättning har tillgång till dator och internet. Institutet genomförde också ett antal studier som rörde IT-användning och dess konsekvenser för personer med kognitiva funktionsnedsättningar. Studierna koncentrerades till området kognition därför att kunskaperna om IT-stöd för personer med exempelvis autismspektrumtillstånd, förvärvat hjärnskada och adhd släpade efter andra funktionshindersområden. Resultatet av studierna gav upphov till flera andra projekt om kognition, exempelvis ”HumanTeknik” och ”KogniTek”. (Läs om dem på sidan 76.)

Användarnas IT-kompetens

I handlingsprogrammet ingick en del som handlade om att utveckla användarnas kompetens om IT. Ett femtiotal projekt genomfördes och arbetet dokumenterades i rapporten ”Kompetensutveckling inom IT för personer med funktionshinder och deras organisationer”.

Informationskampanjen Fritt Fram

Hjälpmiddelsinstitutet och funktionshindersrörelsen genomförde informationskampanjen ”Fritt Fram” för att sprida medvetenhet om hur viktigt det är att IT-samhället är till för alla. Man hade bland annat en annonskampanj om tillgängligheten till internet och 2000 ordnade man en utställning om ny teknik och funktionshinder på Tekniska museet i Stockholm. Som en efterföljare till ”Fritt Fram” gjordes en vandringsutställning om ny teknik i människans vardag, ”Smart on tour”. Den turnerade runt i Sverige och med hjälp av bland annat EU-medel, visades den sedan i Norge, Danmark, Belgien och Italien.

Seminarier, konferenser och mässor

En väsentlig del av ITiP:s informationsarbete var seminarier, konferenser och mässor. Ett mycket viktigt inslag var den årliga IT-konferensen som institutet anordnade från 1998 till 2013 för att följa upp handlingsprogrammet. Konferensen fick under åren allt mindre anknytning till ITiP och blev en bredare information om arbetet med IT för äldre och personer med funktionsnedsättning som spreds i både Sverige och övriga Europa.

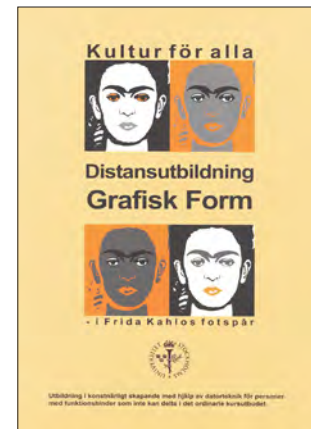
I Frida Kahlos fotspår

Den mexikanska konstnären Frida Kahlo fick ge namn åt ett av Hjälpmedelsinstitutets IT-projekt, ”Kultur för alla – i Frida Kahlos fotspår”. I projektet fick personer med funktionsnedsättning möjlighet att utbilda sig i konstnärligt skapande med hjälp av IT. I Medborgarhuset i Stockholm inrättades en studio där dåvarande studieförbundet TBV stod för utbildningen. Det ordnades också distansutbildning i grafisk form i samarbete med Stockholms universitet. Projektet pågick 1998 till 2000 och finansierades av Arvsfonden. Institutet genomförde projektet i samarbete med funktionshindersrörelsen och föreningen Very Special Arts.

Fridas barn

Efter projektet ”I Frida Kahlos fotspår” kom ”Fridas barn”, ett projekt som handlade om kreativ aktivitet för barn och unga. I boken ”Med spring i själen” förklarade projektledaren Lis Kløve Björklund tanken med projektet: ”På Fridas verkstad får barnen och ungdomarna bejaka lusten till sin egen kreativitet och upptäcka sina egna resurser genom skapande. De får lära sig att ta fram bilder, de kan smycka nästan vad som helst och använda alla slags olika material.”

”Fridas barn” vände sig inte bara direkt till barnen. Anhöriga, assistenter och olika yrkesgrupper fick prova, testa och utveckla en utbildning i kreativt skapande för barn med datorn som hjälpmedel. Man samarbetade också med projektet ”Fritt Fram” på Tekniska museet.

Frida Kahlo

Frida Kahlo föddes 1907 och dog 1954. Hennes konst var starkt influerad av hennes funktionsnedsättning, hon hade polio i barndomen och skadades svårt i en trafikolycka när hon var i tjugooårsåldern. I sin konst uttryckte Frida Kahlo symboliskt sitt fysiska lidande men också livslust och hopp.

Alternativ telefoni behövs som komplement

Datorer, surfplattor och smarta telefoner har förändrat och förenklat tillvaron för döva personer och personer med dövblindhet, hörselnedsättning, talstörning eller språkstörning.

Videosamtal, chatt och text- eller bildbaserad kommunikation via sociala medier underlättar för många. Förutom allmänt tillgänglig teknik finns det alternativ som är särskilt utvecklade för att underlätta kommunikation för döva och för personer med hörselnedsättning och dövblindhet.

Alternativ telefoni är ett samlingsnamn för teknik för kommunikation på andra sätt än vanlig traditionell telefoni med enbart talat språk eller ljud. Vanliga hjälpmedel för alternativ telefoni är texttelefoner, bildtelefoner, totalkonversation och fax. Totalkonversation är både text- och bildtelefon. I texttelefonen skriver man till varandra och i bildtelefonen har man ett videosamtal. Landstingen får ett särskilt statsbidrag till utrustning för alternativ telefoni och för att utbilda användare i hur man kan använda tekniken.

Det finns en uppsjö av vanliga produkter och tjänster som kan användas för alternativ telefoni. För personer med kommunikationsrelaterade funktionsnedsättningar innebär det stora möjligheter men det är också en utmaning att följa med i utvecklingen och hålla sig uppdaterad om utbudet. Det krävs digital kompetens för att kunna hantera kommunikationsverktygen. Även för hjälpmedelsverksamheterna är det en utmaning att upprätthålla kompetensen om hjälpmedel och andra lösningar som kan användas för alternativ telefoni.

Åren 2009 och 2010 genomförde Hjälpmiddelsinstitutet ett regeringsuppdrag som gick ut på att informera landsting och användare om alternativ telefoni. Användarna fick information om vilka hjälpmedel som finns och hur man kan använda dem. Landstingen fick bland annat hjälp med kravställande vid upphandling av hjälpmedel för alternativ telefoni. Projektet skapade ett webbaserat diskussionsforum för att utbyta erfarenheter om alternativ telefoni.

I projektrapporten konstaterar institutet att landstingen behöver förskrika fler hjälpmedel för alternativ telefoni, särskilt till

personer med tal- och språkstörning. Landstingen bör också öka rådgivningen till dem som hellre vill använda vanlig konsumentteknik men som kan behöva hjälp att hitta rätt produkter och instruktioner om hur man använder dem. Andreas Richter, som var projektledare för regeringsuppdraget ”Alternativ telefoni”, anser att det viktigaste ändå är att de som använder alternativ telefoni inte glöms bort i den generella IT-utvecklingen. Alla hjälpmedel måste kunna användas tillsammans med andra IT-tjänster.

– Det finns också grupper som av tradition inte har varit särskilt hjälpta av produkter för alternativ telefoni. Men nu dyker det upp fler produkter på konsumentmarknaden som är relativt enkla att använda. I kombination med att kostnaderna för tekniken är lägre än för hjälpmedlen gör det att fler kan dra nytta av fjärrkommunikation, säger Andreas Richter.

Myndigheten för delaktighet fick 2014 i uppdrag av regeringen att följa hur användningen av hjälpmedel och konsumentteknik utvecklas för de målgrupper som statsbidraget för elektronisk kommunikation är avsett att nå, det vill säga döva och personer med hörselnedsättning, dövblindhet, talstörning eller språkstörning.

Åtta REDAH-center för högre IT-kompetens

Vid slutet av 1980-talet fanns det gott om bra IT-baserade hjälpmedel. Men, frågade man sig på institutet, får människor tillgång till dem? Vet man i hjälpmedelsverksamheten och habiliteringen vad som finns och hur tekniken ska anpassas för människors olika förutsättningar? Nej, ansåg man, det behövdes resurser för att höja forskningskompetens och ge dem tid och möjlighet att göra ett bra arbete.

Därför startades ”REDAH-projektet” 1988 med medel ur Arvsfonden. REDAH står för Regionala center för datorbaserade hjälpmedel för handikappade och de åtta centren som kom till placerades i Göteborg, Lund, Malmö, Linköping, Örebro, Stockholm, Uppsala och Umeå. Centren skulle utveckla och utvärdera produkter och metoder, utbilda personal i hela regionen och utreda människors hjälpmedelsbehov. Alla hade nära samarbete med hjälpmedelscentralen men lite olika inriktning i sitt arbete.

”Det viktigaste är ändå att de som använder alternativ telefoni inte glöms bort i den generella IT-utvecklingen.”

De flesta samarbetade med skolan och habiliteringen. Centret i Malmö var mest inriktat på arbetslivet och samarbetade med Arbetsmarknadsinstitutet. Alla verksamheterna finns kvar idag och man ordnar årliga REDAH-dagar för att utbyta kunskap.

”REDAH-projektet” var i själva verket två projekt som tillsammans varade i sex år. Det första gick ut på att starta centren och få igång verksamheten, det andra bestod av stöd för att personalen skulle kunna använda sin nya kunskap och starta olika projekt. Personalen byggde upp en hög kompetens som de förmedlade till kolleger och föräldrar till barn med funktionsnedsättning. Flera skrev avhandlingar om frågorna och det kom en rad rapporter som hjälpmedelsförskrivare hade nytta av. Många skrifter handlade om pedagogiska och kognitiva hjälpmedel för barn. Titlarna berättar om en del av det som REDAH-centren arbetade med, till exempel ”Att stava rätt fast man inte kan”, ”Värdet av små fickdatorer för elever med små finmotoriska eller perceptionssvårigheter” och ”Datorn som pedagogiskt hjälpmedel”. Projektrapporten ”Frihet, jämlikhet – datorteknik för funktionshindrade” kom 1995.

DART ger stöd för kommunikation och kognition

– Jag önskar att DART ska få ett nationellt uppdrag som center för kommunikativ och kognitiv tillgänglighet. I mer än tjugofem år har vi arbetat med utredningar, utbildning och forskning på det området.

Det säger Ulrika Ferm som är chef för kommunikations- och dataresurscentret DART i Göteborg. DART är ursprungligen ett av de åtta center som startade inom Handikappinstitutets REDAH-projekt i slutet av 1980-talet. Centret som inrättades i Göteborg placerades på Bräcke-Östergård, som var barnhabilitering då, och flyttades sedan organisatoriskt över till Sahlgrenska universitetssjukhuset. Centret finns inte i sjukhusmiljön utan delar lokaler med Specialpedagogiska skolmyndigheten på ett annat ställe i staden. Centret som en gång initierades av Handikappinstitutet har vuxit och utvecklats och är nu en verksamhet med fjorton logoped, arbetsterapeuter, pedagoger, datalingsvister och tekniker.

”Jag önskar att DART ska få ett nationellt uppdrag som center för kommunikativ och kognitiv tillgänglighet.”

Ulrika Ferm, chef för kommunikations- och dataresurscentret DART i Göteborg.

Foto: Julia Sjöberg.

DART tar emot barn, unga och vuxna som behöver stöd för att kunna kommunicera. Patienterna, Ulrika Ferm använder den termen eftersom DART hör till sjukvården, kommer framför allt från Västra Götalandsregionen, men också från andra håll i landet. Patientens landsting eller familjen själv betalar. Avtalet med Västra Götalandregionen gäller bara barn och ungdomar så när vuxna vill komma dit måste någon annan betala.

– Det är ett stort problem, säger Ulrika Ferm. Barnen vi har kontakt med blir ju vuxna och kan behöva fortsatt stöd. Det finns också många vuxna som får kommunikationssvårigheter på grund av exempelvis demenssjukdom, Parkinson eller ALS.

Hela nätverket kommer till centret

Alla som kommer till DART får hjälp med att hitta det kommunikationssätt som passar dem bäst. Det kan vara olika kommunikationsprogram att använda i datorn, olika teknik som ögonstyrning, talsyntes eller olika system med bilder. DART förskriver inte några hjälpmedel utan samarbetar med habiliteringen för att patienterna ska få lämpliga och bra datorer, läsplattor och annat.

”Alla ska vara delaktiga så att resultatet blir bra.”

Det är inte bara den som behöver kommunikationsstöd som kommer.

– En viktig grund för vårt arbete är att alla i patientens närmaste nätverk ska komma hit så att vi kan lösa kommunikationsfrågan tillsammans. Alla ska vara delaktiga så att resultatet blir bra, säger Ulrika Ferm.

Kännedomen om centret sprider sig

Forskningen är en viktig del i DART:s arbete. DART ordnar också utbildning om teknik och metoder för kommunikation för föräldrar och olika yrkesgrupper runt om i landet. Kännedomen om centrets kompetens sprider sig. Ulrika Ferm och hennes kolleger har hållit kurser i de nordiska länderna, Italien och Kroatien och nyligen har man hört av sig från Sydafrika och vill ha utbildning för föräldrar.

På senare tid har även andra än personer med funktionsnedsättning fått glädje av DART:s kompetens. Centret har utformat ett kommunikationsstöd för människor på flykt, framför allt med tanke på ensamkommande barn.

DART är det bästa som hänt oss

– DART är det bästa som hänt oss. De är kompetenta, de följer forskningen och håller sig uppdaterade om teknikutvecklingen. Men det är kö dit, barnen får vänta för länge på det kommunikationsstöd som är så viktigt för dem.

Jon Klarströms son Mio är elva år. Han kom till DART redan när han var två, vilket är ovanligt. Han föddes med en cp-skada, kom till habiliteringen tidigt och träffade en bra logoped där.

– Logopeden visste att det är ett års kö till DART så hon skrev en remiss tidigt. Ibland kommer barnen dit först när det är dags att börja skolan och då har de förlorat alldeles för mycket tid.

Redan innan Mio kom till DART hade han prövat flera olika kommunikationssystem, bland annat Bliss, och idag är han en mästare på standardkartan. Mio fick pröva olika typer av tal-syntes och visste genast vilken han ville ha. Nu har han två läs-plattor, den ena för aktiviteter, han älskar att läsa tåg-tidtabeller,

och den andra för att kommunicera med hjälp av talsyntes.

Jon tycker sig se att hjälpmedelscentralerna inte alltid använder den teknik som redan finns utan istället förskriver dyra specialdatorer. Teknikutvecklingen går oerhört snabbt, allt förbättras, och speciallösningarna hänger inte alltid med. Och många föräldrar är kunniga. De tar reda på vad som finns och var det finns och de bygger upp argument för att deras barn ska få det.

– Hjälpmedelscentralerna har fått en ny roll, de ska vara möjliggörare, inte hjälpare, säger Jon Klarström.

På DART har Mio fått det stöd han behöver. Han har varit där flera gånger och är bra på att kommunicera och göra sig förstådd. Hemma går det snabbt och effektivt med hjälp av en del interna koder. Men ibland får hans föräldrar fundera lite innan de förstår.

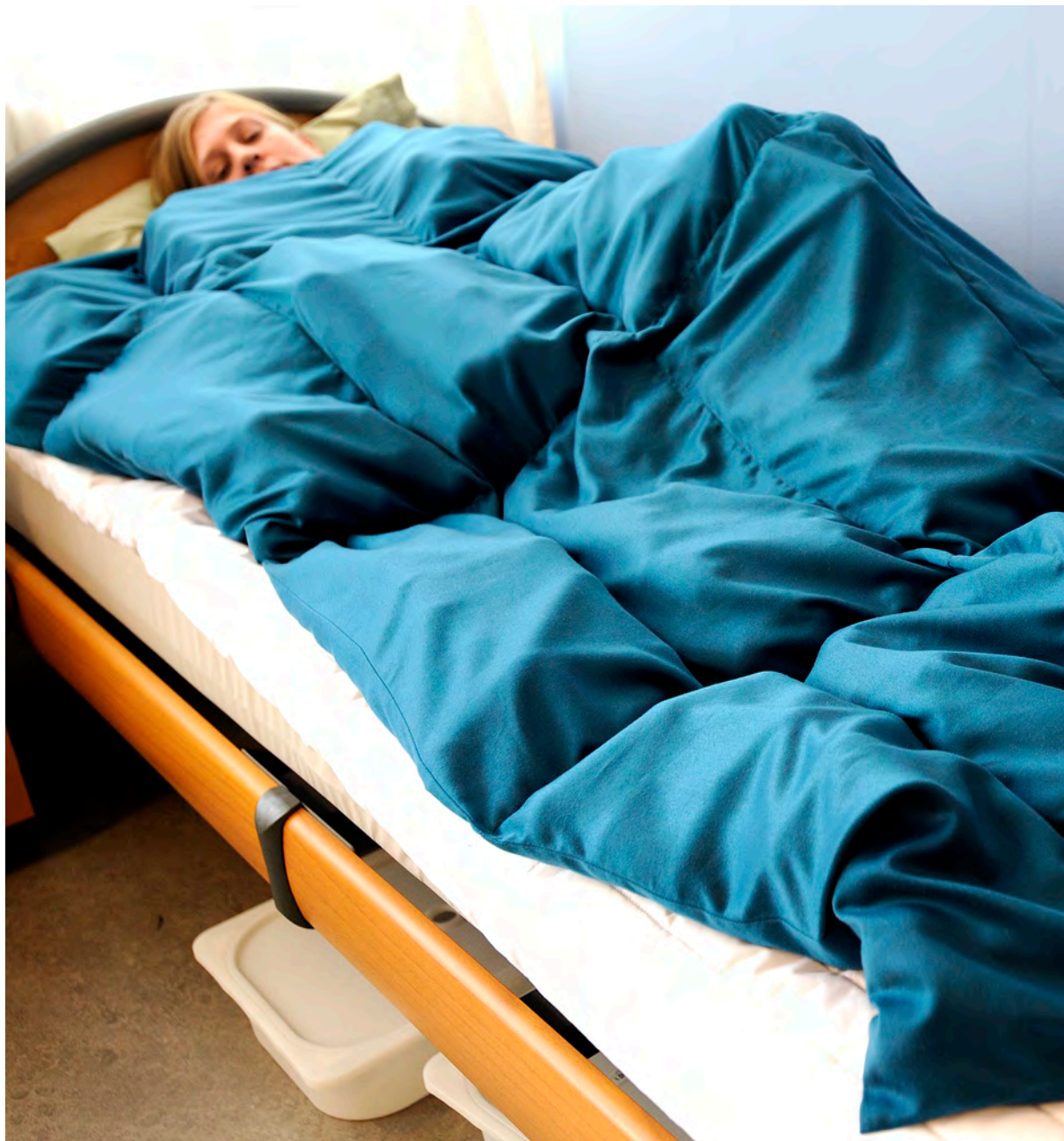
– Häromdagen pekade han på Blissymbolerna för ”affär” och ”lika”. Efter en stund gick det upp för mig, han pratade om Ica.

”Hjälpmedelscentralerna har fått en ny roll, de ska vara möjliggörare, inte hjälpare.”

Mio Wretling Klarström är mycket intresserad av tågtidtabeller. Här läser han i en på Göteborgs centralstation tillsammans med sin pappa Jon Klarström.

Foto: Julia Sjöberg.

Hjälpmedelsinstitutet tipsar om hjälpmedel för barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Tyngdtäcket är fyllt av bollar eller tunna kedjor och väger 5–6 kilo. Många barn och ungdomar med störd nattsömn upplever ett lugn under det tunga täcket. Foto: Ingvar Karmhed/SvD/TT.

Kognitionshjälpmedel ger struktur i vardagen

Hjälpmedel för kognition använder vi alla varje dag. Klockan och kalendern, exempelvis, är hjälpmedel som är oundgängliga för de flesta och som alltför många har i sin telefon. Men för många är de hjälpmedlen för teoretiska och abstrakta. Enligt Arbetsmiljöverket finns det sjuhundratusen personer med kognitiva funktionsnedsättningar i åldern 16 till 64 år.

Det dröjde länge innan människor med kognitiva funktionsnedsättningar började få tillgång till hjälpmedel som underlättar deras vardag. Kunskaperna om adhd, autismspektrumtillstånd och språkstörning var bristfälliga och människor med de funktionsnedsättningarna fick knappast något stöd alls. Det fanns inte heller någon insikt om att personer med demenssjukdom eller förvärvad hjärnskada skulle kunna ha nytta av hjälpmedel. Personer med utvecklingsstörning och psykiska funktionsnedsättningar bodde till stor del på institution fram till 1970-talet. De levde inga självständiga liv, hade inga tider att passa och gjorde ingenting på egen hand.

På 1970- och 1980-talen började neuropsykiatriska funktionsnedsättningar diagnostiseras och uppmärksammas allt mer (även om de benämndes annorlunda då). Institutionerna avvecklades och de som hade bott där kom ut i ett informationssamhälle som ställer krav på vår kognitiva förmåga. Allt fler människor behövde stöd för att klara vardagen. Det startades projekt som vände sig till personer med utvecklingsstörning, det kom fram hjälpmedel och framförallt spreds kunskapen om att hjälpmedlen kunde bidra till ett rikare och självständigare liv. På 1990-talet började HI ta initiativ till att utveckla kognitionsstödjande hjälpmedel

”På 1970- och 1980-talen började neuropsykiatriska funktionsnedsättningar diagnostiseras och uppmärksammas.”

och stötta goda idéer, bland annat i den stora satsningen med stimulansbidrag för att höja kompetensen i hjälpmedelsverksamheten. I början av 2000-talet började institutet också arbeta med hjälpmedel för personer med psykiska funktionsnedsättningar.

Design för alla är ett viktigt perspektiv också på IT-området. Ju fler tjänster och produkter det finns som alla kan använda desto färre särlösningar behövs det. HI arbetade mycket för att personer med kognitiva funktionsnedsättningar skulle finnas med i myndigheternas och företagens testpaneler. Tjänster och produkter som fungerar bra för dem är bra för många. Det är en fråga om ekonomi och nytta men också om demokrati.

Kvarturet fick många efterföljare

Många har nytta av kognitionsstödjande hjälpmedel, till exempel personer med utvecklingsstörning, psykiska funktionsnedsättningar, demenssjukdom, förvärvad hjärnskada, dyslexi, språkstörning, adhd och autismspektrumtillstånd.

Kognitions hjälpmedel kan vara mycket, till exempel enkla bildsymboler, planeringskalendrar eller handdatorer. Det kan också vara ett tekniskt system som installeras hemma med olika funktioner för att påminna, varna och vägleda. En tjänst kan vara ett kognitivt hjälpmedel, till exempel att det räcker att trycka på en knapp på mobilen för att komma till en samtalscentral med personlig service.

Ett av de första kognitions hjälpmedlen som utvecklades var Kvarturet, ett finurligt hjälpmedel för alla som har svårt att förstå sig på den vanliga klockan. Det kom på 1990-talet, blev mycket känt och omtalat. Det säljs fortfarande ett och annat Kvartur och den grundläggande principen finns i flera produkter som har kommit senare.

Kvarturet blev en ögonöppnare. Det visade att människor med utvecklingsstörning kunde klara sin vardag ganska bra med rätt hjälpmedel, berättar Lars-Åke Berglund, chef på dåvarande Handitek, som producerade Kvarturet efter en idé av psykologen Anders Bond.

Uret har en display med prickar som var och en markerar en kvart. Man stoppar själv in ett lämpligt bildkort, till exempel på en buss om man behöver hjälp med att veta när det är dags att

Kvarturet gör den abstrakta tiden mer begriplig och hanterlig.

Foto: Abilia.

åka till jobbet. För varje kvart som går slocknar en prick och när den sista pricken slocknar signalerar Kvarturet att det är dags att gå hemifrån. Varje användare har sina individuella kort. De kan till exempel handla om när det är dags att börja laga mat, gå och lägga sig eller sätta på favoritprogrammet på tv. Numera har Kvarturet ersatts av andra produkter.

– Kvarturet var bra. Det hjälpte många att få grepp om tiden fast de inte förstod sig på klockan, säger Elaine Johansson som var ordförande i Riksförbundet för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning, FUB, och ledamot i institutets styrelse vid den tiden.

Stimulansbidrag till projekt om utvecklingsstörning

Många projekt inom den stora satsningen med stimulansbidrag handlade om tjänster och teknik för personer med utvecklingsstörning. (Läs om satsningen på sidan 27.) Elaine Johansson ledde ett stimulansbidragsprojekt där verksamheten vid Eldorado, ett center för aktivitet, kunskap och kultur i Göteborg, utvecklades. Centret finns kvar och har verksamhet för personer med omfattande intellektuella funktionsnedsättningar i alla åldrar. Eldorado fungerar som ett komplement till förskola, särskola och dagliga verksamheter.

I ett annat projekt fick några personer med grav utvecklingsstörning och flera andra funktionsnedsättningar pröva att använda dator.

– Projekten som handlade om utvecklingsstörning var spännande och nyskapande därför att det faktiskt var en ny tanke för många att även människor med omfattande funktionsnedsättningar skulle kunna kommunicera och påverka sin omgivning och sin egen tillvaro, säger Elaine Johansson.

De hundra miljoner kronorna som regeringen anslog till kompetenshöjning på 1990-talet gav framsteg som fortfarande har betydelse, anser hon.

– Men kunskap är färskvara, den försvinner fort. Kompetensen måste erövrats och föras vidare, personalomsättningen är väldigt hög på det här området. När ordnades det till exempel senast en nationell konferens om kognitiva hjälpmedel?

Mannen som älskade att bada

En man tyckte mycket om att bada. En eftermiddag i veckan åkte han till badhuset, men först skulle han vara på dagcentret några timmar. Den dagen det var baddag ville han inte ta av sig ytterkläderna, utan stod påklädd i hallen för att inte missa badtiden. Så fick han ett Kvartur och lärde sig att när det var en prick kvar som lyste var det dags att åka. Nu kunde han lugnt hänga av sig jackan och ägna sig åt aktiviteterna på dagcentret tills det var dags att åka till badhuset.

Psykiatriutredningens slutbetänkande kom 1992.

Kokboken och Städboken visar steg för steg hur man lagar mat och städar. Böckerna kom till i projektet "HumanTeknik". OrdBild – center för bildstöd övertog böckerna när HI utvecklades.

Uppdrag med fokus på psykisk ohälsa

Psykiatrireformen genomfördes 1995 och förändrade livsvillkoren för många med psykisk ohälsa och psykiska funktionsnedsättningar. Tanken var integrering, människor var inte patienter utan skulle leva och bo som andra och få det stöd de behövde genom kommunen. Det blev bra för en del, med hjälp av stödformen personligt ombud, men många människor fick inte det stöd de behövde utan hamnade i ensamhet och utsatthet.

På HI började man förstå att personer med psykiska funktionsnedsättningar kunde ha stor nytta av hjälpmedel, framför allt kognitionstödande teknik. Men de flesta fick aldrig tillgång till några hjälpmedel, det var en grupp som hjälpmedelsverksamheten inte hade mött. Få visste vilka hjälpmedel som fanns och att de kunde vara till nytta.

Projektet HumanTeknik och KogniTek

HI ville pröva om hjälpmedel skulle kunna förbättra livsvillkoren och det ledde bland annat till projektet "HumanTeknik" som genomfördes i Karlstad tillsammans med Schizofreniförbundet och Riksförbundet för Social och Mental Hälsa. Personer med psykiska funktionsnedsättningar kunde få stöd hemma, bostadsanpassning och datorstöd på aktivitetscentra. Landstinget i Värmland deltog i projektet via Hjälpmedelservice som svarade för att förskriva hjälpmedlen och ge råd. Projektet hade också resurser att utveckla hjälpmedel och metoder. Det avslutades 2004 och kommunen har permanentat verksamheten.

"HumanTeknik" följdes av projektet "KogniTek" som vände sig till personer med förvärvade hjärnskador och adhd. Projektet genomfördes som försöksverksamheter i Uppsala och Lund i samarbete med Riksförbundet Attention och Hjärnskadeförbundet Hjärnkraft. Arbetet pågick 2005 till 2009. Det utvecklades nya former av stöd för vuxna med kognitiva funktionsnedsättningar och sju utvecklingsprojekt genomfördes. Det skrevs också ett utbildningsmaterial som grundade sig på erfarenheterna och kunskaperna från projektet.

Materialet användes av de två funktionshindersförbunden som var HI:s samarbetspartners i projektet.

Båda dessa projekt, som genomfördes med stöd ur Arvsfonden, gav ökad kunskap om nyttan av kognitivt stöd. HI byggde upp ett uppskattat webbavsnitt om kognition på sin webbplats. Man utvecklade också den så kallade Kognitionssimulatore där man kan få en bild av hur en person med kognitionsnedsättning upplever omgivningen. Simulatore används fortfarande mycket i skolan.

Bättre kunskap om hjälpmedel

”Hjälpmedel i fokus” var ett regeringsuppdrag som institutet fick 2009 för att utveckla hjälpmedel för personer med psykiska funktionsnedsättningar och sprida kunskap om dem.

– Vår ambition var att nå ut med kunskapen till både beslutsfattare, yrkesfolk, användarna och deras familjer. Det var särskilt viktigt att nå kommunernas biståndshandläggare eftersom de ofta möter människor med psykiska funktionsnedsättningar, säger Monica Rydén, som var projektledare.

I slutrapporten konstaterades att hjälpmedel är ett stöd men att det var svårt att nå ut med dem, vilket både blev ett hinder för ett självständigt liv och kostade samhället pengar. Projektet visade också att det var orimligt stor skillnad i tillgången till hjälpmedel mellan olika delar av landet. Efter det treåriga projektet var det allt fler personer med psykiska funktionsnedsättningar som använde hjälpmedel, även om ökningen var långsam.

I uppdraget gjorde HI också kunskapsinsatser kring kognitiva arbetshjälpmedel tillsammans med Arbetsförmedlingen. Kriminalvården uppmärksammade behovet av kognitivt stöd och startade delprojekt på några kriminalvårdsanstalter.

Hjälpmedel gör livet bättre vid demenssjukdom

”Den nya tekniken är inget för personer med demenssjukdom. De kan inte lära sig att använda den”. Det var en uppfattning som många hade när människor med andra funktionsnedsättningar började använda kognitivt stödjande hjälpmedel som byggde på

Veckoschema i plåt där man kan fästa bilder och texter med magnet. Veckoschemat kom till i projektet ”KogniTek”.

Comai ger hjälp att komma ihåg, planera dagen och få översikt och struktur i vardagen. Comai kom till med utvecklingsstöd från HI.

Pict-O-Stat är ett enkätverktyg som använder Pictogramsymboler, fotografier och inspelat tal. Verktöget hjälper till att presentera och förtydliga frågor och svarsalternativ för personer med kognitiva funktionsnedsättningar. Pict-O-Stat kom till med utvecklingsstöd från HI.

IT-tekniken. Det minns Ingela Månsson som arbetade på HI då.

– Det har blivit bättre sedan dess. Synen har förändrats en del, många anhöriga och personal vet att människor med demenssjukdom kan ha stort stöd av IT-tekniken. Men det är fortfarande fler som inte tänker på det. Bland personalen är kunskapen om hjälpmedel bristfällig och anhöriga vet inte vad som finns. Konsekvensen blir att de som får en demenssjukdom får hjälpmedel för sent.

Det finns omkring 160 000 personer med demenssjukdom i Sverige. Tio tusen av dem är under 65 år. Varje år får femtontusen människor diagnosen Alzheimers sjukdom, den vanligaste demenssjukdomen.

– Det är sorgligt och alldeles onödigt att så många lever utan hjälpmedel som skulle kunna förbättra tillvaron för dem. Sverige och övriga Norden tillhör de världsledande länderna inom demensforskningen. Forskningen är ett kraftfullt lokomotiv, men förskrivare och personal måste koppla på vagnarna med kognitivt stödjande hjälpmedel som kan ge människor ett värdigt liv, säger Ingela Månsson.

Parallella projekt

Hjälpmedelsinstitutet drev projektet ”Teknik och demens” ungefär samtidigt som man medverkade i ett stort nordiskt projekt i samma fråga. Ingela Månsson var projektledare för båda. Det svenska projektet gav ny kunskap om hur hjälpmedel och ny teknik kan underlätta för personer med demenssjukdom och deras anhöriga. Många fick pröva kognitivt stödjande hjälpmedel och hade stor nytta av dem. Men det krävs att rätt hjälpmedel förskrivs i rätt skede av sjukdomen så det är viktigt att personen får kontakt med arbetsterapeuten tidigt. Projektets ambition var att göra det enklare för personer med demenssjukdom att bo kvar hemma. Man skulle också stödja anhöriga i vardagen och personal i deras arbete.

Resursenheterna vid Stockholms sjukhem och Primärvården Gästrikland deltog i projektet och utvecklade spetskompetens om teknik och demens, bland annat genom att personer med demenssjukdom prövade olika produkter. Kunskapen spreds till personer med demenssjukdom, anhöriga och personal. Projektet arbetade också för att utveckla bra produkter och för att de nationella

Terapikatten JustoCat® används i vården för att ge lugn och trygghet till personer med demenssjukdom och vara ett stöd i kommunikationen.

Foto: Alice Öberg.

reglerna om teknikstöd till personer med demenssjukdom ska bli tydligare och mer enhetliga. I projektet skrevs utbildningsmaterialet ”Vi kan alltid göra nåt!” som handlade om förskrivning av kognitiva hjälpmedel till personer med demenssjukdom. Projektet pågick 2004 till 2008 och finansierades med arvsfondsmedel.

Bättre tillgång till hjälpmedel idag

Efter de två parallella projekten om teknik och demens, det svenska och det nordiska, får personer med demenssjukdom bättre tillgång till hjälpmedel jämfört med hur det var för femton år sedan. Båda projekten visade att hjälpmedel för kognitivt stöd kan betyda mycket i människors liv. Men hjälpmedlen är inte särskilt kända.

För användare och anhöriga som intervjuades i det nordiska projektet var det oftast en tillfällighet att de hade fått kännedom om ett hjälpmedel. Varje hjälpmedel löste också bara enstaka problem, så många svårigheter i tillvaron fanns kvar. Det behövs en individuell bedömning för att förskrivningen ska bli effektiv. Det behövs också

regelbundna kontakter och hembesök eftersom funktionsnedsättningarna förändras, ibland mycket snabbt. Att förskriva hjälpmedel till människor med demenssjukdom är alltså en ständigt pågående process.

Hjälpmedel för lek och fritid är nödvändiga för många barn med funktionsnedsättning.
Foto: Nestor Peixoto Noya.

Barn behöver hjälpmedel för sin utveckling

Barndomen är kort. Barn växer och utvecklas fort och därför ser deras behov av hjälpmedel annorlunda ut än vuxnas. Barn måste få leka för att utvecklas. Därför är hjälpmedel för lek och fritid nödvändiga för dem. Barns behov av hjälpmedel förändras också snabbt, en åttaåring behöver göra andra saker än en femåring för att utveckla sina förmågor.

Eftersom barn växer behöver de nya hjälpmedel precis som de allt som oftast behöver ny overall och nya vinterskor. Barn har inte tid att vänta på sina hjälpmedel och det gäller både hemma, i förskolan och i skolan. Medan de väntar går en bit av barndomen och utvecklingen lever på sparlåga. Och när de väl får hjälpmedlet är det snart dags att prova ut ett nytt.

Institutet har arbetat med hjälpmedel, habilitering och annat stöd för barn sedan starten, men barnperspektivet och insikten att barns behov av hjälpmedel inte ser likadant ut som vuxnas kom in senare. I mitten av 1980-talet fick HI ett regeringsuppdrag som handlade om att arbeta med skolhjälpmedel och höja kunskapen om dem i skolorna. Bakgrunden till uppdraget var en lagändring som innebar att landstingen 1984 fick ansvar även för personliga hjälpmedel i skolan. HI och dåvarande Statens institut för handikappfrågor i skolan ordnade tillsammans sju regionala konferenser där man visade hjälpmedel och diskuterade vad som skulle vara landstingets respektive kommunens och skolans ansvar när det gällde pedagogiska hjälpmedel, läromedel och grundutrustning i skolan.

– Det blev en hel del diskussioner om vem som skulle stå för kostnaderna, särskilt när det handlade om datorer. Det var inte

många som hade datorer på 1980-talet och det var en ny tanke att barn skulle få en dyr dator, minns Birgitta Göthberg som ansvarade för projektet.

Projektet visade att både lärare och föräldrar visste väldigt lite om hjälpmedel för barn och om vilket stöd de hade rätt till. Institutet såg att det fanns mycket att göra och de närmaste årtiondena startades många projekt.

Astrid Lindgren inviger datateket på Karolinska Universitetssjukhuset 1992. Bakom henne står bland andra HI:s ordförande Bertil Göransson.

Foto: Nestor Peixoto Noya.

På datateket är leken i centrum

Datateket på Karolinska Universitetssjukhuset i Stockholm fick en mycket speciell start. Det invigdes av Astrid Lindgren. Projektledaren Birgitta Göthberg hade trumf på hand när hon skrev ett brev till Astrid för att be henne om det, de var både uppvuxna i Vimmerby. Kanske hjälpte det till, Astrid sa i alla fall ja. ”Det här med datorer tycker jag inte om, men det är klart att jag kommer!”, sa hon. Hon kom i god tid för hon ville träffa barnen i lugn och ro. På kvällen sändes ett inslag från invigningen i de lokala tv-nyheterna och dagen därpå blev Karolinska nedringt av föräldrar som ville boka tid på datateket för sina barn.

Efterfrågan på datateken var stor från början. De första datateken startade 1991 i åtta städer i ett försök som institutet höll i och barn och föräldrar stod i kö redan innan det fanns lokaler och personalen hade hunnit lära sig programmen. Idag finns det ett tjugotal, de flesta i anslutning till landstingets barn- och ungdomshabilitering. De är till för barn och ungdomar som har en funktionsnedsättning och ännu inte kan läsa och skriva. Till en del datatek kan även vuxna komma. På datateken är leken i centrum. Besökarna får stöd och stimulans att leka, spela och träna läsning och skrivning. Personalen ger tips och råd om metodik, bra program och anpassade styrsätt. De ordnar också utbildning och tar emot studiebesök.

När de första datateken kom fanns det mycket undran och tvivel. Hur skulle det gå att sätta små barn framför en dator? Kunde de verkligen hantera den och hade de någon nytta av den? Men datatekspionjärerna såg vad som hände med barnen när de fick pröva datorn. De förklarade tålmodigt för andra vuxna vad det kan betyda för ett barn med en omfattande rörelsened-

sättning att kunna leka själv och påverka det som händer. Hur självkänslan kan växa hos barn med utvecklingsstörning som får leka med program som är lagom svåra och går lagom fort. Och vilket lyft det är för ett oroligt, överaktivt barn att klara att sitta ner och koncentrera sig på samma sak i en hel kvart. Datateken blev en succé och föräldrar klagade över att deras barn fick stå i kö i månader.

Förutom att många barn för första gången fick en chans att leka hände det andra positiva saker. Barnen fick kompisar, till exempel, de hade ju en dator med spännande program där man kunde spela tillsammans.

Ungaifocus lät barnen prova olika hjälpmedel

Alla barn har rätt till utveckling och hjälpmedlen ska vara ett stöd i utvecklingen. Det var grundtanken och utgångspunkten för det treåriga projektet ”Ungaifocus” som institutet startade 1999 tillsammans med Riksförbundet för döva, hörselskadade barn och barn med språkstörning, Riksförbundet FUB, Hörselskadades Riksförbund, Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar och Synskadades Riksförbund. ”Ungaifocus” finansierades med medel ur Arvsfonden och fördelade sex miljoner kronor till sextio olika projekt runt om i landet.

Försök i Halland och Norrbotten

I Halland och Norrbotten prövades olika sätt att ge barnen förutsättningar för utveckling och ett gott liv. Det handlade om att visa modeller för en hjälpmedelsverksamhet som fungerar bra för barnen och deras familjer. Tanken var att barn i alla åldrar, på olika utvecklingsnivåer och med alla slags funktionsnedsättningar, ska ha tillgång till hjälpmedel som passar just dem. Arbetsterapeuter, sjukgymnaster, synpedagoger, audionomer och andra forskrivare fick ett erbjudande genom projektet: Lämna det gamla sättet att tänka när ni möter barnen och föräldrarna. Fundera på vilka hjälpmedel och leksaker just det barnet behöver för att gå vidare i sin utveckling. Ställ nya frågor. Låna ut leksaker och

”Datateken blev en succé och föräldrar klagade över att deras barn fick stå i kö i månader.”

Datateksprojektet kom på andra plats i EU-kommissionens pris-tävling om projekt på området Ny teknik 1995.

låt barnen prova. Förskriv saker utanför hjälpmedelslistan, om det behövs. Och det gjorde förskrivarna. Det skrevs nya anvisningar och fördes in nya produkter i barnhjälpmedelssortimentet. I projektet ordnade man också utställningar, information och utbildning till föräldrar och personal.

Under försökstiden antog Landstinget i Halland, nuvarande Region Halland, en portalparagraf för barnhjälpmedel som fortfarande är ett rättesnöre i länet. Den lyder: ”Alla barn ska ges samma möjligheter att utvecklas oavsett vilka funktionshinder de har. Barnhjälpmedel ska därför kompensera funktionshindret och främja barnets individuella utveckling.”

Det blir inte dyrare

Innan projektet startade var det många hjälpmedelsförskrivare som befarade att föräldrarna skulle vilja ha ”allt” när förskrivningen blev friare. Men så blev det inte. Institutets kostnadsanalys av ”Ungaifocus” tyder inte på att projektets arbetssätt fördyrade hjälpmedelsverksamheten nämnvärt. I Norrbotten ökade kostnaderna för barnhjälpmedel med cirka fem procent under projektet, vilket inte var mer än den vanliga ökningen. Barnhjälpmedel är en liten del av hela hjälpmedelsbudgeten. I Halland utgjorde de knappt tretton procent. Det betyder att om kostnaderna för barnhjälpmedel ökade med tio procent var det en ökning med bara 1,3 procent av hela hjälpmedelskostnaden. Det är lite jämfört med vad ett fritidshjälpmedel kan betyda för ett barns tillvaro och utveckling.

Barntågsutställningen besökte fjorton länder

Barntågsutställningen började sin resa på Stockholms central 2002 och innan resan var slut hade tåget besökt elva svenska orter och städer i tretton andra länder, bland dem EU-länder, Ukraina, Serbien, Ryssland och Kina. Utställningen gästade EU-parlamentet i Bryssel några dagar och fanns på plats under Paralympics i Aten 2004, Turin 2006 och i Peking 2008. När Sankt Petersburg firade sitt 300-årsjubileum 2003 var Barntågsutställningen på plats.

Kronprinsessan Victoria invigde Barntågsutställningen på Stockholms central 2002.

Barntågsutställningen bestod av fyra tågagnar fyllda med barnhjälpmedel, leksaker, spel och informationsmaterial. Till en del städer kom det en långtradare i stället för ett tåg men utställningen var densamma. Överallt där tåget stannade hölls seminarier om barn och hjälpmedel. Sammanlagt blev det omkring hundra seminarier för föräldrar, lärare och personal i habiliteringen och hjälpmedelsverksamheten.

– Det räcker inte att bara komma med grejer, man måste komma med kunskap också, säger projektledaren Birgitta Göthberg.

Barntågsprojektet var en fortsättning på Ungafocus som hade visat att föräldrar och alla som möter barn med funktionsnedsättning i sitt arbete ropade efter kunskap om hjälpmedel och leksaker för barn. Barntåget fick anslag ur Arvsfonden och bidrag

Barntåget kom med fyra tågagnar fyllda med barnhjälpmedel, leksaker, spel och informationsmaterial.

Foto: Lisa Ledin.

Ett skepp kom lastat till Gotland

När Barntåget skulle till Gotland förvandlades det till Ett skepp kommer lastat. På Kulturhuset Borgen i Visby byggdes utställningen upp och det hölls seminarier och föreläsningar för föräldrar, lärare och anställda i hjälpmedels-

verksamheten. Barnen och ungdomarna kunde besöka Spelhålan med datorspel som hade anpassats så att de kunde pröva att åka både snowboard och motorcross.

Ett hörn av Barntågets utställning.

från bland annat Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling, dåvarande Specialpedagogiska institutet, Svenska institutet, Sida och Utrikesdepartementet. Företagen som ställde ut produkter på tåget betalade också en avgift.

Tekniken och pedagogiken måste följas åt

– Teknikutvecklingen är det viktigaste som hänt för elever som behöver särskilt stöd i skolan. Men vi på skoldatateken måste hänga med och se till att det nya blir tillgängligt för alla. Vi måste också hjälpa lärarna att förstå att det inte räcker att ge eleverna tekniken. Pedagogiken behövs också.

Det säger Annette Kennryd, specialpedagog på Skoldatateket i Norrköping, ett av de sex skoldatatek som var en försöksverksamhet i ett HI-projekt 2002. De var inte allra först i landet, det var Eskilstuna, men med institutets initiativ började idén spridas i landet. De sex skoldatateken i Boden, Uppsala, Södertälje, Norrköping, Västervik och Göteborg fick ansvar och särskilda pengar för att inspirera fler kommuner i sin region att öppna egna skoldatatek. De lyckades bra med uppgiften, idag finns det omkring tvåhundra och det kommer fortfarande nya. De anställda träffas regionvis och delar erfarenheter och informerar varandra om nya lärverktyg och annat som händer.

Kristina Liljedahl, längst till vänster, och Annette Kennryd är specialpedagoger på Skoldatateket i Norrköping. Gudbjörg Gudjonsdottir är pedagogassistent. Foto: Julia Sjöberg.

– Att ha regelbundna nätverksträffar är viktigt för att vi alla ska kunna upprätthålla vår kompetens, säger Annette Kennryd och hennes kolleger Kristina Liljedahl, specialpedagog och Gudbjörg Gudjonsdottir, pedagogassistent.

Skoldatateken har också nära kontakt med Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM. Därifrån kan kommunerna söka pengar för särskilda insatser i skolan, SIS-medel, för att starta skoldatatek.

Utbilda lärare viktigaste uppgiften

Skoldatateket i Norrköping hör till den centrala elevhälsan och elever i grundskolan och gymnasiet, grundsärskolan och gymnasiesärskolan kan få stöd därifrån. De flesta har läs- och skrivsvårigheter eller problem med koncentrationen och perceptionen. Många har andra svårigheter också, till exempel språkstörning eller någon neuropsykiatrisk funktionsnedsättning.

– Vår viktigaste uppgift är att utbilda lärarna. Vi besöker skolorna och håller kurser om hur de kan använda tekniken och lärverktygen. När en elev behöver stöd utbildar vi elever och lärare, berättar Kristina Liljedahl.

Kontakten börjar med att Annette eller Kristina besöker skolan och i första hand träffar arbetslaget. Eleven bjuds in till skoldatateket tillsammans med sina föräldrar, och har med sig sin dator eller surfplatta. Gudbjörg hjälper dem att ladda ner talsyntes, rättstavningsprogram, appar, läromedel och annat som eleven kan ha nytta av. Eleven får också träna sig i att använda verktygen.

– Det händer ganska ofta att familjerna kommer med sprillans nya datorer. Barnen har kanske fått en diagnos nyligen och föräldrarna vill ge dem de bästa möjligheter de kan, berättar Gudbjörg.

Kommunicenserna lönar sig

Idag finns det verkligen goda möjligheter för eleverna. De flesta har dator och nätuppkoppling hemma och i skolan har de dator eller surfplatta. Norrköping, liksom allt fler kommuner, har så kallad kommunlicens på tjänster som talsyntes, rättstavnings-

---

Arvsfondens Guldkorn

Skoldatateksprojektet fick utmärkelsen Arvsfondens Guldkorn 2007. Den delas ut till lyckade projekt som har fortsatt efter projektiden. Prissumman 55 000 kronor användes till att informera om verksamheten.

program och Nationalencyklopedin. Norrköping har också kommunlicens på Inläsningstjänst. I stort sett alla läromedel är inlästa och alla elever i kommunen kan logga in och hämta hem det de vill till sitt konto som de kan använda i dator, telefon eller surfplatta.

– Flera gånger har vi på skoldatateket påverkat licensinköpen genom att säga vad som är bra för elever med läs- och skrivsvårigheter. Kommunlicenserna är dyra men det lönar sig för det är så många elever som har nytta av inlästa böcker. Förut fick varje skola köpa inlästa böcker till varje elev som behövde det och det kostade skolorna väldigt mycket pengar, säger Annette.

Hörselteknik hjälper koncentrationen

Den teknik som Skoldatateket lånar ut mest är ett hörseltekniskt hjälpmedel som också är till stöd för många barn som har svårt med koncentrationen eller den auditiva perceptionen. Läraren har en mikrofon, eleven en mottagare och tekniken hjälper eleven att koppla bort andra ljud i klassrummet och koncentrera sig på det som läraren säger. Ett barn sa till sina föräldrar efter att ha använt den för första gången: ”Idag pratade fröken med mig också!”

De flesta lärare är bättre på IT-teknik idag än när de första skoldatateken kom till. Men de hinner inte ge särskilt stöd till alla elever som behöver.

– Ibland krånglar lärarna till det både för sig själva och för eleven därför att de tror att de måste lära sig ett program innan de presenterar det för eleven. Vi brukar säga att de kan lära sig ihop. Eleverna är ju ofta duktigare än lärarna på IT och då vinner båda tid, säger Gudbjörg.

Tiden är viktig. Ju förr ett barn får hjälp desto bättre, tillägger Annette.

– Om eleverna får vänta på stöd hinner de misslyckas många gånger i skolan och det tär på självkänslan.

Skoldatatekets logotype. Den ursprungliga datorn har bytts till en bärbar dator.

Emeli får den hjälp hon behöver i skolan

Emeli Jonsson-Sandh går första året på Hagagymnasiets samhälls- linje i Norrköping. Hon fick sin dyslexidiagnos när hon gick andra året i skolan. Då fick hon en dator, en skanner och läro- medel men till en början visste lärarna inte hur man skulle använ- da det och själv var hon för liten för att klara det på egen hand. Det var ovanligt med datorer i skolan då, Emeli var den enda som hade en. Hon stretade på med läsningen men det gick inte särskilt bra, bokstäverna hoppade mest runt för henne. När hon skulle börja år fyra bytte hon skola.

– Det var väldigt bra, jag fick en grym pedagog som gav mig stöd och berömde mig när det gick bra. Det betydde mycket för mig.

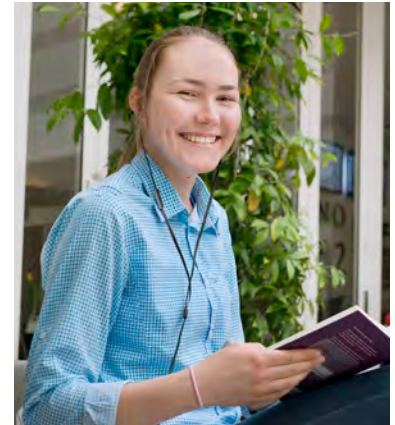
I fyran fick Emeli också kontakt med Skoldatateket och sedan dess har hon fått det stöd hon behövt. De hjälpmedel Emeli har haft under sin skoltid är en daisyspelare som hon använde för att spela in vad läraren sa på lektionerna. Innan hon fick en laptop hade hon en Alphasmart, en tidig typ av bärbar dator. Emeli har också prövat olika sorters skanner för att skanna text så att hon kan lyssna på den. Idag använder hon mest surfplatta, dator och olika appar, bland annat en som hon skannar med. Hon har också nytta av en talpenna som kan läsa upp ord på både svenska och engelska.

Numera kan Emeli läsa men det kräver mycket energi så när hon läser långa texter, skönlitteratur och läroböcker lyssnar hon och följer med i boken samtidigt. Korta texter läser hon utan ljud eller skannar in dem och läser på surfplattan.

– Det är en konst att lära sig att lyssna på böcker. Det tar tid och kraft innan man kan det. Man måste vilja lägga energi på det, men om man gör det har man stor hjälp av det.

Skoldatateket har alltid varit tillgängligt när Emeli behövt stöd.

– Jag lärde mig läsa och nu har jag bra betyg. Jag är stolt över det, jag har jobbat hårt för det. Men utan stöd och rätt hjälpmedel hade det inte gått. Lite handlar det kanske om re- vansch också. När jag fick diagnosen sa en speciallärare att jag aldrig skulle lära mig läsa. Men det gjorde jag!

Emeli Jonsson-Sandh.

Foto: Julia Sjöberg.

”När jag fick diagnosen sa en speciallärare att jag aldrig skulle lära mig läsa. Men det gjorde jag!”

I projekten Väger till arbete intervjuades elever om sin skolsituation och om vilket stöd de behövde i skolan. Rapporter om projektet finns på www.mfd.se. Foto: Jonas Arneson.

Teknikstöd mot livslångt utanförskap

Kan en surfplatta, en app till mobilen och en antistressboll göra det lättare för en ung människa att klara skolan, få ett jobb och lyckas behålla det? Ja, faktiskt. Det behövs inte så mycket, men det behöver erbjudas på rätt sätt och med ett tålmodigt stöd.

Med bra teknikstöd i skolan får elever med kognitiva svårigheter chans att lyckas så bra i skolan att de kan få in en fot i arbetslivet. Men tekniken kan vara mer än en hjälp i skolarbetet, den kan också ge stöd i det sociala livet. Surfplattan, appen och antistressbollen kan helt enkelt vara vägar till arbete och bidra till att människor hamnar i delaktighet i stället för utanförskap.

”Vägar till arbete” var just namnet på ett projekt som Hjälpmedelsinstitutet startade 2011 med medel ur Arvsfonden och med Anita Boman som projektledare. Syftet var att stärka elever med funktionsnedsättning med hjälp av teknik både i skolan och under arbetspraktiken. Inspirerad av det framgångsrika projektet gav regeringen institutet i uppdrag att pröva teknikstöd till gymnasieelever i ett annat projekt, med mer pengar men på kortare tid. Det projektet fick namnet ”Teknikstöd i skolan” och pågick i drygt ett år från 2012. Projektet vände sig till elever med kognitiva svårigheter i gymnasieskolan och vuxenutbildningen, även gymnasiesärskolan och särvux.

Uppemot 600 elever fick stöd från de två projekten som arbetade på ungefär samma sätt och använde samma bedömningsinstrument, ”Bas, Behov av anpassning i skolmiljö”. Forskningen fortsatte efter projekten med hjälp av de elever som ville ställa upp på ännu en Bas-intervju.

”I ’Vägar till arbete’ lyckades man bygga upp bryggor mellan skola och arbete som hjälpte många ungdomar.”

Projektledaren för ”Teknikstöd i skolan”, Erika Dahlin, säger att resultaten av de båda projekten blev mycket bättre än man hade vågat hoppas och tro.

– I ”Vägar till arbete” lyckades man bygga upp bryggor mellan skola och arbete som hjälpte många ungdomar. Därför ville regeringen pröva teknikstöd i skolan i större skala, och det gav metoder att fånga upp ungdomar innan de hamnade i utanförskap. Trots att uppdraget var kortvarigt var det många som fick glädje och nytta av det.

På de följande sidorna intervjuas några elever och medverkande i projekten i Kungälv, Halmstad och Växjö. De tre kommunerna har sett till att arbetet inte tar slut med projekten utan teknikstödet finns kvar. I Kungälv pågår ett nytt projekt, i Växjö finns en arbetsterapeut anställd i gymnasieskolan och i Halmstad finns två.

Med en surfplatta har man koll på allt

Mimers hus gymnasium i Kungälv var en av de två skolor som medverkade i Hjälpmedelsinstitutets projekt ”Vägar till arbete”. Omkring 130 elever på skolan fick hjälp genom projektet. De behövde inte ha någon diagnos, det var deras behov av stöd som styrde. De fick pröva sig fram till en teknik som passade dem och stöd att använda den på bästa sätt. De fick också hjälp att hitta lämpliga praktikplatser där de kunde använda den teknik som de hade vant sig vid i skolan. Idag har många jobb eller fortsätter att studera.

Specialpedagogen Ewa Wahlin arbetade i projektet tillsammans med IT-pedagogen Janet Nilsson och en arbetsterapeut. Projektanken byggde på ett samarbete med Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, kommunen, några folkhögskolor och arbetsgivare i Kungälv.

De elever som ville vara med i projektet fick börja med att berätta för Ewa Wahlin vad de tyckte var svårt i skolan och vad de behövde hjälp med. I samtalet använde Ewa bedömningsinstrumentet ”Bas, Behov av anpassning i skolmiljön”, som innehåller en rad frågor till eleven. Bas-samtalet ger vägledning om vilket teknikstöd eleverna behöver.

IT-pedagogen Janet Nilsson, längst till vänster, och specialpedagogen Ewa Wahlin i arbete tillsammans med eleven Tess Svensson. En korg med antistressbollar finns till hands.

Foto: Julia Sjöberg.

Elevers telefon bestämmer teknikval

Alla elever har en mobiltelefon idag och i projektet utgick man från den när eleverna fick en dator eller en surfplatta så att enheterna skulle vara kompatibla.

– De flesta elever har fantastiskt stor nytta av plattan. Där kan de ha allt samlat, en kalender och allt som hör till skolarbetet. Att hålla ordning på alla tider och papper är ju just sådant som är svårt för många elever med kognitiva svårigheter, säger Janet Nilsson.

Elever som har svårt att hinna anteckna använder ibland plattan för att fotografera det som läraren skriver på tavlan. Till telefonen skaffar många elever en app som hjälper att komma ihåg.

– Det kan vara påminnelser om läkartider, träningstider, att ta med jympakläder och annat. En del elever kan behöva en påminnelse en kvart innan det är dags att gå till bussen och sedan kanske en till när det är dags att gå för att komma till skolan i tid. När eleverna är ute på praktik är det viktigt för dem att ha den här hjälpen så att de kan passa tiderna, säger Ewa.

”Allt som hjälper elever med kognitiva svårigheter hjälper alla elever med kognitiva svårigheter hjälper alla elever.”

Stödet bra för alla elever

Allt som hjälper elever med kognitiva svårigheter hjälper alla elever. Tydliga scheman, tydlig information om prov och ändringar i schemat är bra för alla. Att ha tillgång till inlästa läroböcker är också till hjälp för många. Den möjligheten finns i de kommuner som har skaffat sig licens hos Inläsningstjänst, vilket Kungälv har.

I projektet gjordes förändringar i klassrummen som också är bra för alla, till exempel interaktiva projektorer och bättre ljudmiljöer. Varje klassrum fick antistressverktyg, exempelvis bollar att klämma på och luftfyllda sitsar som gör att man inte sitter statiskt. En flicka tyckte att hennes koncentration fördubblades när hon satt på en bolldyna. Eleverna har också tillgång till bolltäcken och kedjetäcken, täcken med tyngd som många tycker är rogivande.

I många klassrum placerades en Time Timer, en enkel klocka som tydligt visar hur lång tid det är kvar av lektionen. Ewa berättar om en pojke som exempel på vilken nytta elever kan ha av ett så enkelt hjälpmedel om de har svårt med tidsuppfattningen.

– Han har väldigt svårt att sitta still en hel lektion. Så vi kom överens om att han ska be att få gå på toaletten när klockan visar att halva lektionen har gått. Gå på toa är ju tillåtet! Då går han snabbt ett varv runt skolan och går sedan tillbaka och sätter sig. Med hjälp av det avbrottet klarar han resten av lektionen.

HI:s monter på Mässan Psykisk ohälsa 2013.

Det är mycket som ska stämma för att det ska fungera bra på en arbetsplats för ungdomar med kognitiva svårigheter. Den första förutsättningen är att den skolpersonal som kontaktar arbetsgivaren om en praktikplats har en god känsla för vilka arbetsuppgifter som passar just den eleven. Ofta blir det rätt. Som för flickan med högfungerande autism som började arbeta på reservdelslagret på en bilfirma och snart blev specialist på området. Nu arbetar hon tre dagar i veckan och är ansvarig för att hålla ordning, beställa det som saknas och se till att allt ligger på rätt plats. Eller för killen med adhd som hade myror i kroppen när han skulle sitta still i klassrummet men gör ett utmärkt jobb på en firma som sätter upp byggställningar.

Nytt projekt i samma anda

Nu är ”Vägar till Arbete” slut men Ewa Wahlin och Janet Nilsson arbetar vidare med ett nytt, liknande projekt med pengar från kommunens sociala investeringsfond. I det nya projektet är också socialtjänsten involverad. Även ungdomar som inte går i gymnasiet utan har praktikplats kommer att kunna få teknikstöd och utbildning. Någon arbetsterapeut finns det inte längre på skolan men i det nya projektet söker skolan samarbete med Västra Göta-landsregionen så att man ska kunna anställa en igen.

De flesta elever behöver stöd för att kunna använda tekniken på ett bra sätt men de behöver också bli uppmuntrade och stärkta i sin självkänsla.

– Vi berömmar eleverna mycket, hjälper dem med konkreta saker och lirkar ofta för att få dem att pröva, berättar Ewa. Många har ju misslyckats så många gånger. Och så peppar vi dem så mycket vi kan. ”Se på Blondinbella”, säger vi. ”Hon har adhd och se vad hon har lyckats med. Kan hon så kan du!”

”Vägar till arbete” drevs i samarbete med Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar, Synskadades Riksförbund, Riksförbundet Attention, Dyslexiförbundet FMLS, Autism- och Aspergerförbundet och Riksförbundet för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning. Projektet genomfördes på Mimers hus gymnasium i Kungälv och Anders Ljungstedts gymnasium i Linköping.

Vägar till arbete, ett innovativt projekt

2016 utsågs ”Vägar till arbete” till ett innovativt projekt av den globala organisationen Zero Project som varje år gör en sammanställning över innovativa metoder som bidrar till förbättringar för personer med funktionsnedsättning. Zero Project arbetar med rättigheter för personer med funktionsnedsättning och varje år inriktar de arbetet på ett tema från FN-konventionen och publicerar en rapport om ämnet. 2016 var temat utbildning och informationsteknik.

Tess Svensson.

Foto: Julia Sjöberg.

Jag är inte lat, jag blir bara väldigt trött i skolan

Tess Svensson går ett extra år på gymnasiets barnskötarprogram och tar igen de tre kurser som hon flyttade fram när hon gick i tvåan. Hon läser naturkunskap, historia och samhällskunskap och praktiserar på en förskola en dag i veckan.

– Jag hamnade efter i de viktiga kärnämnen så jag valde bort några kurser. Jag blir väldigt trött i skolan. Jag förstår att man kan tro att det är lathet, men det är det inte. Så det var väldigt bra för mig att kunna dela upp kurserna och få ett extra år, säger Tess.

Tess deltog i projektet ”Vägar till arbete” och får fortfarande stöd. Hon har add, en diagnos som liknar adhd och märker tydligt av det, bland annat på att hon har svårt att koncentrera sig långa stunder. Det är därför hon blir så trött av skolarbetet. Hon har dyskalkyli också, vilket betyder att hon fick jobba mycket för att klara matten.

– Jag fick en app med ett digitalt läromedel som heter Math-leaks. Specialpedagogiken var också svår därför att det var så mycket att läsa och ämnet var så teoretiskt. Men jag klarade det. Engelska tyckte jag bäst om. Jag fick A i tal!

Surfplattan använder Tess ofta. Hon har den i matten och till att anteckna och fotografera det som står på tavlan. På surfplattan har Tess en app som heter Kids timer. Den använder hon hemma för att planera läxarbetet.

– Tidigare satt jag med läxorna i flera timmar utan att det gav någonting. Nu har jag mer struktur i studerandet. Jag använder Inläsningstjänst när jag får många sidor i läxa eller pluggar till ett prov.

Och så har Tess en favorit, en mjuk boll att krama när hon känner att hon behöver hjälp med koncentrationen på lektionerna.

– Innan jag hade den höll jag på med telefonen eller nycklarna hela tiden. Det skramlade mot bänken så det var inte populärt.

Att misslyckas i skolan ger stora konsekvenser i vuxenlivet och kostar mycket, särskilt jämfört med vad teknikstöd och samverkan kostar. Den ekonomiska avkastningen av en sådan social investering ligger på en nivå som få riskkapitalister kan drömma om.

Det skriver Eva Nilsson Lundmark, Ingvar Nilsson och Anders Wadeskog, forskare vid Linköpings universitet, som 2014 presenterade en socioekonomisk analys av projektet ”Vägar till arbete”. De fann att det bara finns vinster med att ge elever den här sortens stöd. Kostnaderna är små, och det viktiga är att både de små kostnaderna och de stora vinsterna tillkommer kommunen. Skolan betalar och socialtjänsten sparar. Det är alltså en fråga om att omfördela resurser och sedan spara skattemedel.

De tre forskarna har beräknat vinsterna. Om man på en skola med 200 elever lyckas minska antalet elever med förväntat utanförskap till hälften av riksgenomsnittet blir vinsten mer än 120 miljoner kronor. Och om man minskar utanförskapet i vuxenlivet för 50 elever genom sådana insatser som man har gjort i projektet är den långsiktiga samhällsvinsten mer än 500 miljoner kronor.

Det borde vara självklart för alla kommuner att avsätta sociala investeringsmedel för att unga människor ska slippa hamna i utanförskap när de blir vuxna, fortsätter forskarna och frågar sig varför kommunerna inte gör det. Forskarna ger själva det troliga svaret, nämligen att effekterna av insatserna är mer eller mindre osynliga för beslutsfattarna. Stuprörstänkande och kortsiktighet sätter käppar i hjulet för en god resurshushållning, konstaterar de. Konsekvensen blir många förlorare, både eleverna och samhället.

När skolan fick arbetsterapeuter

Skolan behöver arbetsterapeuter. Elever lär på olika sätt och många har det tufft i skolan i dag. Med fler kompetenser skulle skolan få ett mer finmaskigt nät som fångar upp de elever som behöver stöd.

Det anser tre arbetsterapeuter som medverkade i projektet ”Teknikstöd i skolan”. Aki Gouliaveras och Ingrid Andersson arbetade på gymnasieskolorna i Halmstad och Lina Karlsson i Växjö tillsammans med en annan arbetsterapeut. Efter projektet anställdes de tre av elevhälsan i sina kommuner. Än så länge är det ett fåtal skolor i landet som har tillgång till arbetsterapeuter, och de flesta av dem är skolor som har habiliteringsteam därför att de är inriktade på att ta emot elever med nedsatt rörelseförmåga eller andra funktionsnedsättningar.

Har vi råd att inte agera?

Slutsatsen är att det handlar om långsiktighet och gränsöverskridande samverkan. Man behöver inte ens vara särskilt framgångsrik för att investeringen ska löna sig. För elever med kognitiva funktionsnedsättningar talar vi om hundratals miljoner kronor. En fråga till våra beslutsfattare runt om i landet blir då naturligtvis: Har vi råd att inte agera?

Ur den socioekonomiska analysen av projektet ”Vägar till arbete”

Aki Gouliaveras, överst, och Ingrid Andersson arbetar i gymnasieskolorna i Halmstad. Lina Karlsson, nederst, arbetar i Växjö. Alla tre är arbetsterapeuter.

Foto: Julia Sjöberg.

– Att vår yrkesgrupp inte finns i skolan är en fråga om tradition, inte om nytta. I flera länder, till exempel USA, Kanada och Nya Zeeland, har de flesta skolor en arbetsterapeut, säger Ingrid Andersson.

Stödet behövs hela dygnet

Arbetsterapeutens uppdrag handlar om hela dygnet, inte om bara arbetsdagen. De perspektiven behöver komma in i skolan, anser Aki, Ingrid och Lina. Det finns många elever som har problem med att sova, passa tider, få ro att läsa läxor, ja, att strukturera sin tillvaro.

”Teknikstöd i skolan” var ett intensivt men kortvarigt projekt som vände sig till elever med kognitiva svårigheter i gymnasieskolan och vuxenutbildningen, även gymnasiesärskolan och sär-vux. Från april 2012 till juni året därpå hann de sex arbetsterapeuterna förse 432 elever med surfplattor, datorer, kalenderappar och andra mjukvaror som gjorde skolarbetet mycket lättare och hjälpte många av dem att nå målen. Alla hade ett nära samarbete med skolans IT-tekniker och IT-pedagoger. Lärarna fick information om projektet och fick lära sig en del om hur man kan använda en surfplatta. Det var inte svårt att få eleverna intresserade. Lärarna välkomnade projektet och tipsade elever som de bedömde skulle ha nytta av tekniken.

Det är inte länge sedan projektet startade men det har hänt mycket på IT-området i skolan sedan dess. Då var det i regel bara elever med dyslexi som hade tekniska hjälpverktyg, till exempel dator. Idag har alla elever varsin på de flesta gymnasier. Och många behöver extra hjälp för att kunna utnyttja alla möjligheter.

Eleverna får uppleva att lyckas

Aki, Ingrid och Lina fortsätter sitt arbete och får hela tiden kontakt med nya elever. En del av dem får de kännedom om från grundskolan som rapporterar innan eleverna kommer till gymnasiet. När elever med stora svårigheter får den sortens hjälp som de har fått i projektet syns det kanske inte så tydligt i betygen, men det kan betyda mycket för framtiden, förklarar Aki.

– Eleverna har fått uppleva att lyckas, säger han. De har fått hjälp att skaffa sig strategier för att passa tider, komma ihåg prov, ha med sig rätt läromedel till skolan och att vara på rätt plats vid rätt tidpunkt. Det har de med sig in i vuxenlivet och det kan betyda mycket.

Idag arbetar Aki en stor del av sin arbetstid med nyanlända elever. Bland dem finns det många som behöver extra stöd.

– Om man har kognitiva svårigheter blir det särskilt besvärligt att komma till en skola och inte kunna språket som talas där. Eleverna har rätt att få studiestöd på sitt eget språk och få böckerna inlästa på sitt språk, berättar han.

Att möta eleverna på deras villkor

Grunden för Akis, Ingrids och Linas arbete är att möta eleverna på deras villkor och stödja dem efter deras önskan.

– Det är eleven som är expert på sin situation och vi försöker vara lyhörda för det, säger Ingrid. Alla vill lyckas. Jag blir arg när jag hör någon säga att en elev är lat. Den som verkar lat har kanske försökt och försökt, gång på gång, och gett upp efter en rad misslyckanden på grund av bristande stöd.

Enligt skollagen ska skolan hjälpa alla elever utifrån deras behov. I grunden handlar det om att se elevernas svårigheter som en fråga om miljö och pedagogik. Om undervisningen inte är tillgänglig för alla elever är det inte elevernas problem utan skolans. Det är också viktigt att eleverna får veta att skolan ska arbeta så.

Aki, Ingrid och Lina säger till sist att de är stolta över sina kommuner som vågade ge sig in i projektet och att sedan anställa dem i skolan, när det visat sig vilken betydelse deras stöd har för eleverna. Hjälpmedelsinstitutet drev projektet tillsammans med Utbildnings- och arbetsmarknadsförvaltningen i Halmstad, Kalmarsunds gymnasieförbund och gymnasieförvaltningen i Växjö. På www.laromteknikstod.se hittar man information om teknikstöd i skolan.

”Elin klarade gymnasiet tack vare det stöd hon fick. Nu bor hon i Stockholm och går en distansutbildning till undersköterska.”

Elin har fått A på ett prov

Häromveckan fick Elin Hassel A på ett prov i Komvux-utbildningen till undersköterska. Hon skrev till läraren och förklarade att det måste vara fel. Läraren måste ha förväxlat henne med någon annan, hon har ju aldrig fått godkänt på ett enda prov. Men det var ingen förväxling, Elin hade fått A.

Idag är Elin 21 år. Hon är en av de elever som hade stor hjälp av projektet ”Teknikstöd i skolan” där hon kom med under sitt första år på Sannarpsgymnasiet i Halmstad. Innan dess hade hon mest haft bekymmer med skolan. Hon gick ut nian med betyg bara strax över underkänt. Hon har arbetat och slitit med skolarbetet i alla år. Innan projektet började ville hon helst hoppa av gymnasiet.

– Allt var för svårt. Jag hann inte anteckna det som lärarna skrev på tavlan och jag förstod inte deras nedskrivna uppgifter och instruktioner. När det var prov kunde jag inte skriva rätt svar även om jag visste det.

Under första året i gymnasiet fick Elin diagnosen dyslexi men då hade det blivit mycket bättre i skolan tack vare projektet. Hon hade fått tillgång till talsyntes så att hon kunde lyssna och läsa samtidigt. Hon kunde spela in vad lärarna sa på lektionerna och hon hade en bra kalender som hjälpte henne att hålla reda på alla tider. Hon hade fått ett bolltäck som hjälpte henne att slappna av och kunna somna och en väckarklocka som skakade sängen så att hon vaknade. Ett litet antistressverktyg hjälpte henne att koncentrera sig långa stunder på lektionerna.

– Jag besökte Ingrid Andersson i projektet en gång i veckan och senare två gånger i veckan. Vi pratade om vilka strategier jag skulle ha för att klara skolarbetet.

Elin klarade gymnasiet tack vare det stöd hon fick. Nu bor hon i Stockholm och går en distansutbildning till undersköterska. Hon använder både talböcker och vanliga böcker och studierna går bra. Hon kan strukturera sin dag utan kalender och bolltäck-
et blev kvar hemma hos hennes föräldrar.

Elin Hassel.

Foto: Julia Sjöberg.

Fyrtio procent av alla kvinnor över 80 år använder rollator.

Hj fick en viktig roll i äldrepolitiken

Allt fler äldre bor kvar hemma allt längre. Många gör det därför att de vill, andra därför att platserna i kommunernas äldreboenden inte räcker till. Många som bor kvar hemma i hög ålder blir förr eller senare beroende av närståendes hjälp. Det är oftast barnen eller partnern som hjälper. Den insats som närstående gör har blivit allt större eftersom vi lever längre och fortsätter att bo hemma även när vi har svårt att klara vardagen.

Det här är en samhällsförändring som går i linje med den politiska ambitionen att så få som möjligt ska bo på institution. Samtidigt ställer den krav på politiken. Bra bostäder, bra tillgänglighet och bra hjälpmedel är nödvändigt för att människor ska kunna leva ett gott liv hemma på äldre dar och för att deras närstående ska klara av uppgiften.

Andelen äldre i befolkningen blir allt större. Allt fler är friska och rörliga långt upp i åren men utvecklingen innebär ändå att det blir fler som behöver stöd och anpassning. Det beräknas att det år 2040 kommer att finnas 1,7 miljoner invånare i åldern 65 till 79 år, jämfört med dagens 1,4 miljoner. Antalet personer över 80 ökar ännu mer, och det är dem det handlar om mest när bostäder, service och trygghet för äldre ska planeras. Det beräknas att de kommer att vara fler än en miljon i slutet av 2040-talet.

Under de femton år som Hjälpmedelsinstitutet verkade fick institutet en allt viktigare roll i Sveriges äldrepolitik. År 2007 ändrades till och med stadgarna i den riktningen. Institutet skulle i samverkan med andra bidra till att äldre personer ska kunna

leva aktivt, självständigt och tryggt. Institutet fick också flera stora regeringsuppdrag som hade fokus på äldre och teknik. Det här kapitlet handlar om de uppdragen. Det handlar också om ett hjälpmedel som värderas högt av många äldre, särskilt kvinnor, nämligen rollatorn. Den ger trygghet, social delaktighet och förhindrar fallolyckor och har funnits med i institutets arbete genom åren.

Tekniken ger hjälp till delaktighet

– Att vara behövd, att vara en del av samhället. Det är det allra viktigaste för att vi ska må bra när vi blir äldre.

Det säger Barbro Westerholm, riksdagsledamot och Liberalernas talesperson i frågor som gäller äldre och hälso- och sjukvård. Självt är hon 82 år.

– Vi får acceptera att vi tappar en del kroppsliga förmågor när vi blir äldre, men vi måste få tillgång till den teknik som finns för att kompensera det vi förlorar. Då kan vi vara delaktiga i samhället.

”Att vara behövd, att vara en del av samhället.”

Barbro Westerholm, riksdagsledamot och Liberalernas talesperson i frågor som gäller äldre och hälso- och sjukvård. Foto: Julia Sjöberg.

Det handlar om tillgänglighet och hjälpmedel, och det handlar om bostäder där man bor bra och kan ta sig ut och in utan problem.

– Många äldre känner leda och tristess. Om man har svårt att gå och bor i ett hus utan hiss kommer man kanske inte ut utan hjälp och då blir man ofrivilligt sittande hemma. Det är många som lever i den situationen eftersom det är så stor brist på bostäder där äldre kan bo tryggt och bra. Många kommuner har inte ens kartlagt behovet, säger Barbro.

Frågan om bra boende för äldre har utretts flera gånger de senaste åren. Barbro var ordförande i Äldreboendedelegationen som lämnade sitt slutbetänkande ”Bo bra hela livet” 2008. Utredningen föreslog bland annat att staten skulle ge bidrag till kommuner som gjorde befintliga bostäder tillgängliga för personer med funktionsnedsättning. Den ansåg också att det behövs åtgärder för att säkerställa att lagarna om tillgänglighet följs när det byggs nya bostäder. Förslagen gick inte igenom helt och fullt men Diskrimineringslagen skärptes 2015. Sedan dess är bristande tillgänglighet inkluderad som diskrimineringsgrund. Det betyder i princip att man kan gå till domstol och få sin sak prövad när man möter otillgänglighet. Lagen har dock en del viktiga undantag, bland annat bostäder.

2014 tillsatte regeringen ännu en utredning om hur frågan om bra bostäder för äldre ska kunna lösas. Den presenterade sitt betänkande ”Bostäder att bo kvar i” 2015 och gav förslag om hur ensamhet och isolering ska kunna minskas. Det måste finnas bra bostäder som man har råd att flytta till även när man lever på en pension och tillgänglighetsfrågorna måste sättas i fokus.

Regeringsuppdrag till HI

Mellan de här två utredningarna drev HI ett stort tvåårigt projekt om bostäder för äldre på uppdrag av regeringen. Uppdraget var att stödja nytänkande och utveckling av bostäder och boendemiljöer för äldre, bland annat med hjälp av goda exempel. Institutet hade femtio miljoner till sitt förfogande för projektet som hette ”Bo bra på äldre dar” och omfattade 76 projekt i 58 kommuner. Det bildades kommunnätverk och genomfördes tre tävlingar för

”Det måste finnas bra bostäder som man har råd att flytta till även när man lever på en pension och tillgänglighetsfrågorna måste sättas i fokus.”

En tagg som producerades i projektet "Bo bra på äldre dar".

arkitekter och en för entreprenörer och arkitekter i samarbete. Hela projektet byggde på ett nära samarbete med Arbetsmiljöverket, Boverket, Socialstyrelsen, SKL, pensionärsorganisationerna, funktionshindersrörelsen och anhörigorganisationer.

Barbro Westerholm representerade Sveriges Pensionärsförbund i projektets samarbetsråd. Hon invigde också utställningen "1/5 av ditt liv – bo bra på äldre dar", som projektet byggde upp tillsammans med Arkitekturmuseet.

– "Bo bra på äldre dar" var ett stort och lyckat projekt, säger hon. Det visade hur viktigt det är att ta hjälp av användarnas kunskaper, vilket Hjälpmedelsinstitutet gjorde. Det kom fram många bra exempel på hur bostäder och boendemiljöer kan utformas. Men projekt är ofta för korta för att idéerna ska kunna spridas och förankras, och det gällde det här projektet också.

Ålderismen finns överallt

Barbro talar om den ålderism som råder i samhället. Ålderism är fördomar och föreställningar som utgår från en människas ålder. Man använder åldern för att bedöma en människas förmåga, roller och värde. Barbro ser ofta exempel på ålderism som leder till diskriminering.

– Att många kommuner inte ens kartlägger behovet av bostäder som är bra för äldre är ett uttryck för ålderism. Att den kostnadsfria eller nästan kostnadsfria mammografin bara finns för kvinnor under 75. Att chansen att få rehabilitering efter en sjukdom eller olycka är väldigt liten när man fyllt 80. Att kön till starroperation tidigare var längre för dem som är äldst, att äldre inte har samma möjlighet till bra hörapparater som yngre. Överallt ser vi ålderismen.

Att inte skriva ut rollatorer är åldersdiskriminering

Äldre människor är de som använder hjälpmedel allra mest. Ett stort problem är att hjälpmedelsförsörjningen ser så olika ut på olika håll, och att hjälpmedel kostar olika, säger Barbro. Vi betalar alltfler av våra hjälpmedel och visst finns det många äldre som har råd att betala men det finns också många som inte har det.

Det finns 205 000 svenska pensionärer som lever under EU:s fattigdomsgräns och 140 000 av dem är kvinnor. Många har arbetat i låglöneyrken, deras kroppar är slitna och de behöver hjälpmedel i sin vardag.

– Se på rollatorn, till exempel, detta fantastiska hjälpmedel som hjälper människor att komma ut, promenera, gå och handla, träffa vänner. Och som förebygger olyckor. Det är helgalet att det finns landsting som inte förskriver rollatorn. Jag hävdar att det är åldersdiskriminering, fast ingen skulle erkänna det.

Carl-Oskar är min bästa vän

Rollatorn är ett bra exempel på att hjälpmedel lönar sig. Många studier, bland annat ”Kostnader och effekter vid förskrivning av rollatorer” från Linköpings universitet 2007, visar att den bidrar till att människor behöver mindre hjälp, lättare kan sköta sysslorna hemma och vara mer aktiva i samhället.

Det vet framför allt kvinnor, de är de som använder rollatorn mest. Rollatorer förbättrar människors livskvalitet och förskrivningen betalar sig många gånger om för samhället. När Linköpingsstudien gjordes kostade det i medeltal 1 600 kronor att förskriva en rollator. På ett år (”kvalitetsjusterat levnadsår”) gav det en vinst på 24 000 kronor och vinsten ökar för varje år som personen har sitt hjälpmedel.

En folkhälsöhöjare

I flera skrifter som HI gett ut kallas rollatorn för en folkhälsöhöjare. Den ger trygghet och säkerhet så att man vågar och vill vara aktiv. I en studie från 2005 intervjuades över hundra kvinnor med en medelålder på 87 år om vad rollatorn betydde för dem. De ansåg att de hade fått allt bättre rörelseförmåga trots att de med tiden fick sämre hälsa och behövde mer hjälp. Förklaringen var, menade de, att de var ute och gick mycket, tack vare rollatorn. En tredjedel av kvinnorna hade klarat sig helt från att falla sedan de fick sitt hjälpmedel. Och för dem som hade fallit hade det hänt när de inte använde rollatorn. I studien beräknas det att det kostar samhället 840 kronor om året när en person

”Rollatorer förbättrar människors livskvalitet och förskrivningen betalar sig många gånger om för samhället.”

”Jag låter honom aldrig följa med mig innanför dörren. Jag lämnar honom alltid utanför. Där får han stå och vänta till nästa gång jag behöver honom.”

får en rollator. Om bara en halv procent av dem som använder rollator undviker att falla och få en höftfraktur är det många som slipper lida och samhället sparar in kostnaden för all rollatoranvändning i ett helt år.

Enligt Statistiska Centralbyråns rapport om ohälsa och sjukvård var det 240 000 personer i landet som hade rollator 2005. Sjuttio procent av dem var över åttio. Var tredje person i den åldern använde rollator. Troligen är det fler som använder rollator idag, det är svårt att få fram säkra uppgifter eftersom många köper sin rollator själv.

I artikeln ”Rollatorn – en framgångssaga” i tidskriften ”Äldre i centrum”, berättar Greta, 87, vad rollatorn Carl-Oskar (en av de vanligaste svenska modellerna) betyder för henne:

”Han är min bästa vän och mitt största stöd här i livet och följer mig vart jag går i ur och skur utan att protestera. Ibland när jag blir trött kan jag sätta mig och vila på honom. Carl-Oskar går med mig ut och handlar, hjälper mig hem med matvarorna och stödjer mig när det är halt eller när jag känner mig lite yrslig. Men jag låter honom aldrig följa med mig innanför dörren. Jag lämnar honom alltid utanför. Där får han stå och vänta till nästa gång jag behöver honom. Utan Carl-Oskar skulle jag aldrig våga gå ut.”

Framtidens rollator

Och framtidens rollator, hur ser den ut? På KTH i Stockholm står en prototyp som har höj- och sänkbara lyftbalkar som ger hjälp att komma upp om man ramlar. Forskarna har också arbetat

---

När kommer den smarta rollatorn?

Vad kan vi vänta oss av framtidens rollatorer? Är tiden mogen för den smarta rollatorn? Kommer nästa version av Carl-Oskar även kunna föra samtal med sin ägare? Kom-

mer den att känna av väderförhållanden eller inaktivitet och därför påminna om att det är dags för en promenad? Kanske har den även en ”matchmaking”-funktion som

kopplar samman ägaren med en rollatoranvändare i grannhuset?

Raymond Dahlberg och Anna Lampel.
Tidskriften ”Äldre i Centrum” 2013.

med en rollator som har gps. Bo Glimskär, forskningsingenjör på KTH, förutspår att rollatorn kommer att utvecklas mycket framöver.

– Några funktioner som är fullt möjliga är gps för orientering, videotelefon och fjärrstyrning, så att man själv eller hemtjänstpersonalen kan köra fram rollatorn till en om man ramlar. En rollator som kan gå i trappor finns säkert också i framtiden.

Ett antal personer har ringt till KTH och velat köpa rollatorn med lyftbalkar, men den är inte färdigutvecklad än, den saknar både swivelhjul, som svänger runt sin egen axel, och avancerade stötdämpare som finns på barnvagnar. Den har inte ens hållare för paraply och mugg, vilket både barnvagnar och golfvagnar har. Men det kommer att hända saker, om fem, tio år finns det mer avancerade rollatorer, spår Bo Glimskär. Då gäller det att samhället är berett att bekosta förskrivningen av dyrare varianter.

En rollator kan betyda att man kan bo kvar hemma längre på gamla dar. I livskvalitet kan det vara ovärderligt och för kommunen innebär det stora besparingar för varje år som en person inte behöver bo i äldreboende. Ändå är förskrivningen av rollatorer mycket olika i landet. Det finns landsting som inte förskriver den alls.

När Hjälpmedelsinstitutet 2008 studerade förskrivningen var Gävleborg ett sådant län, medan Västernorrland ofta förskrev två, en att ha inomhus och en att ha utomhus. Västernorrland var det landsting som förskrev flest rollatorer per invånare. Men det var på Gotland som det fanns i särklass flest rollatorinnehavare. De allra flesta som använder rollator är som sagt kvinnor. Genomsnittligt i landet använder 40 procent av alla kvinnor över 80 år rollator, av männen 20 procent. Märkligt nog var skillnaden mellan kvinnor och män betydligt större på Gotland, 76 procent av kvinnorna över 80 år hade rollator, jämfört med 47 procent av männen. Uppgifter från Nysam 2014 visar en liknande bild. Det förskrivs flest rollatorer på Gotland, tvåtusen rollatorer på hundratusen invånare. Nästan lika många förskrivs i Västernorrland, Västmanland och Södermanland. Minst förskrivs i Östergötland, omkring sexhundra på hundratusen invånare.

Rollator eller rullator?

Heter det rollator eller rullator? Det ursprungliga ordet, även i Sverige, är rollator. Med tiden har det försvenskade rullator blivit ganska vanligt, särskilt i media. Men en sökning bland svenska texter på internet visar att ordet rollator leder stort vad gäller träffar.

”Teknik för äldre” gav ut en tidning där en rad projekt presenterades.

Regeringsuppdrag för bättre teknik till äldre och anhöriga

Det största regeringsuppdraget som Hjälpmedelsinstitutet hade var ”Teknik för äldre”. Det pågick i två omgångar åren 2007 till 2013 och de viktigaste aspekterna var enligt uppdraget anhöriga, boende och information. Uppdraget var att stötta utvecklingen av bra produkter och tjänster som underlättar vardagen och boendet. Budgeten var 22 miljoner kronor om året, sammanlagt 132 miljoner, som resulterade i en mängd projekt som företag, organisationer och kommuner genomförde.

– Många kommuner gjorde bra satsningar i hemtjänsten och många äldre och deras närstående fick stöd och information som förbättrade deras tillvaro. Projektet blev också en skjuts i utvecklingen för välfärdsteknologin, summerar Bengt Andersson som var programchef för båda uppdragsdelarna.

Viktiga insatser i Göteborg och Västerås

De viktigaste insatserna för den framtida äldreomsorgen var försöksverksamheter i Västerås och Göteborg, anser Bengt Andersson. De två kommunerna fick sex miljoner var för att pröva och utveckla ny teknik som äldre har nytta av hemma.

– Försöksverksamheterna pågick i två år och var starkt förankrade i den politiska ledningen. Kommunerna satsade egna skattemedel och politikerna sa uttryckligen att de inte ville ha verksamheter som tog slut efter tre år utan fortsatte även när projektpengarna utifrån tog slut, berättar Bengt Andersson.

Göteborg inventerade tillgängligheten i bostäder. Hos de bostadsföretag som medverkade granskade man 65 200 lägenheter och fann att 12,7 procent av dem var tillgängliga. När de blir lediga annonseras de ut som T-märkta på Boplats Göteborgs webbplats. Tre bostadsföretag gjorde enkla förändringar i sina hus för att få en bättre tillgänglighet. På Vision Bo Äldre, en visningsmiljö för design och teknik, öppnades en utställning om hur man kan göra badrum tillgängliga. Tre stadsdelsförvaltningar arbetade särskilt med stöd till anhöriga. Där fick både personal och anhöriga utbildning och information om bra tjänster och produkter.

I ”Teknik för äldre” beviljades stöd för att utveckla Doro-telefonen, främst med tanke på äldre personer. Foto: Doro.

Surfplattor lånades ut

I Västerås var ambitionen att ha äldres egen kunskap om sin situation som utgångspunkt för arbetet. Man prövade hur man kan använda välfärdstekniken i äldreomsorgen, till exempel trygghetslarm, e-hemtjänst och andra bredbandsbaserade tjänster.

– En grundtanke i projektet var att kommunen skulle vara en möjliggörare. Vi ville ge möjligheterna och inspirera äldre till att använda den digitala tekniken, berättar Maria Gill, som var projektledare i Västerås.

Projektet samarbetade med biblioteket för att forma en utbildning som bidrog till att bryta isolering med stöd av teknik. En grupp fick låna surfplattor och lära sig att läsa digitala böcker och att ha kontakt med varandra digitalt. Nu har kommunens vård- och omsorgsförvaltning flera mötesplatser för allmänheten och de arbetar på ungefär samma sätt för att hjälpa äldre ur ensamhet och isolering.

– Med stöd av de digitala verktygen sänkte vi trösklarna till ett mera socialt liv för många äldre, och så arbetar Västerås stad fortfarande, säger Maria Gill.

”Teknik för äldre” utvecklade Välfärdsteknologisnurrans som grundade sig på siffror och uppgifter från arbetet med att införa e-hemtjänst i Västerås. Välfärdsteknologisnurrans fanns på webbsidan ”Teknik för äldre” och det var många kommuner som använde den för att kunna beräkna vad man kunde spara på att införa olika former av välfärdsteknologi. Välfärdsteknologisnurrans är på väg att uppgraderas och ska finnas på www.mfd.se.

En annan viktig del av Västeråsförsöket var samarbetet med det kommunala bostadsföretaget Mimer. Företaget inventerade tillgängligheten i alla sina fastigheter, fram till lägenhetsdörren. Idag är tillgängligheten en självklar aspekt i allt arbete och man inventerar nu alla lägenheter i ett långsiktigt arbete. All anpassning registreras digitalt som en service till nya hyresgäster.

I Västerås ordnade man också inspirationsdagar för att skapa möten mellan äldre och välfärdsteknik. Det blev samtidigt tillfällen för personalen att få kunskap och förståelse för hur äldre upplever den nya tekniken och vilka möjligheter den ger. Projektet gav också kunskap om juridiken och säkerheten inom välfärdsteknologin.

”Med stöd av de digitala verktygen sänkte vi trösklarna till ett mera socialt liv för många äldre ...”

Norrköpings kommun fick också bidrag till försöksverksamhet i ”Teknik för äldre”. Där byggde man upp en visningsmiljö som finns kvar och är öppen för allmänheten. Det ordnades också bland annat två mässor om trygghet och teknik som vände sig till äldre, personal och allmänheten. I ett bostadsområde erbjöd man alla fastighetsägare att utan kostnad inventera tillgängligheten i de allmänna delarna av bostadshusen.

Anhöriga är ofta utsatta

Förutom försöksverksamheterna i Norrköping, Göteborg och Västerås omfattade ”Teknik för äldre” 161 projekt runt om i landet. Uppemot fyrtio visningsmiljöer byggdes upp. Många projekt visade att anhöriga behöver mer information om vilket stöd som finns, både tjänster och hjälpmedel. Därför sammanställdes studiematerialet Anhörigboxen. Den fanns i alla kommuner och hos anhörigkonsulenter och användes som utgångspunkt för möten och studiecirklar.

– Anhöriga som själva är äldre är särskilt utsatta. I ett kommunprojekt fick man kontakt med en kvinna som varje kväll staplade tomburkar framför ytterdörren så att hon skulle vakna om hennes man, som hade en demenssjukdom, försökte öppna dörren för att ge sig ut. Hon fick ett hjälpmedel som väckte henne så fort hennes man steg upp ur sängen och kunde sedan sova tryggare på nätterna, berättar Bengt Andersson.

I kommunikationsarbetet om projektet försökte HI särskilt nå kommunernas politiker och högre tjänstemän för att informera om de nytto-kostnads-analyser som gjorts och som visar att kommunerna kan spara mycket pengar med hjälp av välfärdsteknologi.

Anhörigboxen användes i kommunernas studiecirklar och möten för anhöriga. Foto: Jonas Arneson.

Teknikstöd i äldreomsorgen kartlades

Ett annat regeringsuppdrag som gällde äldre och teknik var att kartlägga IT och teknikstöd i äldreomsorgen. Vilken teknik använder man, vad behövs och vad efterfrågas?

Regeringen behövde kartläggningen för att kunna bedöma vilka framtida satsningar som ska göras. Regeringen ville också

veta vilken information och hjälp kommunernas politiker och tjänstemän kan behöva för att kunna skriva samarbetsavtal, göra upphandlingar och annat. Alla kommuner utom två deltog i kartläggningen som institutet genomförde 2011 och 2012 i nära samarbete med SKL.

Trygghetslarm kräver teknikskifte

Mer än tvåhundra tusen personer som bor i vanliga lägenheter har trygghetslarm och för några år sedan var så gott som alla larm analoga. Därför fick Hjälpmedelsinstitutet regeringens uppdrag att underlätta skiftet från analoga till digitala trygghetslarm i landets kommuner.

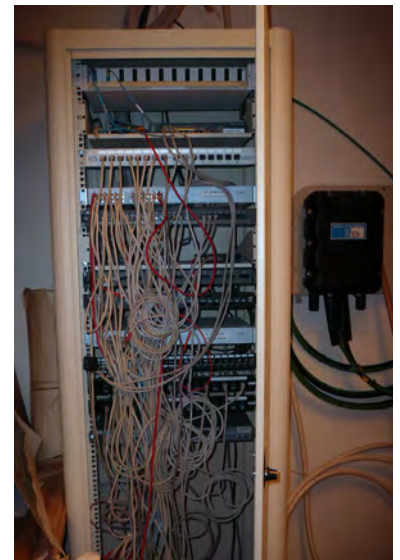
När projektet startade 2010 hade ingen kommun gått över till digitala trygghetslarm. Under de tre år som regeringsuppdraget pågick genomförde institutet försök i samarbete med ett antal kommuner. I Sjuhäradsbygden installerades det över tusen digitala trygghetslarm hemma hos äldre människor samt en larmmottagning med IP-teknik.

Försöken utmynnade i ett antal råd till landets kommuner. Det första var att göra ett fullständigt teknikskifte och börja använda trygghetslarm som kommunicerar via internetteknik, IP. Larmmottagningar måste också börja ta emot och hantera trygghetslarmen genom IP. För att kunna göra det nödvändiga teknikskiftet måste kommunerna ta kontroll över trygghetslarmens kommunikation och inte, som många gör, lägga ansvaret på användarna. Kommunerna måste också försäkra sig om att kommunikationen mellan trygghetslarmet och larmmottagningen fungerar. Trygghetslarmens funktion måste övervakas varje minut, snarare än en gång per dygn, vilket förekommer. Med digital teknik är det möjligt att ha kontinuerlig övervakning så att personalen får snabbt besked när larmet inte fungerar.

I slutrapporten ”Digitala trygghetslarm – Ny teknik i nya infrastrukturer” konstaterar HI att det nödvändiga teknikskiftet innebär en stor utmaning för Sveriges kommuner. Det omfattar inte bara teknik, utan också arbetsrutiner, upphandling, ansvarsfördelning och ett förändrat sätt att se på trygghetslarm. Efter regeringsuppdraget har arbetet med att stödja teknikskiftet till

I Borås testades den här typen av trygghetslarm hos 1 400 personer. Foto: CareTech.

Den digitala tekniken för trygghetslarm är komplicerad och behöver sträng övervakning. Foto: Oskar Jonsson.

digitala trygghetslarm fortsatt under ledning av Myndigheten för delaktighet och med stöd av regeringen.

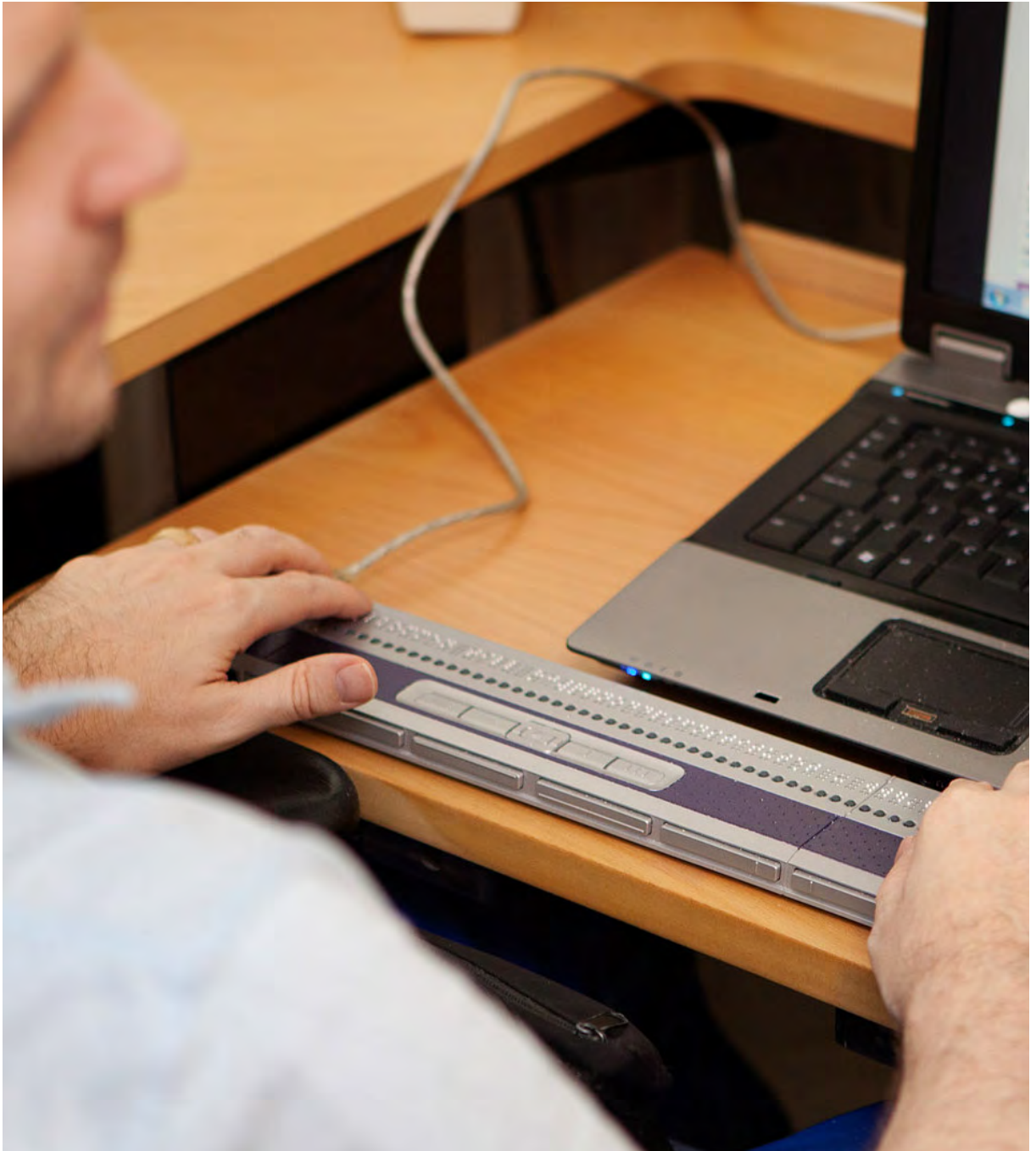
Rehabilitering i primärvården för äldre med synnedsättning

För äldre med synnedsättning är det ofta bättre att få sin rehabilitering i primärvården än på landstingets syncentral. Det visar ”Syntesprojektet” som institutet genomförde tillsammans med Synskadades Riksförbund 2004 till 2008 med medel ur Arvsfonden. Den nya arbetsmodellen prövades framför allt i Dalarna.

Arbetsterapeuter i primärvården eller kommunen fick vidareutbildning om synnedsättningar och kunde sedan ge personer med lindrig synnedsättning en god och likvärdig rehabilitering, jämfört med syncentralen. En utvärdering som Högskolan i Dalarna gjorde visade att de patienterna var mer nöjda än de som fått rehabilitering på syncentralen. Att få rehabilitering i primärvården betyder ofta att man inte behöver resa så långt och inte vänta så länge. I primärvården kan personalen också få en helhetssyn på personens situation, vilket är en fördel för rehabiliteringen. Personerna det handlar om är i regel över 80 år och har ofta redan kontakt med arbetsterapeuten för andra funktionsnedsättningar. När en stor del av patienterna får hjälp i primärvården kan syncentralen utveckla sin specialistkunskap bättre. Det är till nytta för dem som behöver specialistvård och som på många håll får för lite hjälp idag.

Syftet med projektet var att skapa en bättre balans mellan basnivån och specialistnivån. En arbetsmodell som visade sig fungera bra såg ut ungefär så här: Ögonläkaren remitterar till syncentralen, där man bedömer vem som ska få rehabilitering i primärvården och skickar remiss till arbetsterapeut och optiker, båda med kunskap om synsvaghet. Optikern gör en undersökning och förskriver vissa optiska hjälpmedel. Därefter får patienten hembesök av arbetsterapeuten som förskriver hjälpmedel, exempelvis belysningslupp och förstoringsglas. Om synen försämras remitterar arbetsterapeuten personen till syncentralen. Uppskattningsvis kan omkring tjugo procent av remisserna från ögonläkare till syncentral föras över till primärvården och andelen kommer att öka allteftersom befolkningen blir äldre.

Med en punktskriftsdisplay kan personer med synnedsättning läsa det som står på datorskärmen.

HI hade många projekt och regeringsuppdrag som handlade om IT-teknik och äldre. Foto: Thomas Carlgren.

Nationellt ansvar för kommunikation och utbildning

Två av Hjälpmedelsinstitutets viktigaste uppgifter var kommunikation och utbildning. Det ansvaret hade funnits i många år och blev ännu större och viktigare 2007. Då gjordes ett tillägg i stadgarna om att HI nu även skulle tillhandahålla information om hjälpmedel till allmänheten. Institutet höll sig ständigt informerat om vad som hände på hjälpmedelsområdet, exempelvis lagändringar, nya forskningsresultat och metodutveckling, och förmedlade det till hjälpmedelsverksamheten, funktionshindersrörelsen och hjälpmedelsleverantörer genom skrifter, kurser och konferenser.

Kommunikationsansvaret var en viktig del i varje projekt. När ett projekt var avslutat ordnades i regel konferenser, ofta regionalt, för att sprida resultaten. Förutom slutrapporten gavs det också ofta ut skrifter och broschyrer.

Institutets arbete med konferenser och trycksaker ökade med åren. Under Hjälpmedelsinstitutets första år, 1999, ordnade man 17 konferenser och publicerade 46 trycksaker. 2012 hölls 95 konferenser och publicerades ett hundratal skrifter, broschyrer, informationsblad, filmer med mera. Till en början såldes trycksakerna via abonnemang eller enstaka försäljning men med åren publicerades trycksakerna alltmer som pdf-filer att hämta hem gratis på internet. Institutets material och verksamhet exponerades och marknadsfördes också på de cirka sextio Info-hörnorna, som HI hade inrättat, på bland annat hjälpmedelscentraler.

Institutet deltog även i olika evenemang, till exempel mässor och utställningar. Idag finns många av institutets publikationer att låna på svenska bibliotek.

Institutets utbildningar kunde handla om alla frågor på hjälpmedelsområdet, exempelvis förskrivningsprocessen, regler och anvisningar, teori och praktik om teleslingor och förflyttningsteknik eller hur man gör tillgängliga webbsidor. HI ordnade också föreläsningar och kurser på uppdrag av bland andra Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, sjukvårdshuvudmän, kommuner och universitet. 2013 genomförde HI ett fyrtiotal uppdragsutbildningar.

Biblioteket och Allt om hjälpmedel

På HI:s bibliotek fanns Nordens största samling av litteratur på alla områden som har med funktionshinder och hjälpmedel att göra och samlingen hölls alltid aktuell. Där fanns också filmer, tidskrifter, kurslitteratur och vetenskapliga publikationer. Det fanns exempelvis ett mycket stort utbud av litteratur om kognition och kognitiva funktionsnedsättningar eftersom institutet arbetade intensivt med det området i många år.

Det var möjligt att få service från biblioteket via telefon, mail och internet var man än befann sig i landet. I alla utbildningar

HI:s bibliotek i Sundbyberg. Foto: Johanna Grönkvist.

som institutet ordnade informerade man om biblioteket och om vilka tjänster som erbjöds och de som kom på studiebesök till institutet fick oftast besöka biblioteket. I början av 1990-talet rustades biblioteket upp och datoriserades. Bibliotekskatalogen anslöts till de svenska bibliotekens gemensamma databas Libris.

När institutet avvecklades fanns det cirka tiotusen böcker och forskningsrapporter samt tvåhundra tidskrifter i biblioteket. Allt detta är skingrat nu. En stor del av bibliotekets böcker har tagits över av universitet och högskolor. Kungliga biblioteket övertog vissa tidskrifter som saknades i dess samlingar. Ett öppet hus hölls där intresserade fick hämta böcker och tidskrifter. De tömda bokhyllorna kom också till användning, de skänktes till biblioteket i Upplands-Bro.

Allt om Hjälpmedel

HI:s tidning ”Allt om hjälpmedel” var en oberoende tidning som bevakade hjälpmedelsområdet. Tidningen vände sig i första hand till professionen i hjälpmedelsverksamheten, men också till hjälpmedelsanvändare och allmänheten. Tidningen gav utrymme för debatt och kritiska röster och innehöll nyheter, reportage, produktinformation, analyser på områdena hjälpmedel och tillgänglighet och information om HI:s arbete. Tidningens prenumeranter hade fri tillgång till artikelsökning, där de kunde hitta artiklar långt tillbaka, en tjänst som var mycket uppskattad. ”Allt om Hjälpmedel” kom ut med åtta nummer per år och såldes genom abonnemang.

Utbildning om hjälpmedelsförskrivning

I slutet av 1990-talet startade omfattande utbildningar för förskrivare i hela landet och HI medverkade vid flera tillfällen. Utbildningarna behövdes därför att landstingens och kommunernas skyldighet att erbjuda personer med funktionsnedsättning hjälpmedel hade införts i hälso- och sjukvårdslagen några år tidigare.

HI åtog sig ungefär samtidigt att utforma ett utbildningsmaterial om processen vid hjälpmedelsförskrivning. Materialet skrevs i samråd med Socialstyrelsen och en arbetsgrupp som bestod av

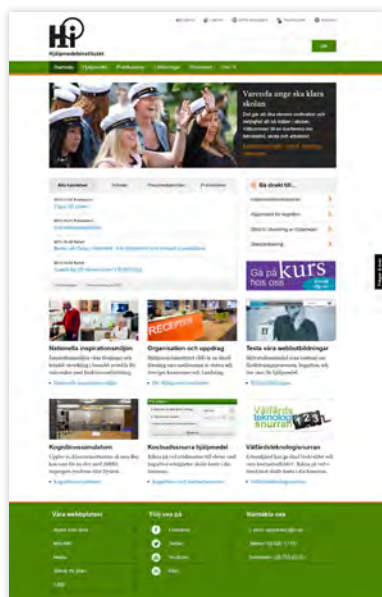

Sista numret av ”Allt om hjälpmedel” gavs ut 2012. Då hade tidningen funnits i 70 år under några olika namn.

hjälpmedelschefer. Utbildningsmaterialet, skriften ”Förskrivningsprocessen” och powerpoint-bilder, blev klart 2000, och skriften blev HI:s bästsäljare det året.

Skriften användes vid utbildningar för förskrivare och fick ett starkt genomslag i landet. Den kompletterades 2007 med ett webbaserat studiematerial. Utbildning om förskrivningsprocessen ingick även i andra uppdrag som HI hade. 2010 publicerade institutet exempelvis ett utbildningsmaterial om förskrivning av kognitiva hjälpmedel till personer med demenssjukdom, som en del i projektet ”Teknik och demens”. Ungefär samtidigt arbetade nätverket Nikola med ett utbildningsmaterial om förskrivning av inkontinenshjälpmedel. (Läs om ”Teknik och demens” på sidan 78 och om Nikola på sidan 123.)

Under åren 2007 till 2009 genomfördes en försöksverksamhet om fritt val av hjälpmedel. (Läs om projektet på sidan 17.) Skriften om förskrivningsprocessen, som hade getts ut tidigare, kompletterades med information om förskrivarens roll vid fritt val av hjälpmedel och när hjälpmedel är ett egenansvar. Den nya skriften kom 2011 och fick namnet ”Förskrivningsprocessen, Fritt val av hjälpmedel, Egenansvar – tre olika vägar till hjälpmedel”. Webbutbildningen kompletterades 2012 med avsnitt om förskrivarens roll vid fritt val av hjälpmedel och när de ger råd vid egenansvar. Idag har Socialstyrelsen ansvar för arbetet med förskrivningsprocessen.

Startsidan på HI:s webbplats vid avvecklingen 2014.

Webbplats och webbavsnitt

Webbplatsen, www.hi.se, var en viktig kanal för att föra ut aktuell och tillgänglig information och för att kommunicera med HI:s målgrupper. På webbplatsen kunde man läsa om projekt och projektresultat, beställa och hämta informationsmaterial, se informationsfilmer, delta i nätverk och grupper, låna böcker från biblioteket och söka information om hjälpmedel genom flera databaser som fanns på webbsidan Hjälpmedelstorget.

Institutets webbplats www.hi.se stängdes den 1 maj 2016 och en del av materialet och tjänsterna på webbplatsen har överlåtit till Myndigheten för delaktighet. Publikationer om förflytningsfrågor övertogs av HjälpmedelCenter Sverige. SKL övertog

dokumentet ”Lista och rutiner för hantering och fakturering av hjälpmedel vid flytt mellan landsting, region och kommun inom hjälpmedelscentralerna/motsvarande”. Socialstyrelsen, som har ansvar för frågor kring hjälpmedel och förskrivningsprocessen, övertog också en del av institutets material.

Webbavsnitt på webbsidan Hjälpmedelstorget

Hjälpmedelsinstitutet byggde upp introduktionssidor, webbavsnitt på ett antal områden. Webbavsnitten var samlade på webbsidan Hjälpmedelstorget. Idag finns flera av webbavsnitten kvar på internet under andras ansvar.

Myndigheten för delaktighet har numera ansvar för flera webbtjänster som rör kognition, bland annat utbildning om kognition och Kognitionssimulatoren där man kan få en bild av hur en person med kognitionsnedsättning upplever omgivningen. Kognitions- och kostnadssnurren är en tjänst på internet, som visar vad exempelvis en kommun kan vinna på att erbjuda hjälpmedel till personer med kognitiva funktionsnedsättningar.

Webbsidan www.laromteknikstod.se kom till under regeringsuppdraget ”Teknikstöd i skolan”. Webbsidan är övertagen av Myndigheten för delaktighet.

Tillsammans med SABO, Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag, utvecklade HI ett verktyg, TIBB, som fastighetsägare kan använda för att inventera och dokumentera tillgängligheten i sina hus. Verktyget finns på internet under Västra Götalandsregionens ansvar.

Ett webbavsnitt handlade om hur man bygger tillgängliga lekplatser. Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar övertog webbavsnittet när HI avvecklades. Alla barn vill leka och alla barn behöver leka. Därför ska lekplatser byggas så att alla barn kan ha nytta och glädje av dem. Det sker ibland och några kommuner har numera också gett ut råd och anvisningar om hur man gör en lekplats tillgänglig för alla. Den som vill skaffa sig kunskap om hur man gör kan också ha nytta av boken ”Mer åt fler på lekplatsen” som SKL gav ut 2006 i samarbete med institutet. Boken var ett resultat av projektet ”Jämspelt i leken” som HI genomförde tillsammans med funktionshindersrörelsen med medel ur Arvsfonden.

Ett annat webbavsnitt handlade om fritidshjälpmedel. Fritidshjälpmedel har alltid varit en komplicerad fråga för hjälpmedelsverksamheten. Vad ska förskrivas och vad ska användarna köpa själva? Ett HI-projekt på 1990-talet uppmärksammade frågorna och gjorde insatser för en, som projektet hette, ”Rikare fritid för alla funktionshindrade”. Projektet drevs i samarbete med funktionshindersrörelsen och med medel ur Arvsfonden. Projektet tog bland annat tag i frågan vilken policy som ska gälla för fritidshjälpmedel, men arbetade framför allt konkret. Ett trettiotal nya produkter utvecklades. Sju län ingick i ett försök där användarna fick information om vilka hjälpmedel som fanns och förskrivarna fick kunskap om vad fritidsaktiviteter kan betyda för personer med funktionsnedsättning. Det byggdes upp pooler med fritidshjälpmedel som lånades och hyrdes ut. Projektet byggde också upp en databas med hjälpmedel som Spinalis övertog när institutet avvecklades.

Webbavsnittet Smarta Ting, som inte finns kvar, innehöll information om smarta, enkla hjälpmedel som kan underlätta dagliga aktiviteter i hemmet.

Hjälpmedelsinformation på 1177

Den nationella vårdguiden och sjukvårdsrådgivningen www.1177.se innehåller numera hjälpmedelsinformation för allmänheten, samlat under namnet Tema Hjälpmedel. Där kan man få information om hjälpmedelsprodukter och anpassningar uti-

Före 1177 fanns Hinfo

Innan vårdguiden och sjukvårdsrådgivningen 1177 togs i drift fanns hjälpmedelsinformationen i tjänsten och databasen Hinfo. En privat aktör hade uppdraget att utveckla, driva och förvalta en hjälpmedelsdatabas, som hjälpmedelsleverantörer och intressenter inom hjälpmedelsverksamheten var anslutna till. HI administrerade ett kansli för Hinfotjänsten och hjälpte intressenterna med samordning och koordinering. Hinfo riktade sig huvudsakligen till professionen men det fanns också en webb-Hinfo för allmänheten.

från olika funktionsnedsättningar. Man får veta vart man vänder sig när man behöver hjälpmedel eller stöd och hjälp i hjälpmedelsfrågor och man kan få personlig hjälp på telefonnumret 1177.

Bakom hjälpmedelsinformationen på 1177 finns en nationell hjälpmedelsdatabas för professionen inom hjälpmedelsområdet. Den utgör grunden för den hjälpmedelsinformation som alltså både allmänheten och hjälpmedelsverksamheten använder. HI hade en central och aktiv roll i arbetet att skapa en ny nationell IT-plattform för hjälpmedel. Institutet hade också uppdraget att göra hjälpmedelsfrågan till en del av Nationell e-hälsa – strategin för tillgänglig och säker information inom vård och omsorg.

2016 beslutade regeringen och SKL om en ny vision för e-hälsa, som berör både socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Visionen är att Sverige 2025 ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringen och e-hälsans möjligheter för att nå en god och jämlik hälsa och välfärd, ökad självständighet och delaktighet i samhällslivet.

Nikola, ett nätverk för bra inkontinensbehandling

I början av 2000-talet beräknades det att en halv miljon människor varje år behövde behandling och hjälpmedel för inkontinens men att mindre än hälften fick det. I en rapport från dåvarande Statens beredning för medicinsk utvärdering kallades inkontinens för ett utbrett folkhälsoproblem.

1997 hade sjukvårdshuvudmännen fått ansvar för förbrukningsartiklar vid inkontinens och några år senare bildade SKL ett nätverk för att uppmärksamma frågorna och höja kompetensen. Så kom Nikola till, ett nätverk för dem som arbetar med inkontinensfrågor. Nikola står för Nätverk Inkontinens Kommuner Landsting. År 2002 övertog HI den sammanhållande rollen för nätverket och värdskapet för den konferens som ordnades varje år. I nätverket finns olika arbetsgrupper som bland annat har arbetat med stöd vid upphandling och kvalitetsprogram för inkontinensvård. De flesta medlemmar i nätverket är sjuksköterskor med specialkunskap på området men leverantörer av inkontinenshjälpmedel inbjuds alltid att delta vid konferenser och i projekt.

2001 startade institutet tillsammans med Neuroförbundet projektet ”Kunskapscentrum Inkontinens” med medel ur Arvsfonden. Syftet med projektet var att öka förskrivarnas, inköparnas och brukarnas kunskaper om inkontinens och inkontinensprodukter. Senare kom Intresseföreningen SINOBA in i arbetet och Arvsfonden beviljade pengar för att bygga upp ett kvalitets-säkringsprogram. Projektet genomfördes med hjälp av experter från nätverket Nikola och avslutades 2013. Webbplatsen www.nikola.nu skapades.

Ambitionen med projektet var att alla som har störningar i blås- eller tarmfunktionen ska erbjudas utredning och rätt åtgärd. Ingen ska behöva använda inkontinensskyddet som toalett. Resultatet blev ett antal redskap som vårdpersonalen behöver för att kvalitetssäkra vården. Personalen hittar utbildning, stöd och instruktioner för att kunna utreda patientens problem och sedan ge rätt behandling. Det finns också instruerande filmer för personalen men även för barn, som får hjälp att förstå sina problem och den behandling de får.

Med hjälp av Uris och Kluris får barn på ett roligt och enkelt sätt lära sig varför man blir kissnödig och varför det är viktigt att gå på toaletten i tid.
Illustration: Joanna Andreasson, Åsa Klingberg och Roberto Nasca.

2014 bildade Nikola en ideell förening som driver nätverket och håller i den årliga konferensen och webbplatsen i avvaktan på att finansiering ordnas via sjukvårdshuvudmännen. Institutet överlät webbplatsen www.nikola.nu till föreningen.

Årliga ID-dagar

De första ID-dagarna arrangerades 1987 och kom att bli institutets i särklass största utbildningsinsats med utställningar, föreläsningar och seminarier. Hjälpmedelsinstitutets Informations- och Demonstrationsdagar, ID-dagarna, ordnades varje år i tjugofem år fram till 2012. De var öppna för alla och besökarna var mest personal från hjälpmedelsverksamheten, skolan och arbetslivet, men också hjälpmedelsanvändare och föräldrar till barn med funktionsnedsättning. Syftet var att öka kunskaperna om IT-baserade hjälpmedel och tjänster.

Hjälpmedelsinstitutets monter på ID-dagarna 2010.

Utställare och föreläsare var representanter från både företag och verksamheter som datatek, resurscenter och REDAH-center. Föreläsare från andra länder bjöds in att föreläsa om sin forskning eller verksamhet. Förutom att föreläsningarna och seminarier lockade många var ID-dagarna viktiga som mötesplats.

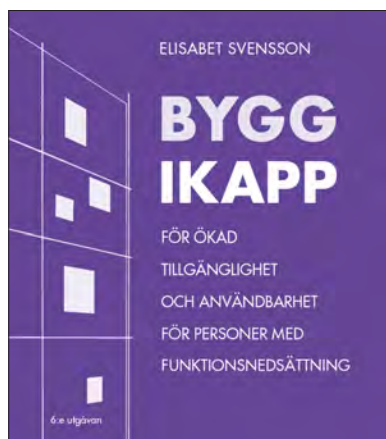
Utställarna fick tillfälle att träffa både allmänheten och varandra och många yrkesgrupper passade på att ordna egna möten. I flera år samarbetade HI exempelvis med ISAAC Sverige (International Society for Augmentative and Alternative Communication) som ordnade seminarier i samband med ID-dagarna.

När ID-dagarna startade på 1980-talet var datorn fortfarande ganska okänd för de flesta. Därför ordnades workshops där besökarna fick pröva vad datorn och olika program kunde betyda för personer med olika funktionsnedsättningar. Till en början pågick ID-dagarna i två dagar och senare i tre dagar därför att intresset blev allt större. Antalet besökare växte för varje år, från några hundra till ett par tusen. Som mest deltog ett sjuttioal utställare.

Bygg ikapp blev en storsäljare

Häromåret gav Svensk Byggtjänst ut den sjätte utgåvan av boken ”Bygg ikapp”. I dag är det en välkänd bok som har funnits i drygt trettio år. Den första utgåvan hette ”Bygg handikappvänligt” och kom 1984. Den gavs ut av Svensk Byggtjänst och Handikappinstitutet där författaren, arkitekten Elisabet Svensson, var anställd. Fem år senare kom en ny upplaga med ett nytt namn ”Bygg ikapp handikapp”. Sedan 2006 är det Svensk Byggtjänst som ger ut boken.

”Bygg ikapp” berättar hur man bygger bort tillgänglighets-hinder och hur man undviker att bygga nya. Den förmedlar aktuell kunskap, informerar om gällande regler och ger exempel på lösningar som uppfyller reglerna. Arkitekter, projekterare, planerare och entreprenörer använder den som uppslagsbok och referensverk. Den används också i undervisning.

HjälpmedelCenter lär ut kunskap om förflyttning

I tjugio år har HjälpmedelCenter Sverige, HMC, ordnat kurser om förflyttning. Verksamheten startade 1995 av Neuroförbundet, dåvarande Neurologiskt Handikappades Riksförbund, med hjälp av stimulansbidrag från HI och sedan dess har centret vuxit för varje år. Idag är det en verksamhet som bland annat ordnar kurser och uppdragsutbildningar i hela landet, ger ut böcker och kurslitteratur, ger råd och gör anpassningar för förflyttning. HMC har en stor utställningslokal i Göteborg. Under 2015 startade HMC kursverksamhet även i Stockholm.

Kicki Reifeldt är arbetsterapeut och har arbetat på HMC sedan starten. Hon visste av egen erfarenhet att det behövdes ett kunskapscenter om förflyttning.

– Jag hade arbetat som hjälpmedelskonsulent och förskrivare och saknade ett ställe där man kunde få den kunskapen. Det är så viktigt att människor har bra förflyttningshjälpmedel och får hjälp på rätt sätt. Om kunskapen inte finns blir förflyttningen ofta smärtsam, ovärdig och integritetskränkande för den som får hjälp.

Kicki Reifeldt instruerar om förflyttningsteknik på HjälpmedelCenter Sverige. Foto: Julia Sjöberg.

Arbetar med demens, smärta och extrem fetma

Förutom de grundläggande utbildningarna arbetar Hjälpmedel-Center Sverige med fördjupning på områdena demenssjukdomar, smärta och extrem fetma. Utbildningarna handlar bland annat om förflyttning och positionering, det vill säga hur man sitter och ligger på ett bra sätt, och om ergonomiska aspekter på att sitta i rullstol. Arbetsterapeuter och fysioterapeuter är de största yrkesgrupperna som får utbildning, men HMC vänder sig också till omvårdnadspersonal, sjukvårdspersonal och tekniker. Personer som använder förflyttningshjälpmedel och deras närstående kan få instruktioner och råd.

I tio år fick Neuroförbundet statsbidrag till HMC:s verksamhet. 2010 fördes verksamheten över till Hjälpmedelsinstitutet och fick namnet Hjälpmedelsinstitutet i Göteborg. Några månader innan HI avvecklades övertog Kicki Reifeldt verksamheten.

Från SmartBo till Inspirationsmiljö

Till Rosenlundsgatan 44 B i Stockholm kan man gå och låta sig inspireras om boende och teknik. Där finns en så kallad inspirationsmiljö, inrättad i tre lägenheter med ny teknik, hjälpmedel, miljöanpassning och tillgänglighet för äldre och personer med funktionsnedsättning.

En lägenhet är inredd med tanke på personer med kognitiva funktionsnedsättningar och en är inredd som en vård- och omsorgslägenhet. I den tredje lägenheten finns en utställning där produkterna byts ut hela tiden. I lägenheterna har man samlat den senaste tekniken, bland annat förstärkningssystem till dörr- och telefonsignaler, dörröppnare, system för att fjärrmanövrera apparater och belysning samt olika påminnefunktioner.

Inspirationsmiljön vänder sig främst till fastighetsbolag och till personal i vården och omsorgen. Emellanåt ordnar Stockholms stad utbildningar där för att kunna utnyttja möjligheterna att visa hjälpmedlen och den nya tekniken och låta deltagarna prova. Personal från andra kommuner kommer också dit, liksom studiebesök från olika håll i landet och från andra länder. Intresserade har kommit på besök ända från Japan och Kina.

En nerbäddad socialminister, Göran Hägglund, med ministerkollegan Maria Larsson vid sin sida. Här är de på besök på SmartLab i samband med att regeringsuppdraget ”Hjälpmedel i fokus” presenterades 2009.

SmartBo och SmartLab

Ursprunget till inspirationsmiljön var Handikappinstitutets satsning på smart bostadsteknik. I början av 1990-talet gjorde institutet installationer med sådan teknik hemma hos några personer med funktionsnedsättning. Det blev så bra att institutet ville dela med sig av erfarenheterna och inrättade SmartBo i en visningslägenhet i Vällingby. Under arbetet hade man seminarier där människor med funktionsnedsättning fick berätta hur deras idealbostad skulle kunna se ut. I lägenheten fanns det sedan tekniska lösningar för olika funktionsnedsättningar, bland annat nedsatt rörelseförmåga, syn- och hörselnedsättning, dövblindhet, utvecklingsstörning, hjärnskador och demenssjukdomar.

Kring millennieskiftet avvecklades visningslägenheten och Hjälpmedelsinstitutet byggde upp en liknande miljö, SmartLab, i sina egna lokaler. SmartLab fanns i tio år men lades ner när Hjälpmedelsinstitutet flyttade till mindre lokaler. Institutet byggde i stället upp inspirationsmiljön på Rosenlundsgatan i samarbete med Micasa Fastigheter, som har hand om Stockholms

stads omsorgsfastigheter. Sedan institutet avvecklats delar Micasa och Stockholms stads äldreförvaltning ansvaret för inspirationsmiljön.

Inspirationsmiljön i Stockholm är inte den enda som finns i landet. I projektet ”Teknik för äldre” fick ett antal kommuner bidrag för att bygga upp sådana miljöer. När Hjälpmedelsinstitutet avvecklades fanns det ett femtiotal på olika håll i landet. De har bildat ett nätverk för samarbete.

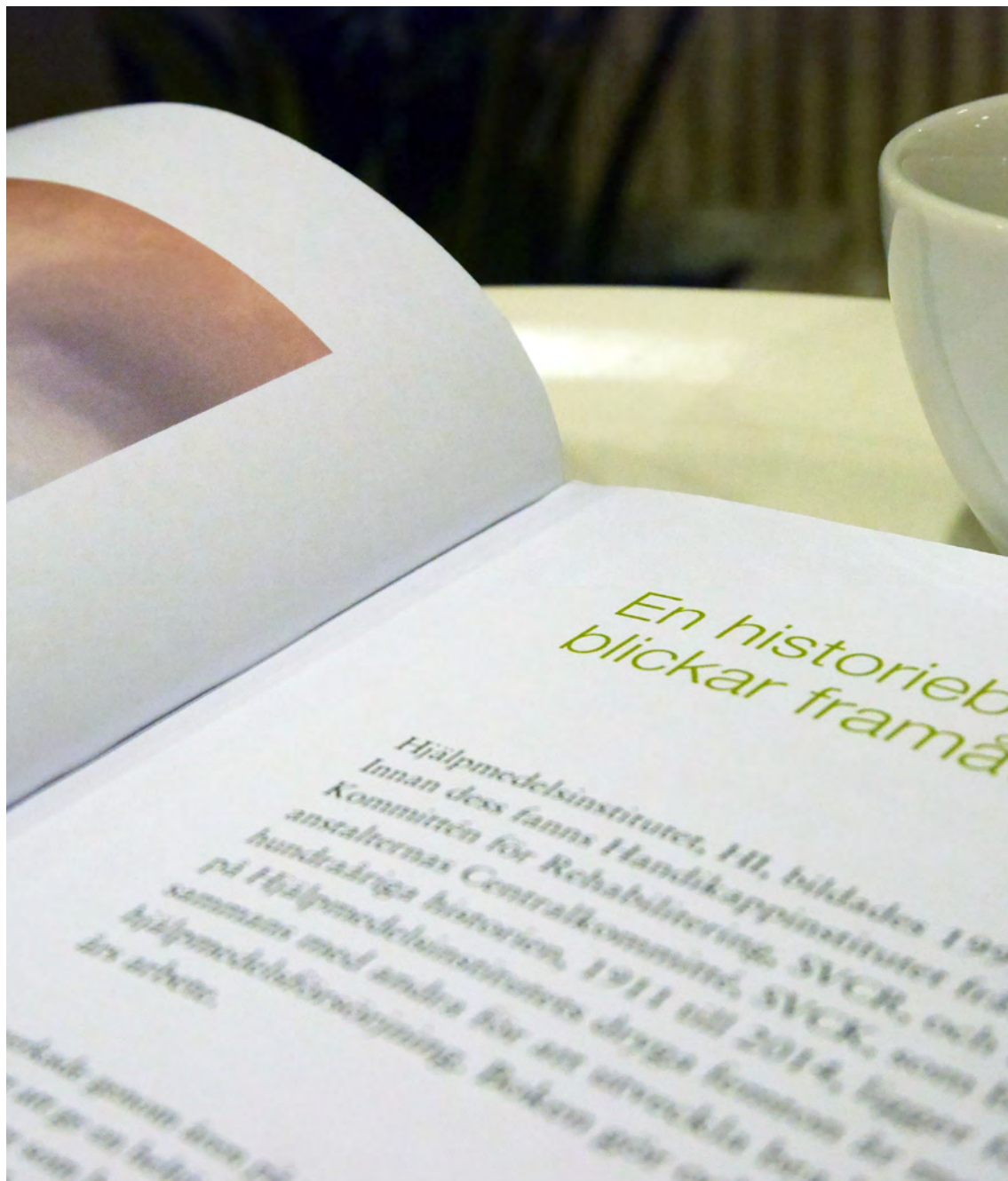
De här miljöerna behövs, säger Ingela Månsson, som har arbetat på Hjälpmedelsinstitutet, bland annat med anhörigfrågor. Numera arbetar hon ibland med att visa inspirationsmiljön i Stockholm för besökande grupper.

– Det finns så mycket bra teknik som människor kan använda hemma men personal i vård och omsorg vet oftast inte vad som finns. Det behövs ställen dit de kan gå och få kunskap och inspiration. Och det blir mer och mer nödvändigt. Äldre bor hemma allt längre, så tiden när man bor med vård och omsorg hela dygnet blir allt kortare. Därför är det så viktigt för både individerna och samhället att anpassningen och tekniken hemma fungerar och används, säger Ingela Månsson.

”Därför är det så viktigt för både individerna och samhället att anpassningen och tekniken hemma fungerar och används.”

Drottning Silvia och Portugals presidenthustru Maria Cavaco Silva besökte Hjälpmedelsinstitutets och Micasas utställningslägenhet 2013. Här får de information av Terry Skehan, HI.

Hjälpmedelsinstitutet finns inte längre. Vad innebär det för den framtida hjälpmedelsverksamheten och hjälpmedelsutvecklingen?

Efter Hjälpmedelsinstitutet

Valborgsmässoafton 2014 var den sista arbetsdagen på Hjälpmedelsinstitutet, utom för ett litet kansli som fanns kvar för att administrera den ideella föreningens upplösning. Då hade det gått nästan fyrtio år sedan hälso- och sjukvårdshuvudmännen 1976 övertog ansvaret för hjälpmedelsförsörjningen från staten. Hjälpmedelsverksamheten växte i hela landet. Efterfrågan på hjälpmedel blev allt större och HI:s insatser blev allt viktigare eftersom HI höll samman den kunskap och kompetens som fanns på hela hjälpmedelsområdet.

Institutets arbete handlade mycket om att få andra samhällssektorer att integrera funktionshindersaspekten i sin verksamhet och att ha tillgänglighet för alla som en grundtanke i sin verksamhet. Det breda samarbetet med partners från olika sektorer gav institutet ett stort nätverk och en central roll i hjälpmedelsutvecklingen, både i Sverige och internationellt.

På vägen mot utvecklingen av Hjälpmedelsinstitutet bildades nya myndigheter som fick uppdrag som gränsade till det som institutet arbetade med. Efter det att riksdagen 2000 hade antagit den nationella handlingsplanen för handikappolitiken ”Från patient till medborgare” fick dåvarande Handikappombudsmannen regeringens uppdrag att vara ett nationellt tillgänglighetscenter.

Regeringen ansåg att myndighetsstrukturen på det funktionshinderspolitiska området behövde förändras ytterligare och 2006 fördes verksamheterna från tillgänglighetscentret hos Handikappombudsmannen och Sibus samman till en myndighet, Myndigheten för handikappolitisk samordning, Handisam. En del av HI:s verksamhet på tillgänglighetsområdet blev samordningsmyndighetens uppgift och det statliga bidraget till institutet minskades

”Det breda samarbetet med partners från olika sektorer gav institutet ett stort nätverk och en central roll i hjälpmedelsutvecklingen ...”

Myndigheten för delaktighet

”Hjälpmedlen var ju en viktig bas för att kunna stänga institutionerna, ja för att forma den moderna funktionshinderspolitiken.”

med 3,5 miljoner kronor per år. Det innebar att institutet utvecklade bland annat kurserna ”Enkelt avhjälpna hinder” och ”Tillgänglig statsförvaltning”. Handisam övertog uppgiften som nationell koordinatör för den svenska delen av nätverket Design för alla, EDeAN.

Samtidigt som HI utvecklades 2014 bildades Myndigheten för delaktighet genom att Handisam och delar av institutet fördes samman. Av institutets medarbetare flyttade ett tjugotal över till den nya myndigheten.

Under arbetet med den här boken fick ett femtontal personer som har arbetat på eller i nära kontakt med Hjälpmedelsinstitutet frågor om vad institutet har betytt, hur de ser på utvecklingen och vad de tror om framtiden för hjälpmedelsverksamheten i Sverige.

Ett nationellt nav i hjälpmedelsarbetet

Hjälpmedelsinstitutet har haft stor betydelse för hjälpmedelsutvecklingen. Det sägs samstämmigt, både av dem som beklagar att institutet inte finns mer och av dem som ser utvecklingen som en logisk följd av samhällsutvecklingen. Alla är ense om att det fanns en djup kompetens och ett starkt engagemang på institutet. Här är några tankar om Hjälpmedelsinstitutets roll och betydelse från personer som har arbetat på eller i nära kontakt med institutet.

”Hjälpmedelsinstitutet hade en viktig funktion i arbetet att utforma ett samhälle som skapar förutsättningar för delaktighet. Hjälpmedlen var ju en viktig bas för att kunna stänga institutionerna, ja för att forma den moderna funktionshinderspolitiken. Hjälpmedlen har fortfarande stor betydelse. Ta till exempel frågan om personlig assistans, den hänger ihop med frågan om hjälpmedel, men hjälpmedlen har fått en underordnad roll till förmån för frågan om antalet assistanstimmar.”

Malin Ekman Aldén, Socialdepartementet

”Institutet var ett nationellt nav i hjälpmedelsarbetet. Institutet drev på arbetet och hade tentakler ut i landets hjälpmedelsverk-

samheter. Nu har ingen tagit på sig rollen att vara nav så det har blivit ett tomrum som försvårar arbetet för forskrivare och leverantörer.”

Ulla-Britt Blomquist, tidigare anställd på Hjälpmedelsinstitutet

”Hjälpmedelsinstitutets styrka var att vi hade ett brett uppdrag med både provning, upphandling och utveckling av hjälpmedel. Det var viktigt att hålla samman de tre uppgifterna så institutets avveckling började egentligen när uppdragen att prova och upphandla hjälpmedel togs bort.”

Håkan Ceder, tidigare direktör för Hjälpmedelsinstitutet

”HI hade en pådrivande roll som betydde mycket för att få fram många bra hjälpmedel. Provingen var en betydelsefull del i det arbetet och det var viktigt att sätta kvalitetskraven på rätt nivå. Det var meningslöst att ställa för höga krav, då skulle det ju inte komma fram några hjälpmedel. I internationella sammanhang enades länderna ofta om att institutets kravnivåer skulle vara en grund för internationell standard.”

Lars Wärnberg, tidigare chef för Hjälpmedelsinstitutets provningsverksamhet

”Hjälpmedelsinstitutet var bra på att samarbeta med funktionshindrarna. Det var självklart för dem att användarna skulle vara med i arbetet. Det fanns kunskap och engagemang, institutets tjänstemän var öppna för att lära av andra och var ofta ute i landet och besökte samarbetspartners. Institutet tog ansvar för att sprida kunskap och kompetens. Det ansvaret saknas idag.”

Elaine Johansson, tidigare ordförande i Riksförbundet för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning samt ledamot i Hjälpmedelsinstitutets styrelse

”Hjälpmedelsinstitutets tjänstemän hade hög kompetens och de hade respekt för oss som använder hjälpmedel. Det gällde både i samarbetet med enskilda personer när institutet anpassade bilar och bostäder, och i projektsamarbetet med funktionshindersorganisationerna.”

Lars Hagström, tidigare ledamot i Hjälpmedelsinstitutets styrelse

”HI hade en pådrivande roll som betydde mycket för att få fram många bra hjälpmedel.”

”... den stora och viktigaste insatsen är att ha bidragit till en ändrad syn på människor med funktionsnedsättning.”

”Tack vare institutets utbildningar och information fungerade hjälpmedelsförskrivningen likadant i hela landet. Det borgade för en förhållandevis rättvis och jämlik tillgång till hjälpmedel. Nu är förskrivarna mer ensamma i sitt arbete och hjälpmedelsanvändarna mer utsatta.”

Pelle Kölhed, tidigare ordförande i Hjälpmedelsinstitutets brukarråd

”Hjälpmedelsinstitutet hade god kontakt med politiker på alla nivåer och betraktades som en trovärdig budbärare i hjälpmedelsfrågor. I styrelsen satt ledamöter som var utsedda av SKL och regeringen, vilket innebar att det kunde vara både landstingspolitiker och riksdagsledamöter som bidrog till att även andra politiker fick en ganska god kunskap om hjälpmedel. Institutet såg också till att det blev en dynamisk effekt av kontakterna mellan hjälpmedelsutvecklare, producenter, användare, förskrivare och politiker. Utvecklingslånen från institutet gjorde att företag kunde arbeta med en produkt tills den var färdig att börja säljas. Kvarturet, till exempel, som mitt företag utvecklade och levererade, hade aldrig kommit till utan det stödet. Sedan betalade vi tillbaka varenda krona av lånet, allteftersom vi sålde.”

Lars-Åke Berglund, tidigare chef för Handitek

”Hjälpmedelsinstitutet kan visa upp många bra och lyckade projekt men den stora och viktigaste insatsen är att ha bidragit till en ändrad syn på människor med funktionsnedsättning. Institutet visade vad teknik och hjälpmedel kan betyda för rätten till delaktighet och självständighet.”

Peter Lorentzon, tidigare anställd på Hjälpmedelsinstitutet

Vad händer nu?

Varför avvecklades Hjälpmedelsinstitutet och hur kommer det att påverka hjälpmedelsverksamheten i Sverige på sikt?

I sitt beslut att avveckla Hjälpmedelsinstitutet skrev regeringen att den efter samråd med SKL bedömde att institutets organisationsform ”inte är ändamålsenlig för en verksamhet som ska

vara en del av regeringens arbete med funktionshinderspolitiken och äldrepolitiken”. Maria Larsson, KD, var ansvarig minister när regeringen beslutade om avvecklingen. Så här beskriver hon regeringens tanke med beslutet:

Ett skäl till avvecklingen var att Hjälpmedelsinstitutet var en alldeles speciell konstruktion, ett samarbete mellan staten och SKL. Det var alltså ingen myndighet i vanlig bemärkelse. Bestämmanderätten var delad mellan dessa två parter men SKL:s andel av finansieringen minskade genom åren för att till slut vara nästintill noll. Det blev i längden ohållbart med denna konstruktion.

Ett annat skäl var att mycket av den provningsverksamhet som det fanns behov av när institutet bildades inte längre efterfrågades i samma utsträckning. Arbetsuppgifterna hade alltså förändrats. Vi ville sammanföra arbetsuppgifter från två olika verksamheter inom en myndighetssamverkan och ha en tydlig inriktning av verksamheten, vilket inte minst kom till uttryck i den nya myndighetens namn, Myndigheten för delaktighet. Vi ville också fokusera och koncentrera funktionshinderspolitiken.

Inget lätt beslut för SKL

Anna Ingmanson representerade Sveriges Kommuner och Lands-ting vid HI:s föreningsstämma. Hon ger förbundets tankar om beslutet.

Det fanns flera skäl till att Hjälpmedelsinstitutet avvecklades och beslutet var inte lätt för SKL. Ett skäl till avvecklingen var att det fanns risk att hjälpmedel och hjälpmedelsverksamhet betraktades som en ”särskild” insats när expertisen var samlad på HI. Kopplingen till övrig hälso- och sjukvård och andra myndigheters uppdrag riskerade att bli för svag. Insamling av statistik om hjälpmedel, exempelvis, som är en viktig fråga för SKL, bedömdes ha bättre förutsättningar att lyckas om Socialstyrelsen fick ett tydligare ansvar. Det fanns tendenser till att sjukvårdshuvudmännen ”trädde tillbaka” i sin ambition och litade på att HI skulle ta ledartröjan.

HI:s organisationsform, förening, var problematisk. Regeringen kan inte lägga uppdrag på en förening på samma sätt som på en myndighet. Det gällde också SKL. Detta blev ett bekymmer

”Man måste tillåta att det finns gråzoner som möjliggör en dynamisk utveckling, men det kräver en nära dialog mellan berörda parter ...”

sett till den långsiktiga finansieringen av verksamheten.

En förväntan hos SKL var att Myndigheten för delaktighet skulle få kunskap och kraft så att det blev rejäl fart på frågorna. Vi hoppades också att Socialstyrelsen som myndighet bättre skulle kunna integrera expertis på hjälpmedel med expertis inom andra verksamheter, inte minst rehabilitering.

När det gällde den framtida ansvarsfördelningen inom hjälpmedelsverksamheten hade SKL en del synpunkter i processen med att utarbeta instruktion för Myndigheten för delaktighet, bland annat i frågan om vad som är statens uppdrag och vad som inte är det. Många frågor inom det här området behöver en nationell samordning, därmed inte sagt att det alltid är ett statligt uppdrag. Landstingen (och i vissa fall även kommunerna) behöver bli bättre på att samordna sig själva och samarbeta med varandra. Det går inte att exakt lösa ansvarsfördelning på förhand. Man måste tillåta att det finns gråzoner som möjliggör en dynamisk utveckling, men det kräver en nära dialog mellan berörda parter, självfallet också företrädare för hjälpmedelsanvändare, om helheten, om vem som gör vad och hur eventuella ”glapp” ska hanteras.

Vidare hoppades SKL att sjukvårdshuvudmännen, när HI som nationellt nav avvecklades, skulle driva frågor, utveckla expertkunskap och nätverka nationellt.

En hybrid i det statliga systemet

Malin Ekman Aldén arbetade på Socialdepartementet och var involverad i arbetet med att avveckla institutet och bilda en ny myndighet. Hon förtydligar regeringens tanke med avvecklingen.

– Ett skäl till att institutet avvecklades var att det formellt var en hybrid i det statliga systemet. EU:s regler för upphandling hade förändrats och det blev allt svårare för regeringen att ge uppdrag till aktörer som inte är myndigheter. Men det kommer alltid att behövas någon som driver frågan om tillgänglighet och delaktighet och det har vi en myndighet som ska göra, Myndigheten för delaktighet.

Nu börjar synen på hjälpmedel ändras i landstingen, man inser alltmer att de är viktiga, konstaterar Malin Ekman Aldén.

Med fler och fler äldre är det inte en särfråga längre. Man vill ju att människor ska bo hemma och då blir kravet på hjälpmedel större. Det finns alltså ekonomiska skäl till det ökade intresset för hjälpmedel, förutom att de ger människor större självständighet.

Ordet hjälpmedel kom inte med

Regeringen ansåg att Myndigheten för delaktighet skulle ha i stort sett samma ändamål som Hjälpmedelsinstitutet hade. ”Myndigheten bör ha en roll när det gäller kopplingen mellan hjälpmedel och tillgänglighet, utbildning samt arbete”, stod det vidare i regeringsbeslutet.

Ordet hjälpmedel kom dock inte med i regeringens förordning för myndigheten. Där står det att den ska verka för full delaktighet och för jämlikhet i levnadsvillkor och bidra till kunskapsutveckling i frågor som rör delaktighet, tillgänglighet, universell utformning, välfärdsteknologi, miljö, levnadsvillkor och rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Samma år som institutet avvecklades nämndes ordet hjälpmedel däremot för första gången i en regeringsförklaring. Statsministern sa att det ska tas fram ett nationellt regelverk och ett samlat huvudmannaskap för hjälpmedel.

”Det finns alltså ekonomiska skäl till det ökade intresset för hjälpmedel, förutom att de ger människor större självständighet.”

Regeringsuppdrag till Socialstyrelsen

När regeringen beslutat om att avveckla institutet fick Socialstyrelsen ett antal uppdrag i olika hjälpmedelsfrågor. Ett uppdrag är att utveckla ett kunskapsstöd om hjälpmedelsförskrivning. Så länge HI existerade fanns det ett starkt nationellt stöd för förskrivningsprocessen, och regeringen anser att det behövs i fortsättningen också. De andra uppdragen till Socialstyrelsen är att:

- Stimulera kommuner och landsting att öka användarnas inflytande när hjälpmedel förskrivs.
- Se över föreskrifterna om medicintekniska produkter.
- Följa upp hur valfriheten och delaktigheten för hjälpmedelsanvändarna utvecklas.
- Utveckla statistiken på hjälpmedelsområdet.
- Kartlägga tillgången till hjälpmedel samt regler och avgifter.

”Det är stora skillnader på hjälpmedelsutbudet och avgifterna i olika kommuner och landsting och det är allvarligt för dem som behöver hjälpmedel.”

Barns tillgång till hjälpmedel ska ingå i kartläggningen.

- Kartlägga användningen av hjälpmedel.
- Göra en utvärdering och konsekvensanalys av verksamheten med fritt val av hjälpmedel.

Under 2017 ska alla uppdrag vara redovisade.

Tankar efter avvecklingen

Av de cirka femton personer som tillfrågades om sin syn på Hjälpmedelsinstitutet före och efter avvecklingen svarade några med tillförsikt inför framtiden. De menade att kommunerna och landstingen kommer att axla ansvaret för utveckling, utbildning och information, bara de får tid på sig. Men svaren som uttryckte farhågor var fler.

Håkan Ceder, tidigare direktör på institutet, anser att det efter avvecklingen har blivit otydligt vad som gäller, vem som har ansvar för vad av det som HI gjorde.

– Hjälpmedelsverksamheten ser olika ut i hela landet. Det är stora skillnader på hjälpmedelsutbudet och avgifterna i olika kommuner och landsting och det är allvarligt för dem som behöver hjälpmedel.

Ju längre decentralisering på området drivs desto större blir behovet av nationell kontroll, anser Håkan Ceder.

– När institutet avvecklades fick Socialstyrelsen en tydligare roll på hjälpmedelsområdet. En fördel är att Socialstyrelsen har mandat att ge ut föreskrifter och allmänna råd, vilket institutet inte hade. På sikt kan det ge en ökad nationell likvärdighet.

Patientlagen och hjälpmedlen

Ulla-Britt Blomquist, hjälpmedelsstrateg, tidigare anställd på Hjälpmedelsinstitutet, tar upp frågan om vad Patientlagen kommer att innebära.

– Det är fortfarande oklart hur lagen ska tillämpas när det gäller hjälpmedel. Hjälpmedelsutbudet ser ju olika ut i olika landsting och under vissa förutsättningar kan det vara möjligt att välja ett hjälpmedel från ett annat landsting.

Hjälpmedelsprovningen och den kontinuerliga informationen

till hjälpmedelsförskrivare var viktiga delar av institutets arbete. Så länge provningen fanns kvar på HI kunde förskrivarna ringa och fråga när det hade kommit en ny produkt. Nu finns det ingen sådan service, förskrivarna får jämföra själva utifrån sin egen erfarenhet, säger Ulla-Britt Blomquist, som bland annat arbetade med utbildning om förskrivning under sin tid på institutet.

Samarbete behövs

Finns det inget positivt med att Hjälpmedelsinstitutet har avvecklats? Nej, säger Arne Thureson, förvaltningschef i Landstinget Dalarna.

– Nu saknas det en nationell koordinator på hjälpmedelsområdet, och det finns en mängd frågor som hör hemma ingenstans. Institutet hade överblick över läget i landet, vad som hände och vilka insatser som behövdes. Nu vet vi inte vem som ska göra det, var frågorna ska placeras. Det bekymrar mig att man går bakåt i utvecklingen och tar bort den nationella samordningen. Det behövs tvärtom mer samordning och på fler områden, till exempel för sjukvårdshuvudmännens journalsystem. Det finns många områden där medborgarna vill att det ska vara lika i hela landet, men utvecklingen går åt motsatt håll.

De enskilda landstingens och kommunernas rätt till självbestämmande framhålls ofta, men det förhållningssättet kostar för mycket, säger Arne Thureson. Små landsting har inte råd att arbeta var för sig med varje uppgift, de behöver samarbeta.

– De måste samordna sin hjälpmedelsförsörjning när det handlar om de dyraste hjälpmedlen. Gärdsgårdarna mellan landstingen måste bort. Ett avancerat hjälpmedel som ögonstyrning, exempelvis, måste kunna återanvändas när en person inte behöver det längre. Det gäller även barnhjälpmedel som snabbt blir urvuxna och sedan kanske aldrig används mer. Landstingen har inte längre råd att hantera dyra hjälpmedel så, de måste hitta nya sätt att samarbeta. Men det har inte blivit lättare nu när Hjälpmedelsinstitutet är borta.

Håkan Vestergren, tidigare handläggare på SKL och ledamot i Hjälpmedelsinstitutets styrelse, är på ett sätt kluven till att institutet har avvecklats. Det fanns fördelar med att stora resur-

”De enskilda landstingens och kommunernas rätt till självbestämmande framhålls ofta, men det förhållningssättet kostar för mycket.”

”Tanken är att skapa fler sektorsövergripande nätverk.”

ser koncentrerades till en funktion för att utveckla hjälpmedel och teknikanvändning, så mycket skulle SKL inte anse sig kunna lägga på hjälpmedelsverksamhet, säger han.

– Det fanns en stor kompetens på HI och man hade ett bra samarbete med kommuner och landsting. Ett problem var att landstings- och kommundirektörerna inte tog det ansvar de egentligen borde, det skötte ju institutet. Men processen att ta det övergripande ansvaret har kommit igång nu.

Det är nödvändigt att kommunerna förstår hur viktiga hjälpmedlen faktiskt är och att den frågan hänger ihop med alla andra frågor som de arbetar med, till exempel skolan och socialtjänsten, anser Håkan Vestergren.

– Hjälpmedlen underlättar livet och förebygger svårigheter. Se på problemen med elevernas kunskap i skolan. Med bra hjälpmedel klarar fler skolan och går ut med godkända betyg. Idag är kommunernas verksamhet uppdelad i olika stuprör och det saknas många gånger någon som tar tag i de sektorsövergripande sambanden, som dem mellan barns tillgång till bra hjälpmedel och deras skolprestationer.

Han menar att allt fler börjar inse att det behövs sektorsövergripande nätverk inom SKL så att personer på beslutande nivå från olika verksamheter träffar varandra.

– Vi har bland annat skapat ett nytt nätverk där cheferna för landstingens hjälpmedelsverksamheter träffar representanter för olika verksamheter i kommunerna. Det kan bidra till att fler förstår vilken potential det finns i hjälpmedelsfrågan. Tanken är att skapa fler sektorsövergripande nätverk.

Statens fortsatta ansvar

Håkan Vestergren betonar att staten fortfarande har ansvar på hjälpmedelsområdet, bland annat för att göra rollerna och spelreglerna tydliga.

– När HI fanns var rollerna otydliga och det är de fortfarande. Vi kan ha Danmark och Norge som förebilder när det gäller tydlighet i det här sammanhanget.

Staten har också ett annat stort ansvar som har med hjälpmedelsanvändningen att göra, anser Håkan Vestergren, och det

är att se till att det finns en bra, fungerande infrastruktur för det digitala nätet i hela landet.

HI knöt ihop tre viktiga kompetenser

– Själva kärnan, det unika med Hjälpmedelsinstitutet, var att man knöt ihop tre viktiga kompetenser; att ta tillvara teknisk utveckling, erbjuda utbildning och att informera. Det var viktigt och värdefullt att de verksamheterna var samlade. Institutet tog till sig nya forskningsresultat, förvaldade det samlade kunnandet och stod för nytänkande.

Den som säger det kände institutet väl. Bengt Lindqvist blev ordförande för Handikappinstitutet 1996 och var sedan Hjälpmedelsinstitutets ordförande 1999 till 2007. Innan det var han socialminister med ansvar för hjälpmedelsfrågorna. Han är dessutom hjälpmedelsanvändare med stort intresse för teknikutveckling.

När Hjälpmedelsinstitutet bildades gjordes det med insikten att en samlad verksamhet för hjälpmedelsutveckling, utbildning och information skulle tjäna människor med funktionsnedsättning. Då handlade arbetet i huvudsak om nedsatt rörelseförmåga, synnedsättning och hörselnedsättning och det fanns redan hjälpmedel som kunde utvecklas med ny teknik. Hjälpmedelsinstitutet blev en samlad kraft i arbetet att använda den allmänna tekniska utvecklingen också för hjälpmedel.

– Hjälpmedelsförsörjningen expanderade snabbt vid den tiden och hade blivit en viktig del i hälso- och sjukvårdshuvudmännens verksamhet. Det kom allt fler hjälpmedel och allt fler som behövde dem, säger Bengt.

Samarbetade med funktionshindersrörelsen

Många fick tillgång till nya sorters hjälpmedel, särskilt personer med utvecklingsstörning, psykiska funktionsnedsättningar och andra kognitiva svårigheter, och det var Hjälpmedelsinstitutet som låg bakom de framstegen. Hjälpmedlen utvecklades och provades genom institutets försorg. Där fanns kompetenta medarbetare som följde med i den allmänna teknikutvecklingen, var

Bengt Lindqvist var HI:s ordförande 1999 till 2007.

Den här intervjun gjordes under 2015. Bengt Lindqvist avled den 3 december 2016.

”Vi bidrog med kunskap och medvetenhet och visade vilken standard hjälpmedel kunde ha.”

insatta i funktionshindersfrågorna och kunde kombinera de två kompetenserna.

– Att institutet hade så god kunskap om funktionshinder berodde framför allt på att man samarbetade med funktionshindersorganisationerna. Institutet och rörelsen hade en rad gemensamma projekt. Ibland kom initiativet från organisationerna, ibland från institutet. Flera gånger var det institutet som fick med sig en organisation genom att förklara vad hjälpmedel skulle kunna betyda om människor bara fick tillgång till dem.

Det handlade ofta om hjälpmedel som inte fanns än, utan behövde utvecklas, och det blev bäst om man gjorde det tillsammans. Så var det till exempel med de första projekten som handlade om kognitiva hjälpmedel. På det sättet utvecklades nya bra produkter.

I sitt internationella arbete, bland annat som FN-rapportör i funktionshindersfrågor kunde Bengt se hur institutet bidrog till att Sverige fick stor internationell betydelse i hjälpmedelsfrågan.

– Vi bidrog med kunskap och medvetenhet och visade vilken standard hjälpmedel kunde ha. Sverige hade, och har fortfarande, en särskild ställning i världen eftersom det finns en organisation för hjälpmedelsförsörjning och att hjälpmedlen i vissa fall är kostnadsfria för användarna. Det gör att hjälpmedlen kan tillverkas i ganska stora kvantiteter, trots att vi är ett litet land.

Visst var institutet kostnadsdrivande!

I Sverige fanns det åsikter om att Hjälpmedelsinstitutet var kostnadsdrivande. Tacka för det, säger Bengt, institutet bidrog till att det kom fram nya hjälpmedel och det kostade, för folk ville ju ha dem! De som sa att HI var kostnadsdrivande bortsåg från vilken betydelse hjälpmedlen hade för de människor som fick tillgång till dem.

Statens viktiga bidrag var att göra institutets arbete möjligt och Socialdepartementet kände ansvar för verksamheten. Men Finansdepartementet ansåg enligt Bengt att det var hälso- och sjukvårdshuvudmännens angelägenhet.

– Den synpunkten segrade tyvärr, institutet avvecklades. Jag hade aldrig gått med på avvecklingen om jag hade suttit kvar

som ordförande. Avvecklingsbeslutet är obegripligt för mig. Jag tror att Finansdepartementet drev på det av ekonomiska skäl. Staten bidrog med 53 miljoner kronor varje år, plus medel ur Arvsfonden, och hälso- och sjukvårdshuvudmännen visade inget intresse för att ta ekonomiskt ansvar.

Ett annat skäl till nedläggningen var att institutet var en ideell förening, varken statlig, landstingsägd eller kommunal.

– Men varför kan man inte ha sådana? Det är klart att det finns lösningar, om man vill, men diskussionen om formen återkom ständigt, man såg bara stadgar och lagar. Institutets existens störde ordningen och ingen hade kraft att hävda den funktionshinderspolitiska betydelsen.

Hjälpmiddelsutvecklingen är försvagad

Vi ska också komma ihåg att vi har en samhällsutveckling mot mer decentralisering sedan många år, fortsätter Bengt. Centrala verksamheter ska antingen föras ut i kommuner och landsting eller privatiseras. Samtidigt ropas det efter nationella riktlinjer för olika verksamheter, det blir ju en logisk konsekvens av decentraliseringen.

– Att Hjälpmedelsinstitutet är borta försvagar hjälpmiddelsutvecklingen, det är jag helt övertygad om. Hur ska ett enskilt landsting kunna ha en samlad överblick? Hur ser man till att det blir ett erfarenhetsutbyte mellan hjälpmedelsverksamheterna? Det hade man ju i utbildningar, kurser och konferenser som institutet ordnade. Avvecklingen innebär också att funktionshindersrörelsen inte längre har något samlat inflytande över hjälpmedelsverksamheten. Entusiasmen och framåtandan har försvunnit.

”Det är klart att det finns lösningar, om man vill, men diskussionen om formen återkom ständigt, man såg bara stadgar och lagar.”

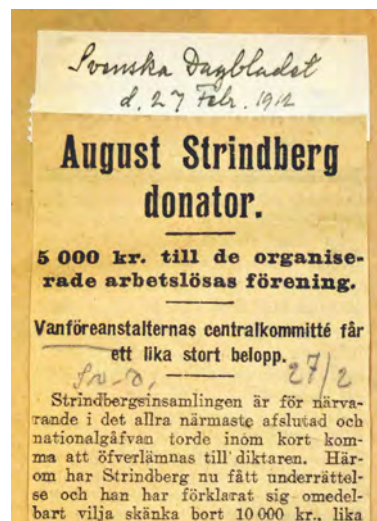
I mer än hundra år har HI arbetat med hjälpmedelsutveckling. Foto: Thomas Carlgren.

Det började 1911

1911

Hjälpmedelsinstitutets historia börjar redan 1911. Det är då som landets första professor i ortopedi, Patrik Haglund, bildar Svenska Vanförestalternas Centralkommitté, SVCK, tillsammans med rektorn vid Göteborgs vanförestanstalt, Alice Bonthron. Kommittén ska vara ett samarbetsorgan mellan de vanförestalter som finns på olika håll i landet.

Centralkommittén får omedelbart mycket att göra. En polioepidemi bryter ut och många får funktionsnedsättningar. SVCK anställer kuratorer till vanförestalterna och ordnar hantverksutbildningar. Till det behövs pengar. Selma Lagerlöf deltar i en kampanj för att få människor att skänka pengar och August Strindberg bidrar med femtusen kronor.

Den 27 februari 1912 berättar Svenska Dagbladet om August Strindbergs gåva till SVCK.

1950-talet

I mitten av 1950-talet inrättar kommittén en verkstad för att anpassa bilar. Man skaffar också en särskild instruktionsbil för körundervisning och tekniska hjälpmedel blir en allt viktigare del av verksamheten. Några funktionshindervisningsorganisationer blir medlemmar i SVCK.

1965

1965 byter man namn till Svenska Centralkommittén för Rehabilitering, SVCR. Man ska koncentrera sitt arbete på rehabilitering och nu vänder man sig också till personer med andra funktionsnedsättningar än nedsatt rörelseförmåga. Staten genom dåvarande Kungl. Maj:t, Svenska Landstingsförbundet och Svenska Stadsförbundet blir medlemmar.

1967

1967 föreslår Handikapputredningen att ett handikappinstitut ska överta SVCR:s arbete. SVCR är för litet för att klara sina stora uppgifter och det är nödvändigt att samhället tar ett större ansvar, anser utredaren. Handikappinstitutet bildas 1968 med staten och SVCR som huvudmän. Den nya styrelsen har nio ledamöter, sju utsedda av Kungl. Maj:t och två av SVCR. Karl Montan, som varit kanslichef på SVCR i ett antal år,

blir institutets direktör. Verksamheten betalas med statsbidrag och bidrag från SVCR.

En av Handikappinstitutets uppgifter är att prova de komplicerade och dyra hjälpmedlen i Socialstyrelsens hjälpmedelsförteckning. Institutet fortsätter också att ordna utbildningar på samma sätt som SVCR hade gjort, bland annat för ortopedtekniker och bandagister. Däremot säljer institutet inte hjälpmedel som SVCR gjorde.

1970-talet

På 1970-talet tas det många steg framåt i Sveriges välfärdspolitik och det märks också på hjälpmedelsområdet. I början av årtiondet bildar Socialstyrelsen ett hjälpmedelsråd, som vill initiera och stimulera tillverkning av hjälpmedel som inte skulle utvecklas under vanliga marknadsvillkor eftersom de inte är lönsamma. Handikappinstitutet och Utrustningsnämnden för universitet och högskolor får uppdraget att arbeta med uppgiften. Den första produkt som kommer till med ekonomiskt stöd är en termometer för blinda.

1972

1972 får institutet i uppdrag att förteckna sådana förbrukningsartiklar som staten bekostar.

1976

1976 övertar landstingen kostnadsansvaret för hjälpmedelsförsörjningen från staten och två år senare blir Landstingsförbundet huvudman för Handikappinstitutet tillsammans med staten. Institutet blir samhällets centrala organ för hjälpmedelsfrågor och får en helt ny styrelse. Man säger upp avtalet med SVCR.

1978

1978 får Handikappinstitutet i uppgift att ge ut hjälpmedelsförteckningen som Socialstyrelsen och därefter Landstingsförbundet har haft ansvar för. I förteckningen ger man ordinationsanvisningar och rekommenderar hjälpmedel så institutet får nu en stark ställning när det gäller landets hjälpmedelspolicy.

1984

1984 övertar landstingen ansvaret för skolhjälpmedel som i fortsättningen ska provas och rekommenderas av Handikappinstitutet.

1989

1989 flyttar Handikappinstitutet från Blackeberg till Vinsta i Vällingby.

HI:s lokaler i Vinsta i Vällingby.

HI:s skylt i Vinsta fanns kvar långt efter flytten därifrån 2011. Fotot är från 2015. I februari 2016 öppnade matbutiken Willys en affär i lokalerna med huvudingång genom HI:s före detta verkstad. Foto: Lise-Lott Fröding.

1991

1991 får Handikappinstitutet en ny stadga. Det står bland annat att institutet ska arbeta med standardisering och stimulera och initiera utnyttjandet av ny teknik. Hjälpmedelsförteckningen ersätts av Förteckning över Bra hjälpmedel. Fram till nu har HI haft rätt att ange hjälpmedelshanteringens inriktning och kunnat ge tillämpnings-

föreskrifter. Efter stadgeändringarna har institutet inte någon normerande uppgift.

1991 beslutar riksdagen om Ädelreformen som innebär att kommunerna får ansvar för delar av hälso- och sjukvården och för en del hjälpmedel.

1997

1997 avslutar institutet sin verksamhet med att anpassa bilar och två medarbetare övertar verkstaden och verksamheten.

1997 skriver Handikappinstitutet på uppdrag av regeringen "IT för funktionshindrade och äldre. Förslag till handlingsprogram för åren 1998–2002". Regeringen gillar förslagen och anslår 60 miljoner kronor till ett stort program för utveckling, utbildning och information.

1999

1 januari 1999 blir Handikappinstitutet Hjälpmedelsinstitutet. Svenska kommunförbundet blir huvudman tillsammans med staten och Landstingsförbundet. Det nya institutet är en ideell förening som övertar Handikappinstitutets verksamhet och tillgångar.

2000

2000 presenterar regeringen propositionen "Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken".

2001

2001 görs en analys av institutets inriktning och omfattning för åren 2003 – 2005 på uppdrag av institutets huvudmän. Bakgrunden är att institutet ska få ett nytt finansieringssystem.

2001 inrättas företaget Swedish Care Institute, SCI, med Swecare och HI som ägare. SCI ska verka för export av svenska tjänster och produkter inom omsorgen om äldre och personer med funktionsnedsättning. 2008 säljer HI sin andel i SCI till Silviahemmet.

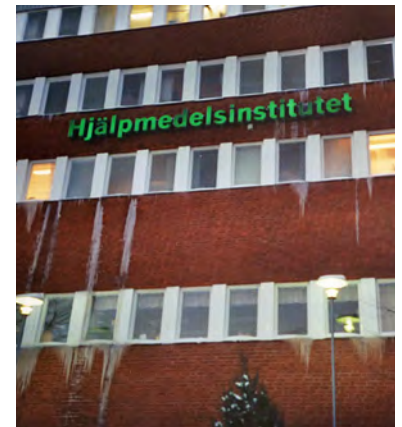
2002

2002 får Hjälpmedelsinstitutet en ny organisation. Institutet övertar den centrala upphandlingen av hjälpmedel från Sjukvårdshuvudmännens Upphandlingsbolag, SUB.

Provningen och upphandlingen av hjälpmedel sammanförs för att arbetet ska bli effektivare.

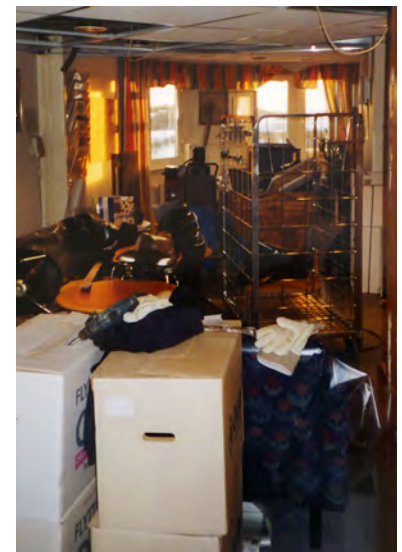
2002, under nyårshelgen, drabbades HI av översvämning. Sex tusen liter vatten forsade ner från den sönderfrusna luftkonditioneringsanläggningen högst upp

i huset. Mycket blev förstört, men biblioteket klarade sig lyckligtvis. De flesta fick i hast evakueras till lokaler i närheten. Det skulle vara en månad – det blev elva.

Översvämningen gjorde att det bildades istappar på huset.

Foto: Lisa Ledin.

Kaos i huset och evakuering för medarbetarna. Foto: Lisa Ledin.

2005

2005 anordnar Socialdepartementet, med stöd av HI, konferensen "Design för nya marknader, Design för alla – ett vinnande koncept". Konferensen är en start på "Designåret".

Utställningen Design för alla – ett vinnande koncept, Riksdagshuset i november 2005.

2006

2006 ändrar institutet inriktningen på sin upphandlingsverksamhet. De centrala ramavtalsupphandlingarna för sjukvårdshuvudmännens räkning ska avvecklas successivt. Förändringen sker därför att sjukvårdshuvudmännen alltmer gör egna upphandlingar och därför att reglerna för upphandling av ramavtal är på väg att förändras.

2006 bildas Myndigheten för handikappolitisk samordning, Handisam, och ansvaret för vissa tillgänglighetsfrågor flyttas från HI till myndigheten.

2007

2007 får HI åter bara två huvudmän då Svenska kommunförbundet och Landstingsförbundet gått samman till Sveriges Kommuner och Landsting, SKL. I samband med det får institutet nya stadgar.

2007 ger regeringen institutet i uppdrag att samordna utvecklingsprogrammen "Teknik för Äldre" och "Fritt val av hjälpmedel". En stor del av HI:s verksamhet kommer hädanefter att präglas av uppdrag från regeringen.

2008

2008 ratificerar Sverige FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och protokollet till konventionen som innebär att den som anser sig ha fått sina rättigheter kränkta kan klaga till en internationell övervakningskommitté. Rätten till hjälpmedel lyfts fram i konventionen.

2010

2010 överförs verksamheten vid HjälpmedelsCenter Väst AB i Göteborg till Hjälpmiddelsinstitutet.

2011

2011 avvecklar HI provningen av rullstolar, hygienhjälpmedel och inkontinenshjälpmedel. SP Sveriges

Tekniska Forskningsinstitut övertar provningsutrustningen och ska samarbeta med HI i frågor om standardisering och forskning. Mycket tid ägnas åt frågan om institutets framtid.

2011 flyttar institutet till nya lokaler i Sundbyberg och inleder ett samarbete med kommunen som har höga ambitioner för tillgängligheten. Kontakter med Stor-Stockholms lokaltrafik leder till en tydlig skyltning till HI:s lokaler i tunnelbanan och på pendeltågsstationen.

2016 fanns HI:s skylt fortfarande kvar trots påpekanden om att HI inte längre finns. Foto: Lise-Lott Fröding.

2012

2012 invigs den nationella inspirationsmiljön i nya lokaler på Rosenlundsgatan i Stockholm. Inspirationsmiljön är resultatet av ett samarbete mellan Hjälpmiddelsinstitutet och Micasa Fastigheter, Stockholms Stads bostadsföretag för vård- och omsorgsboende.

2012 presenteras slutbetänkandet "Gör det enklare!" En ny

Ett bildcollage berättar att den nationella inspirationsmiljön i Stockholm snart är klar för invigning. Foto: Elisabeth Lagerkrans.

struktur med fyra nya myndigheter föreslås för vård- och omsorgsområdet. Hjälpmedelsinstitutets verksamhet ska ingå i två av myndigheterna, Kunskapsmyndigheten och Välfärdstrategiska myndigheten. Regeringen följer dock inte förslaget. HI:s verksamhet ses över.

2012 beslutar styrelsen om en vision och verksamhetsidé för institutet. Den ligger till grund för en ny organisation med ledningsstab och sex avdelningar som arbetar med analys, utveckling, utbildning, kommunikation, IT och administration.

2012 gör Regeringskansliet bedömningen att det inte längre är juridiskt hållbart att lägga uppdrag på Hjälpmedelsinstitutet med hänsyn till lagen om offentlig upphandling. Arbetet att anpassa HI:s organisation till en kraftigt minskad omsättning, utan regeringsuppdrag, inleds omgående.

2013

2013 föreslår Socialdepartementet att de delar av institutets uppgifter, som kan anses vara ett statligt åtagande, den 1 maj 2014 ska inordnas i Myndigheten för handikappolitisk samordning, Handisam, som ska byta namn till Myndigheten för delaktighet. Den ideella föreningen Hjälpmedelsinstitutet avvecklas under förutsättning att medlemmarna, staten

och Sveriges Kommuner och Landsting, enhälligt beslutar så.

2014

2014 ändras Hjälpmedelsinstitutets stadgar i syfte att upplösa föreningen. Institutet avvecklas.

Stämman utser en ordförande, en vice ordförande, två ersättare, en revisor som granskar verksamheten och en kanslichef som leder kansliet och arbetet med att upplösa HI.

2017

2017 avslutas arbetet med att avveckla HI. Handikappinstitutets handlingar till och med 1998 är deponerade hos Riksarkivet och Hjälpmedelsinstitutets handlingar finns i arkivet hos Myndigheten för delaktighet.

Torra fakta om Hjälpmedelsinstitutet

I det här kapitlet redovisas HI:s stadgar, stadgeändringar, ekonomi, medarbetare och organisation. Stadgarna och organisationen beskrivs med de formuleringar som gällde, och är därför skrivna i presens.

Hjälpmedelsinstitutet är en allmännyttig ideell förening. Föreningens medlemmar är staten och Sveriges Kommuner och Landsting, SKL.

Stadgar

Hjälpmedelsinstitutets ändamål är att arbeta för full delaktighet och jämlikhet för personer med funktionsnedsättning genom att medverka till utveckling av bra och säkra hjälpmedel och till en effektiv hjälpmedelsförsörjning. Institutet skall genom sitt arbete bidra till ökad tillgänglighet i samhället för personer med funktionsnedsättning.

Hjälpmedelsinstitutet är ett centralt organ, inom området teknik för personer med funktionsnedsättning. Verksamheten avser huvudsakligen sådana hjälpmedel som enligt hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) skall tillhandahållas av sjukvårdshuvudmännen. För inriktning av verksamheten enligt första stycket gäller att Hjälpmedelsinstitutet skall:

1. arbeta med forskning samt teknik-, metod- och verksamhetsutveckling avseende hjälpmedel och hjälpmedelsförsörjning,
2. särskilt följa, påverka och utveckla användningen av ny teknik,

3. arbeta med provning och standardisering av hjälpmedel,
4. bidra till kompetensförsörjning och kunskap om hjälpmedel hos personal inom vård och omsorg,
5. arbeta med information och kommunikation, utbildning samt erfarenhetsutbyte,
6. tillhandahålla information om hjälpmedel till allmänheten,
7. lämna stöd för upphandling av hjälpmedel,
8. medverka vid uppföljning av hjälpmedelsanvändning inklusive statistisk uppföljning,
9. biträda sjukvårdshuvudmännen, centrala organ, brukarnas organisationer samt företag och andra organisationer inom hjälpmedelsområdet,
10. i samverkan med ansvariga myndigheter och andra organ bidra till en god tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning,
11. i samverkan med ansvariga myndigheter och andra organ bidra till att äldre personer ska kunna leva aktivt självständigt och tryggt,
12. medverka i nationellt och internationellt samarbete i hjälpmedelsfrågor.

Hjälpmedelsinstitutet kan i samverkan med ansvariga myndigheter verka inom området arbetshjälpmedel. Föreningen får också i övrigt bedriva verksamhet som är förenlig med föreningens ändamål.

Stadgeändringar

2001

I december 2001 beslutade riksdagen att verksamheten med central upphandling av hjälpmedel, som fram till dess hade bedrivits i regi av AB Sjukvårdshuvudmännens Upphandlingsbolag, SUB, skulle inordnas i Hjälpmedelsinstitutet. Stadgan ändras till ”HI skall lämna nationellt stöd till kommuner och landsting för upphandling av hjälpmedel”.

2003

Brukarrådet bestod av sju ledamöter, varav sex representerade

handikapporganisationerna och en av pensionärsorganisationerna, Pensionärernas Riksorganisation, PRO och Sveriges Pensionärsförbund, nuvarande SPF Seniorerna. År 2003 beslutades att båda pensionsorganisationerna skulle vara representerade i Brukarrådet som därmed bestod av åtta ledamöter.

2004

Riksdagen beslutade formellt 2006 att den del av Synskadades Riksförbunds verksamhet som avser ledarhundar skulle regleras i lag. Redan 2004 fick institutet uppdraget att genom upphandling sköta riksförbundets inköp av ledarhundar. Institutets stadgar ändrades till ”HI skall lämna nationellt stöd för upphandling av hjälpmedel och ledarhundar”.

Antal revisorer som årligen granskade institutets verksamhet ändrades från tre till två. Bakgrunden till förändringen var att Riksrevisionsverket den 1 juli 2003 ersattes av Riksrevisionen, som enligt sitt uppdrag inte skulle svara för revision av verksamhet med HI:s associationsform (ideell förening).

2007

Genom sammanslagningen av de tidigare medlemmarna (Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet) till Sveriges Kommuner och Landsting ändrades stadgan. Förutom förändringar i paragraferna om medlemskap och styrelse, gjordes även ett tillägg i paragrafen om verksamhet med att ”tillhandahålla information om hjälpmedel till allmänheten” och ”att bidra till att äldre personer ska kunna leva aktivt självständigt och tryggt”.

2014

Den 1 maj 2014 ändrades stadgan och Hjälpmedelsinstitutets ändamål var att genomföra upplösningen av föreningen.

Ekonomi och medarbetare

Institutet ska föra räkenskaper i enlighet med bestämmelserna i bokföringslagen (1999:1078). Institutet är frivillig medlem i Arbetsgivarverket och följer de lagar, förordningar, avtal och rutiner som gäller för statlig verksamhet.

Institutet har en pensionärsförening, HIP, som bildades 1993. Föreningen finns kvar och har idag cirka 70 medlemmar.

Ekonomi

Institutets intäkter bestod av tre delar:

- Bidrag från statsbudgeten
- Egna intäkter
- Externa projektanslag

Bidraget från statsbudgeten användes till största delen till personalkostnader och kostnader för lokaler, IT och kontor. Projektverksamhet var helt beroende av extern finansiering.

Bidrag från statsbudgeten

Bidraget från statsbudgeten uppgick 1999 till 45,5 miljoner kronor. 2002 ökade det med 5,5 miljoner när verksamheten vid AB Sjukvårdshuvudmännens Upphandlingsbolag, SUB, inordnades i institutet. 2005 ökade statsbidraget med 1,6 miljoner kronor.

Den 1 januari 2006 inrättades Myndigheten för handikappolitisk samordning, Handisam. Eftersom en del av ansvaret för tillgänglighetsfrågor fördes över till den nya myndigheten minskades institutets statsbidrag med 3,5 miljoner kronor.

Från 2008 ökades statsbidraget med cirka en halv miljon för att administrera upphandling av ledarhundar.

Under åren 2008–2010 fick institutet ett årligt bidrag på en miljon kronor per år från Sveriges Kommuner och Landsting, SKL, för att utveckla och fördjupa statistiken på hjälpmedelsområdet.

År 2010 överfördes verksamheten vid HjälpmedelsCenter Väst AB i Göteborg till Hjälpmedelsinstitutet. Institutets statsbidrag ökades med cirka 1,2 miljoner kronor.

Åren 2011 till 2013 uppgick statsbidraget till 50,8 miljoner kronor och 2014 minskade det till 32 miljoner till följd av avvecklingen.

Poseidon, världens första hygienrobot, som HI har gett bidrag till via Norrbacka-Eugeniastiftelsens fond.
Foto: Robotics Care AB.

Egna intäkter

Institutets hade egna intäkter på cirka 12 miljoner kronor om året. De kom från konsultuppdrag, trycksaksförsäljning, kurser, konferenser, provningsverksamhet och andra tjänster.

Externa projektanslag och förmedlade projektbidrag

HI sökte varje år medel hos externa finansiärer för projekt som institutet initierade eller medverkade i. Ibland var uppgiften att besluta om fördelning av medel till externa mottagare för att stimulera utvecklingsinsatser och försöksverksamheter.

Från 1999 till avvecklingen fick institutet omkring 690 miljoner kronor i externa projektanslag. Av dem förmedlades drygt hälften vidare till externa mottagare. Av de externa projektanslagen var hälften statliga medel för att finansiera de många regeringsuppdragen. 25 procent var arvsfondsmedel och de resterande 25 procenten var anslag från andra finansiärer, bland annat EU, Sida, Norrbacka-Eugeniastiftelsen, Nordiska ministerrådet och Post- och telestyrelsen.

Norrbacka-Eugeniastiftelsen

Från mitten av 1970-talet ställde Norrbacka-Eugeniastiftelsen medel till institutets förfogande för stöd till utveckling av hjälpmedel för personer med nedsatt rörelseförmåga. Sammanlagt från 1999 fick Hjälpmedelsinstitutet drygt 6 miljoner kronor som förmedlades vidare i utvecklingsbidrag.

Arvsfonden

Arvsfonden bidrar till att förnya och utveckla verksamhet för barn, ungdomar och personer med funktionsnedsättning. Från början av 1970-talet sökte institutet medel ur Arvsfonden för att kunna genomföra omfattande utvecklingsarbete och försöksverksamhet.

Pipinette kom till med utvecklingsstöd från HI. Pipinette är en potta som både kvinnor och män kan använda, till exempel när det inte finns tillgång till toalett. Foto: Pipinette AB.

Ekonomiskt stöd till utveckling och tillverkning av hjälpmedel

Budgetåret 1976/77 övertog institutet från Socialstyrelsen förvaltningen av det särskilda statsbidrag på 1 miljon kronor per år som avsatts till stöd för att starta hjälpmedelsproduktion. 1978 ökade statsbidraget till 1,3 miljoner kronor. Dessutom tillkom en avsättningsfond avsedd som förlustgaranti för försäljning av nya hjälpmedel. Om försäljningen inte nådde överenskommen nivå lämnade institutet ersättning för det som inte såldes. 1980 innehöll fonden 2,5 miljoner kronor. Från 1991 uppgick produktionsstödet till 4 miljoner per år. Samlingsbenämningen för båda stödformerna var produktionsstöd.

2001 genomfördes en översyn av stödets ändamål, omfattning och utformning. I början av 2002 beslutade Hjälpmedelsinstitutets styrelse att avveckla avsättningsfonden. Styrelsen beslutade också att produktionsstödet skulle byta namn till utvecklingsstöd och att stödet kunde ges som villkorslån eller utvecklingsbidrag.

Villkorslån kunde beviljas för hälften av kostnaden för behovsutredningar, förstudier, utveckling av hjälpmedel, initiering

av tillverkning, anpassning av produkter, metodutveckling, utvärdering och viss marknadsintroduktion. Lånen var återbetalningspliktiga i takt med att produkten såldes. Utvecklingsbidrag kunde HI ge för att utveckla en produkt som inte förväntades ge direkta intäkter. Institutet använde en del av utvecklingsbidraget till att initiera behovs- och förstudier på områden som HI ansåg behövde prioriteras. Mellan åren 1999 och 2013 har totalt 30 miljoner kronor beviljats i utvecklingsstöd.

Personal

Åren 1999 till 2006 hade institutet cirka 83 helårstjänster. Sedan minskade antalet och 2012 fanns det drygt 70 helårstjänster. Därtill kom viss extra personal på projektbasis. Under 2013 blev 10 personer övertaliga till följd av arbetsbrist och 2014 till 2016 ytterligare 27 personer.

Organisation

Föreningsstämman är föreningens högsta beslutande organ.

Föreningens styrelse svarar för förvaltningen av föreningens angelägenheter och består av ordförande, vice ordförande och 8 övriga ledamöter samt 10 personliga suppleanter. Envar av staten och Sveriges Kommuner och Landsting nominerar 5 ledamöter och 5 personliga suppleanter.

Från 1 maj 2014 består styrelsen av ordförande, vice ordförande samt två personliga suppleanter. Envar av staten och Sveriges Kommuner och Landsting nominerar en ledamot och en personlig suppleant.

Styrelsens förvaltning och föreningens räkenskaper skall granskas årligen av minst två revisorer. Minst en av revisorerna och dennes suppleant skall vara auktoriserad revisor. Från 1 maj 2014 ska granskningen göras av en auktoriserad revisor.

Brukarrådet är ett rådgivande organ till styrelsen. Rådet består av högst åtta ledamöter som representerar olika grupper av brukare av Hjälpmedelsinstitutets tjänster och produkter. Brukarrådet utses av styrelsen efter förslag från riksorganisationer för personer med funktionsnedsättning och andra, vilka företräder

brukare av institutets tjänster och produkter. Brukarrådet upplöstes den 30 april 2014.

Föreningens direktör/kanslichef leder det löpande arbetet inom ramen för de befogenheter som styrelsen fastställer.

HI:s styrelse

Ordförande

Bengt Lindqvist	1996–2007
Helena Höij	2007–2013
Marie Ljungberg Schött	2013–avveckling

Förste vice ordförande

Caisa Ekstrand	1993–2003
Marie Ljungberg Schött	2003–2013
Sören Bertilsson	2013–avveckling

Andre vice ordförande

Lars Johansson	1999–2003
Gunilla Rickman	2003–2007

Revisorer

Lennart Janson, PwC Sverige	1990–2004
Benny Wieweg, KPMG AB	2004–2011
Fredrik Sjölander, KPMG AB	2011–avveckling
Göran Hammarsjö	1999–2007
Arne Lernhag	2007–2013

Britt-Inger Svensson	1999–2001
Göran Wikell	2001–2002

Brukarrådets ordförande

Christina Wahrolin	1999–2007
Pelle Kölhed	2007–2014

Direktörer

Eva Jacobsson	1988–2001
Håkan Ceder	2002–2004
Susann Forsberg och Lars Gordér	2004
Carl Leczinsky	2005–2010
Jan Grönlund	2010–2013
Jörgen Hellberg	2013–2014

Kanslichef

Lise-Lott Fröding	2014–avveckling
-------------------	-----------------

Förkortningar

AAATE	Europeiskt nätverk, Association for the Advancement of Assistive Technology in Europe
ADD, add	ADD är en variant av ADHD, utan överaktiviteten
ADHD, adhd	Uppmärksamhetsstörning/hyperaktivitet eller ADHD (Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder) är en funktionsnedsättning som innebär svårigheter att koncentrera sig och/eller reglera sin aktivitetsnivå och hämma sina impulser
ALA	Anpassning till Liv och Arbete
ALS	ALS, amyotrofisk lateral skleros, är namnet för en grupp neurodegenerativa sjukdomar där nervceller i hjärnan, hjärnstammen och ryggmärgen dör. Detta leder till muskelförtvining och förlamning
Certec	Avdelningen för rehabiliteringsteknik inom Institutionen för Designvetenskaper vid Lunds tekniska högskola
DART	DART är ett kommunikations- och dataresurscenter för personer med funktionsnedsättning
EDeAN	Europeiskt nätverk, European Design for All eAccessibility Network
EII	Early Intervention Institute
FATO	Fédération Africaine des Techniciens Orthoprothésistes
FMLS	Dyslexiförbundet FMLS
FUB	Riksförbundet för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning
GPS, gps	Global Positioning System, är ett system för satellitnavigering
Handisam	Myndigheten för handikappolitisk samordning
HEART	Horizontal European Activities in Rehabilitation Technology
HI	Hjälpmiddelsinstitutet och tidigare Handikappinstitutet
HIDA	Hjälpmedel i databas, en databas med produktinformation om hjälpmedel med ramavtal, upphandlingscirkulär och produktfakta avsedda för sjukvårdshuvudmännen
Hinfo	Hjälpmedelsinformation, en IT-plattform som var gemensam för HI, hjälpmedelsverksamheten och hjälpmedelsleverantörerna
HIP	Hjälpmiddelsinstitutets pensionärsförening
HMC	HjälpmedelCenter Sverige
ICF	International Classification of Functioning Disability and Health Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa

ID-dagarna	HI:s Informations- och Demonstrationsdagar
ISAAC	International Society for Augmentative and Alternative Communication
ISO	International Organization for Standardization
KTH	Kungliga Tekniska högskolan i Stockholm
LSS	Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
MFD	Myndigheten för delaktighet
MonAMI	Mainstreaming on Ambient Intelligence
Nikola	Nätverk Inkontinens Kommuner Landsting
NSH	Nordiska samarbetsorganet för handikappfrågor
NUH	Nordiska Utvecklingscentret för Handikapphjälpmedel
PRO	Pensionärernas Riksorganisation
REDAH	Regionala center för datorbaserade hjälpmedel för handikappade
RI	Rehabilitation International
RTP	Personskadeförbundet RTP
SABO	Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag
SCI	Swedish Care Institute
Sida	Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete
SIS	Swedish Standards Institute
SKL	Sveriges Kommuner och Landsting
SPF	SPF Seniorerna, tidigare Sveriges Pensionärsförbund
SPSM	Specialpedagogiska skolmyndigheten
SRF	Synskadades Riksförbund
SUB	AB Sjukvårdshuvudmännens Upphandlingsbolag
SVCK	Svenska Vanförestalternas Centralkommitté
SVCR	Svenska Kommittén för Rehabilitering
Swedac	Styrelsen för ackreditering och teknisk kontroll
TASC	Telematics Applications Supporting Cognition
TIBB	Ett verktyg på internet, som fastighetsägare kan använda för att inventera och dokumentera tillgängligheten i sina hus
WHO	World Health Organization

Referenser

Alternativ telefoni. Slutrapport för regeringsuppdrag. Hjälpmedelsinstitutet 2010.

Behandling av urininkontinens. Statens beredning för medicinsk utvärdering 2000.

Bergström, Susanne och Paulsson, Karin. **Med spring i själen.** Goda exempel på fritidsaktiviteter för barn och ungdomar med funktionshinder. RBU 2003.

Bo bra hela livet. Slutbetänkande av Äldreboende-delegationen. SOU 2008:113.

Bo bra på äldre dar. Hjälpmedelsinstitutet 2012.

Bostäder att bo kvar i – Bygg för gemenskap i tillgänglighetssmarta boendemiljöer. SOU 2015:85.

Bygg ikapp. För ökad tillgänglighet och användbarhet för personer med funktionsnedsättning. Svensk Byggtjänst 2015.

Dahlberg, Raymond, Lampel, Anna. **Rollatorn – en framgångssaga.** I tidskriften Äldre i Centrum, nummer 4 2013.

Digitala trygghetslarm – Ny teknik i nya infrastrukturer. Hjälpmedelsinstitutet 2013.

E-demokrati och funktionshinder. Krav på tillgänglighet och användbarhet. Handikappförbundens samarbetsorgan 2003.

En samlad organisation på det funktionshinderpolitiska området, Ds 2013:40.

Ett informationssamhälle för alla. Regeringens proposition 1999/2000:86.

Ett projekt om egen vård. Bättre hjälpmedel för ökad frihet och ökat oberoende. Sammanfattning. Steg 1 – kartläggning, uppgifter från vårdpersonalen. Hjälpmedelsinstitutet 2000.

Ett projekt om egen vård. Bättre hjälpmedel för ökad frihet och ökat oberoende. Sammanfattning. Steg 2 – intervjuer med brukare. Hjälpmedelsinstitutet 2002.

Ett samhälle för alla. Handikapputredningens slutbetänkande. SOU 1992:52.

Frihet, jämlikhet – datorteknik för funktionshindrade. Slutrapport från REDAH-projektet. Handikappinstitutet 1995.

Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken. Regeringens proposition 1999/2000:79.

Förordning med instruktion för Myndigheten för delaktighet. SFS 2014:134.

Förskrivningsprocessen, Fritt val av hjälpmedel, Egenansvar – tre olika vägar till hjälpmedel. Hjälpmedelsinstitutet 2011.

Grönberg Eskel, Marit. **För första gången på länge är jag en vanlig människa.** En kvalitativ utvärdering av projekt HumanTeknik, psykiska funktionshinder och hjälpmedel. Karlstads universitet 2005.

Gör det enklare, SOU 2012:33. Slutbetänkande från vård- och omsorgsutredningen.

Handikappolitisk samordning – organisation för strategi och genomförande. (SOU 2004:54) Betänkande av Handisam.

Hjälpmedel i fokus – effekter av en treårig satsning. Hjälpmedelsinstitutet 2012.

Hot eller löfte. Ny mediateknik. Rapport från en konferens om informationsteknologi och handikapp. Hjälpmedelsinstitutet 1983.

Informationsteknologi i handikappades tjänst. Handikappinstitutet 1984.

IT för funktionshindrade och äldre. Förslag till handlingsprogram för åren 1998–2002. Handikappinstitutet 1997.

IT i praktiken. 75 projekt om IT-frågor för olika typer av funktionshinder. Hjälpmedelsinstitutet 2005.

Jämspelt i leken – Tillgängliga lekplatser för barn med funktionshinder. Hjälpmedelsinstitutet 2007.

Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa. Svensk version av International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Socialstyrelsen 2015.

Kompetensutveckling inom IT för personer med funktionshinder och deras organisationer. Slutrapport. Hjälpmedelsinstitutet 2005.

Konsumentprodukter som hjälpmedel och på 1177.se. Hjälpmedelsinstitutet 2013.

Lag (2007:1091) om offentlig upphandling.

Låna och lek på datatek. En bok om datatekprojektet. Handikappinstitutet 1994.

Mer inflytande för den enskilde i valet av hjälpmedel. Regeringens proposition 2013/14:67.

Mer åt fler på lekplatsen. Sveriges Kommuner och Landsting 2006.

Montan, Karl. **Några drag ur Handikappinstitutets 25-åriga historia.** Handikappinstitutet 1993.

Nationellt stöd vid upphandling av hjälpmedel. Regeringens proposition 2000/01:128.

Nilsson Lundmark, Eva, Nilsson, Ingvar och Wadeskog, Anders. **Unga, skolmisslyckande och arbetsmarknad.** Socioekonomisk analys inom projektet Vägar till arbete. Hjälpmedelsinstitutet 2014.

Norway universally designed by 2025. The Norwegian government's action plan for universal design and increased accessibility 2009–2013. Norwegian Ministry of Children and Equality. 2009.

Nyckeltal 2014. Rapport – Hjälpmedelsverksamhet. Nysam 2015.

När barnens behov får bestämma. Rapport från försöksverksamhet med att förbättra hjälpmedelsverksamheten för barn. Hjälpmedelsinstitutet 2003.

Ohälsa och sjukvård 1980–2005. Levnadsförhållanden Rapport 113. SCB 2006.

Ombildning av Handikappinstitutet, Regeringens proposition 1997/98:57.

Om brukarmedverkan vid utveckling och försörjning av IT. En rapport från projektet Bättre tillsammans. Hjälpmedelsinstitutet 2005.

Patientlag 2014:821.

Personlig hjälpmedelsbudget. Förutsättningar för försöksverksamhet. Hjälpmedelsinstitutet 2012.

Persson, Jan, Hellbom, Gunn, Husberg, Magnus, Fries, Anna. **Kostnader och effekter vid förskrivning av rollatorer.** CMT Rapport 2007:3. Centrum för utvärdering av medicinsk teknologi, CMT, Linköpings universitet.

Projektrapport KogniTek – delprojekt i Lund. Hjälpmedelsinstitutet 2008.

Rehabilitering i närmiljö för personer med synnedsättning. Slutrapport från Syntesprojektet. Hjälpmedelsinstitutet 2008.

Resultat och erfarenheter från resursenheterna i Teknik och demensprojektet. Hjälpmedelsinstitutet 2008.

Rikare fritid för alla funktionshindrade. Handikappinstitutet 1998.

Rollatorns betydelse för äldre kvinnor i ordinärt boende – en treårig studie. Hjälpmedelsinstitutet 2005.

Samverkan gör skillnad – slutrapport från samverkansprojektet. Hjälpmedelsinstitutet 2005.

Service- och signalhundar. Slutredovisning av utbildnings- och informationsinsatser inom försöksverksamhet. Hjälpmedelsinstitutet 2014.

SOU 1976:20. **Kultur åt alla.** Betänkande från Handikapputredningen.

Statistik om hjälpmedel för förflyttning och kognition. Hjälpmedelsinstitutet 2008.

Statlig organisation för handikappolitisk samordning, Regeringens skrivelse 2004/05:86.

Stimulans till ökad kompetens. En utvärdering av stimulansbidraget för kompetensutveckling genom hjälpmedelsverksamheten 1994–1997. Handikappinstitutet 1998.

Större inflytande och delaktighet. Slutrapport från försöksverksamheten Fritt val av hjälpmedel. Hjälpmedelsinstitutet 2010.

SÖ 2008:26 **Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och fakultativt protokoll till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.** New York den 13 december 2006. Sveriges internationella överenskommelser. Utrikesdepartementet.

Teknik för äldre. Bra boende och bättre tillgång till produkter för äldre och anhöriga. Slutrapport. Hjälpmedelsinstitutet 2010.

Teknik för äldre II. Slutrapport. Hjälpmedelsinstitutet 2013.

Teknik och demens i Norden. Tekniska hjälpmedel som kognitivt stöd i vardagen för personer med demenssjukdom. En intervjuundersökning som genomförts i Danmark, Finland, Island Norge och Sverige. Hjälpmedelsinstitutet 2008. Varje land gav ut rapporten på sitt språk.

Teknikstöd i skolan. Slutrapport. Hjälpmedelsinstitutet 2013.

Utbildning om teknik och demens – Vi kan alltid göra nåt! Hjälpmedelsinstitutet 2008.

Utvärdering av delprojektet KogniTek i Uppsala. Hjälpmedelsinstitutet 2008.

Webbaserat förskrivarstöd/kvalitetsprogram inom inkontinensområdet. Redovisning. Hjälpmedelsinstitutet 2013.

Wikholm, Ingrid. **Vision – Verklighet.** Handikappinstitutet 1968–1988. Handikappinstitutet 1988.

Vägar till arbete. Slutrapport. Hjälpmedelsinstitutet 2014.

Zero Project Report 2016.

Uppdraget slutfört

Mer än hundra års arbete med nationell hjälpmedelsverksamhet var till ända när regeringen beslutade att Hjälpmedelsinstitutet skulle avvecklas den 1 maj 2014. Institutets uppdrag har bland annat varit att verka för utveckling av bra och säkra hjälpmedel samt en bra hjälpmedelsverksamhet i hela landet. Ett svenskt hjälpmedelsuppdrag som har påverkat hjälpmedelsverksamheten i hela världen.

Den här boken, Uppdraget slutfört, handlar främst om de senaste femton årens arbete, men blickar också tillbaka längre än så. Syftet med boken, som Socialdepartementet är initiativtagare till, är att skildra mångfalden i institutets arbete. Det gör vi genom att redovisa verksamheter, inklusive många projekt och program, vissa kortfattat och andra lite utförligare. Det är en historiebok, som också blickar framåt och berättar vad det blev av några av institutets alla insatser och initiativ.

Det är vår förhoppning att boken ska vara av intresse för forskare, studenter, politiker, professionen inom hjälpmedelsverksamheten, funktionshindersrörelsen och tidigare medarbetare.

Hjälpmedelsinstitutet

